

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

7ID-LC

PG

B948

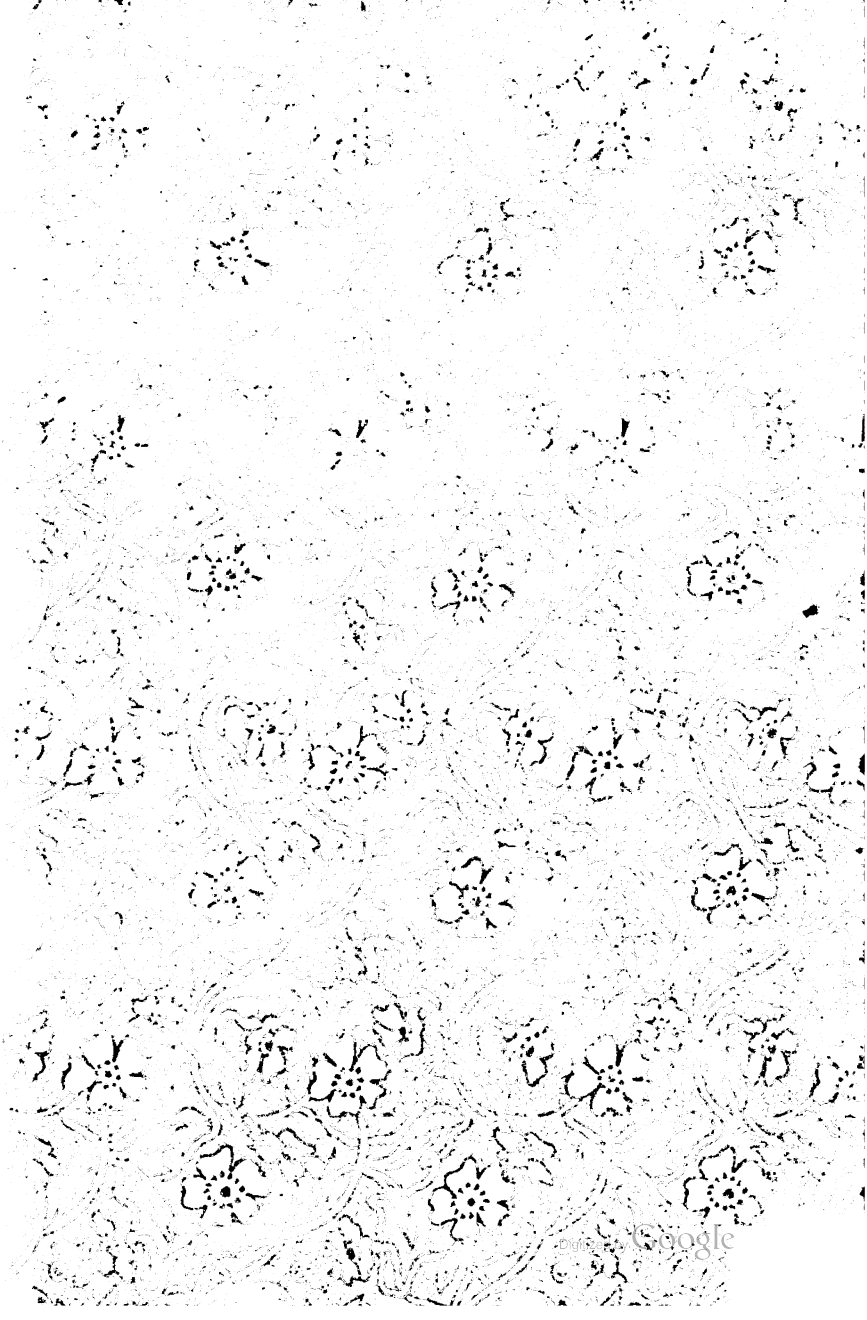
.D374

K6

X

A gift to the
Ukrainian collections from
MICHAEL BAZANSKY
Harvard College Library

22.-

Ми́кола Дерлиця.

КОМПОЗИТОР

і інші оповідання.

НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

1904.

WID-LC

PG

3948

.D374

K.6

x

✓

DERLYTSIA

=

"КОМПЮТЕР"

"

Bazyl. by

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Веднарського.

Композитор.

Окінчені гімназіясти, ті матурясти з голки звичайно бувають раді як пташки, що видобули ся з неволі на вільний простір. А Зенько не то. Він ані трошки не був радий, а навіть озлоблював ся на тих своїх товаришів, що лишали ся ще по кілька днів на станциях і гуляли по містї..

— Чим у такій западні тїшити ся, де ні місця, ні повітря, хиба в шиночку наводита на себе парадокс — відповідав Зенько товаришам, що кликали його на гуляня. По матурі він ще менше показував ся на вулицях міста, як перед тим.

А вжеж при тому мусїв нудьгувати. Ще й як! Дотеперішнє його житє складало ся з ріжнородних задач, із виучуваня лекцій; те житє при матурі, серед найбільшого напруження нараз урвало ся, а він опинив ся неначе той мельник, якому в ночі підчас сну вода прорвала ся повисше лотоків, через що мельник напруго збудив ся; не мав ясної тямки і не чуючи лопоту колїс, ні шуму води не міг

знов заснути, та томив ся безсонницею. Таким остав ся Зенько без усього шкільного краму, тай без власних гадок, а хіба тільки з прикрим шумом у голові. Він нудьгував так, що просто не знав, що з собою зробити. Хвилями сїдав до фортепяну. Заграти що будь путнього він не вмів. Він знав стільки музики, скільки ввучують її охочі до того їмназнясти; вмів читати ноти і сьпївав у хорі, а гри на фортепянї він ніколи не вчив ся, хіба де що прихалцем переймив був від сестри. Та він і не пробував ще будь виграти. Вдаривши кілька грімких акордів, мов тільки на те, щоб їх звуками заповнити пустку в душі та заглушити шум у голові, він зараз уставав від фортепяну і дальше сновидав ся з кута в кут. Так вело ся йому цілий тиждень.

Нараз Зенько неначе стямив ся.

— Із за чого я маю так нестерпно нудьгувати? Аджеж маю де поїхати — мовив сам до себе і зрадів. Се він пригадав собі тітку Дорцю і побажав поїхати до неї. Родичі радо згодили ся на се. Дотепер вони ніколи не випускали сина з під свого догляду, та тепер він був матурист, проте сама пора вимагала того, щоб йому дати більшу волю.

— Тож то я собі дам... там відібю собі все, — весело повторяв Зенько і чимборжій ладив ся в дорогу. Про те він бажав тому „все“ надати певну форму, але раз у раз потапав у споминах із хлопячих літ, пережитих на селі. Мабуть „те все“ було так вельми споріднене зі споминами з хлопячих літ.

А Зенько малим мав повну хлопячу вдачу: ливув до коний, зазиравав до пташачих гнїзд, боров ся з товаришами забави, — одначе при-

тим його завсїгди сповивала якась шовкова мягкість, що мерехтіла з його великих, дрібку заглибоко осаджених, голубих очий, снувала ся по буйних рісницях та по чорнявих бровах. Навіть у хвилях пустованя чи иньшої якої завірюхи та його мягкість не то що не потахала, а навпаки, робила ся неначе ще більше барвистою.

— Цьоцю! — засьпівати що? — раз нечаяно заскочив Зенько тету Дорцю, що сиділа на лавочці під молодою яблунею біля цвітника і загарливо викінчувала свою весільну виправу. Тета не завважила була тої нечаяности, тай не могла сподівати ся якого будь підступу від Зенька. Вона була часто тайною повірницею девятилітнього братанича, то радше бачила в тій його заяві милуючу сердечність. Вона підвела на Зенька банні очі і відповіла: — Засьпівай, серце, аджеж знаєш, як я люблю слухати, коли ти сьпіваєш.

Зенько стояв на беріжку насипу, на яким був заладжений цвітник, праву руку держав поза собою, а лівою показував на узгір'я, що були видні від полудневої сторони, і засьпівав милим, тремтячим голосом:

З тої гори високої вітрець повіває,

Сивий голуб, голубочок голубки шукає.

В тій хвилі він випустив із правої руки голуба, сам поклав ся горілиць на муравнику і сердечно сьміяв ся, водячи очима за летом голуба, що бував уже високо-високо, та виправляв вивертаси. Тета Дорця тимчасом зложила руки на шитво і загадала ся. Сю пісню сьпівав їй наречений перед осьвідчинами...

— Цьоцю, чому люди не мають крил? — спитав Зенько.

— Тоді були би птахами.

— Я хотів би бути птахом. Політав би собі високо, ще вище, як мій пурцель, а потім сів би на гілку і сьпівав би — цьоці сьпівав би — маячив Зенько.

— Мене тут не буде.

— То я полетів би в ліс!

— У тебе Зеньку і так літають гадки як птахи. В лісі яструб зловив би тебе.

— Овва! -- відповів Зенько, потім підвів ся, розпростер руки, цілий замахнув ся в один бік і покотив ся колесом на руках та ногах довкола муравника.

— Зеню! що робиш, Зеньку! Я не дивлю ся і за се не люблю тебе, тай іду геть — скричала дівчина, сквапно загорнула шитво і побігла до покою. А про те за короткий час, як Зенько вернув з поблизького ліска весь побдираний, тета Дорця заховала ся з ним у найзатишнійший куток і зашивала його пофалатану одіж, а він тимчасом з захватом шептав теті, що в корчи під куцем дубом соловейко має гніздочко.

Таке лучало ся Зенькови доволі часто, але тета завсїгда вмїла його так покрити, що родичі або зовсім не довідували ся про його справки, або коли довідали ся, то в таку пору, що вони радше розвеселяли їх.

— Хто-б гадав, що Зенько справді такий добренький, як йому з очий сьвітить ся, а то ось яке він зіленько! — звичайно тоді ніби корила мати.

— На щож він був би хлопець! — обстав за сином о. Анатоль. І все згідно порішали, що Зенько таки добра дитина, а пані Анатольова неминуче додавала: — Я вже добре

вважала, а однакож не бачила, щоб він у чімсь пакотив Ольдзі.

Опісля школа придавила буйне хлопяче життя Зенькове. Ще поки родичі жили на селі, Зенько оживляв ся по давньому підчас вакацій і був радий їм. Коли-ж о. Анатоль переніс ся на міську парафію, Зенько мовив з жалем: „Отже від тепер пропали для мене й вакації“. Тай із того часу він зовсім незлюбив міста. Щаслива вроджена мягкість супроводжала одначе Зенька і кризь невідклінну конечність. Він остав ся заедно доброю дитиною. Під за-попадливим наглядом родичів скінчив гімназію без ніякої перепинки, а як робив матуру, мав 18 рік життя. Він учив ся так, що вперед не виривав ся і позаду не линав ся. Певнісінько ні один із учителів не міг похвалити ся, що Зенько коли будь захвачував ся його лекціями, та про те по перебутій Зеньковій матурі вечером того дня вчителі стрінувшись з о. Анатолем у касині складали йому ґратуляції і хвалили Зенька.

— Дуже прошу, панове, моя особа тут ні при чім. Радше панам професорам належить ся подяка за те, що довели дитину до сього ступня, — мовив о. Анатоль.

— Отче совітнику! Просимо дозволити! Хто мав таку добру дитину, як Зенько, тому належить ся поґратулювати! — І вчителі ще жва-війше потрясали тремтячу руку щасливого батька.

Тиждень опісля також Зенько був вельми радий. Він линув гадками до тітки Дорці, до села Стоків, де муж тітки, о. Микола, був парохом, з якоюсь не так виразною, як живою надією зажити там розкішним життям, з певною

постановою надолужити те, що стратив живучи в місті. Притім поводив ся так, що визвав докір від матери.

— Дивний ти, Зеньку! Тішиш ся, як коли би ти їхав до родичів, а не навпаки, — мовила пані Мелянія.

Зенько сам здивував ся такому сутікови своїх почувань, і почервонів.

— Таж я верну ся, мамцю; в прочім мені належить ся якась розривка, — обороняв ся Зенько.

— Ото матурист! Ну, їдь у щасливу годину, а там поздоров усіх, бо певно будеш бачити ся з иньшими вуйками та тітками, і скоро напиши, як тобі їхало ся — наказувала мати.

II.

Зенько стрінув у тітки Дорці стільки сердечности, що більше навіть не міг бажати собі; натомісь він сам відплачував ся геть то не рівною міркою. Він таки з першого дня по своїм приїзді пустив ся на волоцюство по околиці Стоків. Тітка нарочком задержувала Зенька в кімнаті, щоб поговорити з ним про ріжні події з родинного життя, але він звичайно відповідав: „Дякую, здорові... так... ні“, а скоро тільки була нагода вийти на двір, він зараз пропадав і мало коли вертав до дому у властиву пору.

Минала перша половина липня. В тій стороні на жнива ще не заносило ся. Зенько подивляв незвичайну буйність життя, бродив по мокляковатих сїножатах, зарослих дозовими та вільховими корчами, то збирав на зарінку — як він мовив — мінерали.

Були то ріняки звичайного каміня, але Зенько напевно пізнавав між ними алябастер, мармур у різних кольорах, на плиточках добачував порошинки золота, ще й мітикував, чи грубі прозірчасті зерна піску не можуть бути діаментами. Він вигрібував у пам'яті все, що коли вчив ся про мінерали, знав, що в Карпатах усього є по трошка, але тих ніби діаментів було навіть за багато. Коли вуйко здорово зачпив із нього, він дав спокій усім мінералам, а став оглядати ся за чимось новим. Село Стоки лежало на тятіві великого лука, яким зазначували ся в тій стороні перші хребти Карпат. З відси докладно було видко, як далеко бовванів у синяві поадовжний хребет Карпат, виріжнюючи са тут то там стіжковатими верхами, від ньогож на поперек збігали що раз нивше ті менші хребти, аж доки не розплили ся в простору підгірську долину. Місцями річка, що шуміла долиною, уперто мулила перші ступні хребтів, вони обсували ся і сьвітили на Підгірє нагими ребрами. Зенька манило поребристи річку і піти в ті чудно пофалдовані, зелені гори. Догадував ся, що самому ніяково пускати ся тамтуди, тому почав оглядати ся за товаришем. Одинокий можливий товариш — таки вуйко, від разу відказав ся.

— Для мене вистане оглядати гори з мого подвіря. З відси вони ще гарні, але спинати ся по верхах, западати ся по зворах я ані раз не маю охоти. Тай справді, що там у горах?! Ледво витащить себе чоловік на одну гору, а там знов гора, тай зі всіх боків гори, а чоловік між ними порошинка. Для ока може ще щось знайшло би ся, але для думки зовсім брак простору. Думка потахає в самім зароді і здає

ся, що кожда гора гнітить груди чоловікови. Ну, Зеньку, не зловиш воробця на полову. — мовив о. Микола очевидно радий, що міг дати горам неаби яку догану.

— Вуйко Подоляк, тому не любить гір, — сьміючи ся пояснювала тітка почування свого мужа.

— Бо нема за що любити. А Поділе, то зовсім що иньше. Там чоловік почуває себе паном, думка свобідно буває по безмежних просторах, — знов забрав ся о. Микола величати любе йому Поділе, та тітка зупинила його своєю заміткою про те, як вони робили прогульку в гори.

— Вуйко вилізши на першу гору віддуб губи, гепнув собою горілиць до землі і твердив, що йому так найкрасше, що принаймі бачить клаптик сьвіта — оповідала тітка.

-- Радше вже самому робити прогульки по горах, як з таким товаришем, — сьміючи ся мовив Зенько. Він пови що розвідував ся у домашніх про переходи по верхах. Його лякали медведями, то такими котами, що зачаюють ся по деревах, а коли надійде чоловік, вони скачуть йому на карк і тоді ого, прощай милий сьвіте. Зенько не конче то вірив усьому, і хоч сам, а таки вибрав ся одної днини по-полудневою порою на найблизшу гору. Із верха гори до сходу простирав ся вигляд на широкий пас Підгір'я. З иньших сторін підіймали ся стрімко ще висші верхи і заслонювали вигляд на дальші гори. По їх корчах пастухи пасли худобу, галайкали та перекликали ся: — Касю! — А-гу! — Не видко там моєї ласі?!

— Іва! чи то пан, чи Жид на Голиці?!

— Іди спитай ся! Ха, ха, ха — у нього ноги, як у бузька!

Пастухи притихли, а з корчів розливалось монотонне теленькане дзвінків та тарахкал, понасилюваних худобі ни карки.

Голиця не мала нічого принадного. По її боках росли миршаві корчі ялівцю, а верх світився густими купинами та штовбурами пообгризуваної папороти. Задля стільки краси шкода було й того труду. Зенько віддихнувши по ході на Голицю мав до вибору або напевне драпати ся поміж корчі на котрій другий верх, або вертати до дому. Він достеріг слід доріжки, чи просто виполочину дощевої води, що підіймала ся під гору і зникала між корчами. Пустився тим слідом. По дорозі стрічав розкинені точила, то вистаючі острі кінці підземних скал. Його ослонювали щораз більші корчі лїщини та бучини, навкруги розливалася німа тишина. Зенько заладив собі палицю. По півгодиннім меткім ході перейшов ділок між двома сусідніми верхами і несподівано опинив ся побіч немалої поляни зі слїдами старого плота наоколо.

— Ах, як тут гарно — сказав Зенько, відкривши голову і лакомо вдихаючи пахуче повітря. Поляна виглядала при яркім сонці як розкішний пестрий диван.

За поляною отворив ся глибокий лїйковатий звір. Сей бік звора, більше розвинений, був покритий рівними корчами лїщини, бука та берези. На супротивнім боці починав ся грубий ліс, а з під його перших попеластих пнів вибирала висока кам'яна стїна.

Десь у провалі звора дзюрчав потічок і лагідним гомоном додавав тишині сьвяточного настрою.

— Чудово! Вуйко певно ще ніколи тут не був. Скала виглядає, як яке замчище — мовив сам до себе Зенько і пустив йти до скали. — Що тут цвітів!... гвоздики, конюшина... а то — не знаю, братки — приговорював Зенько скапуючи цвітки в китицю. Нечайно з під його ніг вискочив заяць і помчав ся в корчі.

— Яцю! Яцуню! — сьміючи ся кликав Зенько, пригадавши собі, як він малим бігав у лісок на заяці зі жменюю соли. Поза поляшою збіч робила ся щораз прикрійша, а Зенько мусів придержувати ся корчів, щоб не впасти. Дальше на корчі почала падати тїнь від ліса. В самім провалі звора тїнь покривала все, як вечірний сумрак. Зенька обвіяло холодком. Потічок гуркотів близько і виразно. Зенько з захватом глядів на скалу, що стояла перед ним високою стїною. Поміж її скалубинами росли ґрубі буки, а по поверхні в вижолобинах зеленїли недоростки - берізки, та звисали ожинники.

Зенько хотїв зайти під скалу, але завернув ся, бо під ногами був глибокий мочар, порослий буйним падиволосом та кїнською мятою. Він хвильку надслухував і пішов горі сим боком звора, стежучи за переходом до екали.

— Я неначе той лицар у казці здобуваю заморожений замок. Тільки я зовсім не бажаю стрїнути ся з якою замороженою панною „в ґаврі“ — мовив Зенько і сік палицею ожинники та дикі рожі, які заступали йому дорогу, чїнали ся одежі і ранили тіло.

Простого переходу до скали не було: але Зенько скоро окружив звір і опинив ся в гурбім лісі поверх скали. Грубі буки стояли німо в сумраці власної тіни. По землі лежали дерева з повивертаним кудлатим корінем.

— Ба, тепер я нічого не бачу, — мовив Зенько, стоячи висше камяної стіни. Із сього боку скала ховала ся під землею, а кілька кам'яних брил, що лежали по верха, виглядали на відкотини із висше. Зенько сів на однім камені і вдивляв ся в глук ліса, бажаючи вловити якась житє.

— Тихо неначе в якій сьвятини, — мовив він. Важка тишина сповивала все і аж гнітила Зеньків слух. Тільки потічок, що плив по під скалу, вибивав якийсь притишений тремтячий такт. Прогалинами між густим листєм високих буків прокрадало ся проміне сонця, сховзувало ся по пнях у низ, стелило ся сьвітляними плахтами по землі, пересувало ся по лежачих колодах і витворювало посеред тої тишини, при сумраку тіни своєрідне, фантастичне житє. Здавало ся, що пні-велетні рушали раменами; лежачі колоди пручали ся, потрясали кудлатими головами, немов які пругасті потвори; невловимі сьвітляні творива перелітали з гилі на гилю, повисали на кінчиках тремтячих листків, неначе грали ся.

Зенько вдивлюючи ся в ліс, зором розбігав ся поміж пнями дерев, звільна розпливав ся в тишині і тратив сьвідомість себе самого, як у півснї. Нараз він почув якийсь дивний, притім ніби знайомий шум. Такий самий шум, який він малим чув у ліску, коли то, як він гадав, галузки дерев розхитували ся, щоби зробити вітер. Зенько здрігнув ся, притаїв віддих

і став вслухувати ся найніжнішими нервами, самою душею. Почув його знов. Шум плив зразу монотонно, а дальше полив ся тонами дивної, могутної музички. Від нього тремтів лист на деревах, дрожала земля. Зенько нераз перед тим уявляв собі, що так самісько шумить-грає розбурхане море.

— Не вжеж наближав ся буря — погадав Зенько і глянув попід гила буків у той бік звора, де росли корчі. На клаптику обиду не було ніякого заворушення. Хмарки плили спокійно по синяві, як білі лебеді. — Іти геть, чи не йти? — вагував ся Зенько, тремтячи на цілім тілі. Він ще раз глянув по лісі, боязко виловлював зором ті сьвітляні появи; здавало ся, розумів улуду сьвітла, а однакож відчував на собі їх перемагаючу силу. Шум ліса змагав ся що раз дужше, аж перейшов у поражаючий рев.

Поперед Зенька перелетіла сіра пташка і подала ся на той бік у корчі. Він також зараз пішов геть. Зівяле листя шелестіло, сухі гильки ломали ся під його ногами з дужем тріском і наповняли ліс таким відгомонам, як коли би хто гонив за ним. Зенько приспішував хід.

Вражіня з того дня повторили ся в ночі підкрашені буйною совною фантазією. Зенькови снило ся, що він був у зворі, чи в якімось павільоні з музичними струментами, порозміщуваними між кучерявими зеленими корчами. Із корчів виплигнув фавн граючи на флеті. Зенько цікаво дивив ся на ту незвичайну появу і вслухував ся в чудову гру флета. Фавн тягом праблизив ся, робив ся подібним до Мефістофеля і вдивлював ся в Зенька своїми палючими очима. Дальше Зенькови забракло місця.

Він хотів поступити ся в зад, але там була пропасть. Жажнув ся і збудив ся. Тай на яві ще добру хвилю бачив Мефістофеля, як він граючи звільна віддалював ся, доки не померк у темряві ночі.

Зенькови здавало ся, що переймив Мефістофелеву мелодию на память.

Опісля скоро заснув, знов був у зворі верх скали. Маленька, ніжна пташка пирхала по перед нього. Він побажав конче зловити пташку, нахилив ся за нею над беріг скали, стратив рівновагу і провалив ся в пропасть. Зенько справді провалив ся з ліжка на підлогу.

Коли рано збудив ся, відчував утому. Сонна уява неначе жива картина стояла йому перед очима. Мелодию забув. Він зажмурич очі, здавало ся, чув її величний відзвук, але її самої не міг уловити. Був лихий на себе самого, що в ночі не засьвітив і не записав мелодию на ноти.

— Нічний артисто, чи живий ти? озвись! — кликав вуйко, о. Микола з другої кімнати.

— Добридень вуйкови! — відкликав ся Зенько і став швидко вбирати ся. При сніданю вуйко й тітка передразнювали його із за його нічних подвигів.

— Я не сьпівав, я тільки в дусі повторяв Мефістофелеву мелодию. Ну, ну, мені таке ще не лучало ся — обороняв ся Зенько.

— Се тебе вчора в тім зворі якась нечиста сила драгнула по тімячку — жартував о. Микола.

Не вважаючи на веселий настрій, снідане не конче смакувало Зенькови. По тїлі розливалася якась млість; голова була тяжка. Він

радо був би переспав си, але не випадало. По свіданю вийшов на свіжий воздух. Без ніякого наміру зайшов зарінками над ріку і кидав камінчики по воді. Пару кроків низше від нього, на шипоті вода пручала ся, переливала ся по ріняках, підскакувала, то пінил ся перлистими клаптами і без ущину шуміла. Зенько насторожив слух. Його дивно вражав шипіт води. Хвилями журчане заникало, а натомісь зроджували ся мельодийні акорди музики, що плила як струя, розливалася як філя, притихала то бурхала як вода на шипоті. Те спостережене чимало здивувало Зенька. Він бував у тім місці попередніх днів, але перше якось не дослухувався нічого такого.

— Чи не хорій я? — погадав Зенько і силувався збагнути своє здоров'я. Не міг собі сказати ні с'як ні так. Радше почував якусь нехіть, ніж слабість. Він вишукав глибоку воду і викупавши ся пішов до дому. Добре холодна вода освіжила його, але морочлива думка не покидала його голови, хіба що робилася якоюсь яснійшою.

Зенько порозумів, що надії, з якими їхав до Стоків, не сповнювали ся. Бачив, що він ті надії неначе переріс, а проте йому робило ся немов жаль їх. Попри те відчував, що його захоплювало щось нове, чого він не розумів, немов би потрапив у незнайому струю і не знав, куди собою вдарити.

Зенько неспостережений ніким зайшов у кімнату і примістивши ся в кутику на софі дав своїм гадкам волю. Місто, звір, шипіт води, Мефістофелева гра чергували ся в його уяві, як у калейдоскопі.

Нечайно ввійшов у кімнату вуйко.

— Ов! наш академік важко задумав ся! Академіки повинні думати, то правда, але тепер вакаціу, а ти що йно по матурі, то гоц по козацьки! — жартував о. Микола і фукаючи ся розстїбував на собі одїж.

— Який там з мене академік! — відповів Зенько.

— Що?! — гукнув вуйко перебігаючи півтора музичної скалі. О. Микола звичайно по цілих днях перебував у полі, а коли вернув до дому, зараз жартував, мабуть бажаючи тим надолужити свою невважливість зглядом гостя.

— Справді, вуйку, я мабуть за-скоро скінчив гімназію. Інші в моїх літах ще ходять до гімназії, а я нічого не знаю, де мені до академії! — мовив Зенько. Він плував ся в словах; було знати, що хотїв щиро по дитячому відкрити свою душу, сказати все, що відчував, а наговорив цілу купу поплутаних слів.

О. Микола здивовано глянув на змішаного хлопця.

— Матуральне свідощтво в кишені, то нема. що згадувати таке, але ось де сук! Ми зле гостимо тебе. Пан академік нудьгує.

— Вуйку! ні! перепрашаю. Мені тут дуже добре, — мовив Зенько скочивши на рівні ноги.

— Погоди, то вже лучше тобі буде. Мені самому вже загато господарської мороки. Нині-завтра пообгоню ся з пильнійшої роботи і зачнемо бурлацьке житє, — сказав о. Микола і торгав жартами Зенька, доки не стали оба гаразд сьміяти ся, оповідаючи собі сьмішні привички знайомих учителїв.

О. Микола обгонював ся з роботи до неділі. Зенько тимчасом прочитував давніші часописи, або уставляв і розв'язував зрівняння. Прогульки зовсім занехав, а навіть не заходив у сад, бо шум дерев наводив на нього якусь мороку.

III.

В неділю по вечірні усіма вибрали ся до Явина. По підводах, що стояли на подвір'ю приходства, догадували ся, що застануть гурт гостей.

— Справляеш празник, а нас не просив! — мовив о. Микола до швагра Теофіла, що вийшов їм на стрічу.

— Празник не празник; аджеж знавш, що єя хата заложена на гості. А! Зенько, здоров був! — нівроку академік! — мовив о. Теофіл впроваджуючи прибувших до кімнат.

— То цьоця Натальця — то цьоця Маня — вуйко з Набережа, — допевнював ся Зенько, витаючи ся з ними. Він не бачив їх від часу весіля тїтки Дорці.

— Не робіть ріжниць, тут усі тїтки і вуйки! — жартувала п. Василовичова, відповідаючи на Зеньків привіт.

В першій хвилі увага цілого товариства звернула ся на Зенька. Одно те, що він був свіжий чоловік у їх гурті, а до того був помітний його ріст. Правдиві і неправдиві тїтки жартливо переморгували ся, здвигали плечима і півголосом передавали собі свої уваги, а тїтка Натальця мовила таки голосно: — Від тебе, Зеньку, Пан Біг загубив десь міру!

— Великих родичів великий син,— завважив набереський вуйко о. Іван.

— Два сантиметри висший від татка, — додав Зенько, достроюючи ся до веселого гурту, хоч було знати, що вся ся бесіда знесмілювала його. Панї дальше з якимось острахом догадували ся, кільки Зенько ще виросте, як так дальше піде.

По підвечірку гостї перейшли в гостинну, а господиня, Натальця Теофільова, сіла до фортепяна, щоб показати гостям найновійші руські твори на фортепян.

Вона граючи зупиняла ея на замітнійших місцях, повторяла їх, то обмінювала ся своїми увагами з панями.

— Цьоця гарно грають, — завважив Зенько.

— О, зараз пізнати людину з міста, розумів ся на річах, не так як ви,— сказала п. Теофільова в сторону мужчин.

— Е, академік, він тепер учить ся говорити чемности тіткам, а опісля буде улещував ними панни, — відповіли зачеплені.

— Я не говорю чемностей. Гра цьоці мевї дуже подобала ся. Я все був ворогом фортепянів, але цьоця якось так грають, що я поза клапанем клявішів чую музику і розумію її, так як по словах розумію гадку бесідника, хоч виджу, що цьоця мабуть не сидять усе над фортепяном, не мають виробленої техніки в пальцях, — правив Зенько.

— А ти довгий критику! — клякнула ніби ображена тітка.

— Тільки так дальше, а будуть любити тебе тітки, — приговорювали вуйки сьміючи ся.

Зенько спаленівши втік у Үдальню.

— Не тікай, бо не втечеш, за вару му-
сиш сьпівати! — кликала тїтка Натальця і по-
бігла ловити Зенька. Він пручав ся, відмовляв
ся хрипкою, але тїтка не попускала. Він по-
вернув і засьпївав: Ой Днїпре мій, Днїпре. Мав
звучний баритон з широкою скалею, тільки
в переходах чути було рапавість. Мабуть він
сьпївав підчас перемїни голосу і тоді надїрвав
собі голос. Зенько відсьпївав ще кілька пісень.
На голос піснї позбігали ся з надвору молодші
гостї, висші й нивші, гімназиясти, дївчата і чи-
мало дрібної дїтвори.

— Дїти, сьпівати! — поведївав о. Іван і пер-
ший сам почав пісню: Пішли женцї жито жати..:
Дїточий гурт звільна підхопивши пісню на два
голоси, відсьпївав її цілу, потім другу, третю,
п. Теофїльова акомпанювала на фортепяні,
батьки підбасовували. На останку молоденький
гурт нечаяно засьпївав: Ще не вмерла Україна,
надаючи сьпївови і своїм поставам вираз гимну.

— Вельми гарно. Так і видко, що наші
дїти не дармували. Вони виучували те, що
конче потрібне і не занедбували того, що гарне.
Я раджу за те зробити дїтям прогульку до
Бубнища, — сказав о. Теофїль. При легкій опо-
зиції старших осіб, що нарікали на свої старі
кости, назначено прогульку на четвер. Також
ураджено повідомити про се ближших і даль-
ших сусїдів.

Зенько тоді лишив ся в Язвинї. Ві второк
він помандрував з тїточним братом, гімназия-
стом до Набережа, в четвер на попасї в Боле-
хові знов присїв ся до вуйка Миколи, бо на
підводах тамтих вуйків було глїтно.

Днина з самого ранку була горяча. Дехто з прогулькового гурту сподівав ся по сїм тучі, але о. Теофіль заєдно покладав ся на свій барометер, що від кількох днів непохитно показував погоду. Поза Болеховом Гада відбувала ся звільна. Дорога була висипана грубою рінею, іззачого конї спотикали ся, вози боляче трясли.

О. Микола зітхав за подільськими дорогами, хоч подорож до Бубнища не міг назвати нудною. Раз вузенька доріжка провадила понад чималу багнисту пропасьть, то спадала по під навислі камяні піраміди, а проїздячи здавало ся, що котра будь неминуче обірве ся на них. Зенько з жартливою пошаною віддав пірамідам глибокий поклін. Дальше отворяла ся широка долина села Тисова і кінчила ся ген десь під дрімучим Бескидом. Ярке сонце пражило зарінки Сукілі, що шуміла в каменистім руслі серединою села, а в повітрі робило ся парно. Та за те ціле товариство з правдивою роскішю викупало ся в ріці під самою бубницькою горою. Від купелі аж до бовдів увесь гурт ішов пішки. Фіри лишили ся під горою, тільки одна підвода із за дітий та з запасами живности туркотала до гори. Доріжка з вибоями вила ся громадськими корчами, в тіни камерального ліса.

На самім версі гори, коли гурт опинив ся в лісі, нечаяно в повітрі понад деревами залунала гуртова гармонійна пісня: Крилець крилець сокола дай... Молодші кинули ся бігти, старші приспішували ходу. І вони зараз були біля бовдів. На версі головного каменя співав гурток якихось гімназистів. Зі звуками пісні зливали ся тони каменя і серед багатої зелені творили величаву хвилю. Перше вражінє ви-

пало як найпринаднійше. Перший захват одначе скоро перемогла цікавість. Гурт розбіг ся оглядати кімнати ковані в каменї; відважнійші вплавили по високій драбинї на верх каменя, там по під останки склепіня, по при квадратову криницю спинали ся на сам його чубок; менше відважні виходили східцями на низший, полудневий бік того самого камяного валу. З верху каменїв простирав ся чудовий вид на дальші гори.

Поза головним каменем тягнув ся довгий ряд таких самих каменїв-велетнів, що стояли один поза другим серед зелених вершків ялиць та буків, неначе яке зачароване місто...

Непосидюча думка не давала супокою зарівно новикам, як і тим, що тут бували. Хто кував ті кімнати, возівню? Хто мав тут житло? По що він завдавав собі стілько мозильної праці, щоб викувати криницю на версі каменя. Бог знає де у спід, коли мав готове жерело по другім боці каменя? Яку сполуку з цілостію мав висічений рівчак на самім версі високого шпиля, що стояв одинцем, як велетенська великодна баба, з північного боку перед передною стіною? Провідники.— бубніські Бойки — не вмiли навіть хоть би яку легенду розповісти про се місце. Думка так і лишала ся без відповіди. Тільки очи бачили, що той хтось, що мав, чи може лиш обирав собі се місце на житло, певнісїнько мав хист сокола чи орла.

Сонце зійшло вже з полудня і не переставало пекти. Воно покривало цілий овид тьмаво-золотистим сявом і само гейби пушило ся. Гурт утомивши ся спочивав у тїни дерев, що росли по березі насипу, який відділяв від полянки невелике подвірє перед кімнатами.

Прогулька мала відбутися з іграми, але поки що нікому не заохувалося виходити з холодка на спеку. Спочивали і покріпляли ся.

— Гримить — завважив хтось із дітей.

— Що? де гримить? — заворушив ся гурт, але зараз успокоїв ся, бо на широкім овиді, як здавало ся, не було ні одної хмарки.

Сонце тимчасом незаметно маліло, померкло. По овиді перелетіла від полудня на північ золота блискавка.

— Блискає! — Утікаймо! — кликнули пані, що звичайно бояли ся блискавок і громів. Гурт завагував ся. Аджеж властива прогулька ще навіть не була зачала ся.

Та сонце зараз зовсім померкло, а овид був обложений важкою мрякою.

На полудневім заході була помітна одна білява хмарка, як великий клубок. Від неї уривали ся поєдинчі хмарки і в переверти розбігали ся на всі сторони. В клубку якби варило ся і від нього то доносив ся що раз виразнійший гомін громів.

— Утікаймо, утікаймо! — накликували пані.

Нараз дунув сильний вітер, аж затріщали дерева по лісі, а гарні капелюхи пань замаляли у воздуху, як небувалі мотилі, вдарили о високу камяну стіну і посували ся на землю. В хмарах заклекотів грім і зрідка покапали грубі краплі дощу, як олов'яні кульки.

В гурті зробило ся замішанє.

— Ховати ся до кімнат! — накликували одні на других. На дворі швидко темніло і робило ся якось чудно тихо. Деревата випинали вершки, насторожували лист, травичка їжила ся, воздух тремтів.

Пані збивши ся в кутику кімнати позатулювали долонями вуха і зазирали крізь низький проруб на двір. Зеленковатий воздух що раз частійше і дужіше займав ся огнем від блискавок, що мережали овид.

Клекіт громів швидко наближав ся. Каміне здригало ся і відповідало громам грізним гурчанем.

— Може то буде кінець світа?! Позавиваймо собі голови і нехай діє ся що хоче — шептали пані. Дрібна дівтора метушила ся на кам'яній лаві. Мужчини старали ся жартувати.

Громи були без тріску і полишали по собі повний філюючий поввук. Зенько стояв на порозі і вслухував ся в ту гру громів.

— Уступи ся, Зеньку! — закликала тітка Дорця виглянувши з під загортки.

В тій хвилі засвистала буря, кинула в кімнату жмут галузок та вохкого зеленого листа. Відразу зробило ся зовсім темно, а в тім громи затріскотіли над каміннями і посипали вниз огняним приском. Гурт просто обімлів. Громи були часто, аж глушили себе самі, тільки повітре на переміну робило ся то огняне, то світляно-зеленаве, а громи, здавало ся, мовчали.

По малій хвилі знов налягла п'тьма і заплюскотів дощ. Бум! — бум! — заграли громи поза каміннями. — А! — важко віддихнув гурт. Зенько і інші, що стояли просто дверей, уступали ся на боки кімнати, бо буря сипала на них струї води. Притім вони робили такі рухи, як коли би сумнівали ся, чи вони ще можуть порушати ся.

На дворі розвиднювало ся, хоч дощ лляв як з ведра, — тай вітер утихав. Але гурт усе ще не ворухив ся і мовчав, тільки Зенько знов подав ся на перед кімнати.

— Бій ся Бога, Зеньку! Грім убі тебе! кликнула тітка Дорця.

— Раз гарно! — відповів Зенько.

— Також знайшов красу! Не будь диваком, ходи сюди! — сердито мовила тітка.

— Ще й як гарно, прошу послухати. Не тріскотить, тільки вдаряє велично, аж захвачує — відповів Зенько.

— Побілів зі страху, а удає відважного, — глумила ся йому тітка Маня.

— Все се треба назвати радше поражаючо гарним, як страшним, — сказав Зенько і з замінним напруженем вслухував ся в гомін громів, що віддаювали ся на схід.

Над дальшими верхами з поза хмар блисло миле сонічко.

— І по цілій трагікомедії! — сказав о. Іван.

В кімнаті було над міру парно, тож скоро тільки надіймив ся дощик, гурт став помалу висувати ся на двір. Воздух був холодний, сьвіжий і мав якусь особлившу неначе ясну барву і різкий посмак.

— А! а! — з задоволенем і повними грудьми віддихав гурт. По камінчиках дібрав ся до східців і вийшов на верх каменя.

Сонце огрівало гори, вони парували, димили ся, немов чорні ліси мали ось-ось спалахнути огнем. По зворах пара збирала ся в густі хмари і лїниво пересувала ся із звора в звір.

— За горами гори хмарами повиті, — урочисто промовив Зенько.

— А прошу поглянути на Парашку — сказав провідник. Верх Парашки був оповитий хмарию. На чубку хмарка фалдувала ся як пишний, чудернацький завій.

— Парашка вистроїла ся, як княгиня!

— Небога залицяє ся до Попа Івана! — жартував гурт.

По овиді перелетіла ще одна, як заблукана блискавка, порозкидувані хмарки жвавіше поплили на схід, а сонце чисте, як викупане, повисло серед голубої синяви. Дерев і корчі заясніли різнобарвними огниками. Дощева вода швидко пірнула в пісковатім ґрунті, по грізній тучі затирав ся слід а природа виступала як відновлена. Пташки весело стрибали по деревах, ніжно присьпівуючи собі. І гурт засьпівав:

„Верховино, сьвітку ти наш,

Ах як у тебе тут мило“...

Тай пішов на поляну бавити ся.

При вязаню китиці пані Василовичева назвала Зенька табакеркою ізза-того, що він не цілував дівчат. На те Зенько шепнув тїтці Дорці, що він такі роскоші причислив би до якоїсь то прози, а поцілуй навіянний правдивою поезією може дотичити тільки певної одної дівчини. Тїтка аж сплеснула в долонї і митю розповіла се иншим паням. Панї як стій розснували се в таку подїю, що Зенько жалував сказаного.

— Ах, яка добра дитина той Зенько — тїшили ся при тїм тїтки.

Тай мав ся Зенько за ту якусь дівчину до останку свого побуту на Підгірю. За той

час він вандрував від вуйка до вуйка. Тутки годили йому у всім, але вони також уміли приправити все тою одною дівчиною. В гурті пань він раз у раз бував жертвою їх невечерпаного гумору ізза здуманої любки.

Зенько зразу червонів ся, відпекував ся всього, але згоді зовсім здавав ся на волю пань, на їх мітко придумані питання вигадував відповіди, а з сього пані встигли змалювати в уяві принадний портрет тої якоїсь дівчини, так що Зенько стрівши ся з гарною дівчиною певнісінько мусів подумати: „Може то ся?“

Не вважаючи на горячі роботи при жнивах у вуйків таки гаразд бавили ся. То бавила ся молодіж, що пріла весь рік над книжкою. Що їй було до жнив?! При молодіжи бавили ся батьки. Останні неначе мусіли, а проте були раді.

Вони також увесь рік журили ся, як би звести кінці до купи, тай їх хати були з дебільшого неначе пусті. А ось на жнива злетіла ся молодь, звеселила хати, а батьки раділи, молоділи. Вони гуртом з дітьми відвідували свояків, сусідів, уладжували прогульки.

А Зенько міг собі сказати, що надії, з якими їхав до Стоків, сповнювали ся. Він не то що гарно бавив ся, а весь жив тим гарним життям. При тім він робив що раз нові знайомости; з ним поводили ся як з дорослим, ізза того він збував ся невільничої поведінки ученицької і несміливости, а натомісь набирав у поставі і в лиці виразу муштини. Підчас того Зенько розкусив не один перчик, але то тільки урозмаїчувало і підкріпляло смак. Надтож гарне жите Зенькове скрашали тони чудового звора, ніжна симфонія шипота, гомін громів.

Бож за сильний був подих дикої гірської поезії на його чутку душу, щоб не полишити по собі сліду. Йому неначе відкрився новий світ, — світ тонів і гармонії. Він чув їх у гомоні давонів, у співі людей у церкві і всюди. Сі тони збігалися в Зеньковій душі і там оставалися. Тільки деколи на самоті вони озивалися, немов давали знати, щоб Зенько вдарив по них як по струнах і заспівав свою пісню.

Та чи його пісня була така сама, чи він не міг узяти влади над тими тонами, але вони самі зливалися в розкішну симфонію і уносили його в безмежні простори, як уносить зір молодого орла, якому поростають крила.

В таких хвилях Зенькове лице покривалося хмаркою задуми, а тітки догадувалися, що він журить ся своїм незвичайним ростом. І вони ще дужше торгали його, при всякій нагоді вигивали до прот, щоб розвіяти його журу і вилічити його самого від несьміливости.

IV.

З початком вересня Зенько вернув до родичів, щоб, як писав йому отець, спільно порадити ся і порішити, на який виділ наук університетських він має записати ся. Повернувши зараз забрав ся до фортепяну. Сеетра дивувала ся і сьміяла ся з нього.

— Знаєш, Ольдзю, я переконав ся, що фортепян гарний інструмент. Мені неначе за слону знято з очий. І що ніхто перше якось не показав мені того?! Шкода! — жалкував Зенько. Він вигрібував забуті сестрині вправи фортепянові і виучував їх від рана до вечера.

Деколи користувався при тім також підмогою сестри, але найчастійше сам мусів допевнювати ся, длячого воно так, а не инакше.

Така самоучка мусіла бути дуже нудна. Одначе Зенько не зневірювався, а навпаки, при відомостях, яких набув при науці співу, робив скорий поступ, хоч по правді в тій його науці мало було правильного ладу, а радше якийсь доривочний поспіх.

Про університет Зенько й не згадував.

Родичі також вичікували, аж він сам заговорить про се. Тож академічні вакації вже добігали до кінця, коли п. Мелянія одного дня підчас обіду спитала :

— Щож ти Зеньку гадаєш про будуче?

— Нічого, мамцю!

— Як то нічого?!

— Чи то багато треба гадати, аби поїхати до Львова?!

— А про теологію?! Треба би вислати прошенє, аби прийняли до семінарії.

— Речинець минув, мамцю!

— Тебе і без того приймуть! — швидко відповіла мати, і дальше мовила не то любязно, не то жартливо: — Йди, Зенобку, на теологію, за чотири роки скінчиш, ожениш ся і будеш порядним чоловіком.

Зенько й Ольдзя перші розсміяли ся. Тай уся рідня заляла ся веселим сьміхом.

— То Зенько буде вже женити ся? — допитували менші діти і здивовано гляділи на нього.

П. Мелянія догадувала ся невдачі і вагувала ся, чи має говорити дальше, чи дати сьому спокій. Але о. Анатоль, перечекавши хвилю веселого настрою, промовив :

— Я не хочу тебе, сину, силувати дс те ольоїї, нї до чого иншого, хоч нема що таїти, що при теольоїї менї було би вигіднійше, але вже раз скажи, що волиш. Той крок буде важний на ціле житє, тому треба його добре розважити.

Настала важка хвиля. Зенько почував, що повинен відповісти під лад родичам, та що йому ніщо відповідати, бо буде так, як велять родичі, а при тім він не мав ніякої власної постанови. Рідня і час чекали його відповіді.

— Зі всього я ще найрадше вчив би ся музики — відповів Зенько.

— Музика гарна річ, нічого казати, колись і я брав ся музикувати, — мовив батько, — але у нас сама музика не дасть хліба. Через те саме наші славнозвісні співаки служать чужим. Розуміє ся, що зі шкодою рідної країни. Та бідному все вітер в очи. Бо як би ті таланти лишили ся між нами, то чи не змарнувались би зовсім? І багато талантів марнує ся, тільки ми про них не знаємо нічого, бо вони навіть не мають спромоги виявити себе. Так без насущника і музиці нема бутя. А наша музика поки що може бути тільки побічним занятєм, а радше забавкою.

— Я тільки так сказав! — перебив Зенько бесїду батька.

О. Анатоль мовив дальше: — Коли вже ми заговорили про музику, то треба сказати, що на теольоїї ще найбільше можна плевати її.

— Против теольоїї я не маю нічого, менї все одно, тільки важко так відразу на одно рішати ся — і відразу думати про жінку, — всьміхаючи ся до матери мовив Зенько.

П. Мелян'я в душі жалувала, що так нещасливо висловила ся.

— Хйба я, татку, запишу ся на права. При правах ще й опісля можу вибрати собі стан.

— Гіркий сьвіте! Колиж ти на правах дібеш сь свого кавалка хлїба?! — аж скрикнула п. Мелян'я. — А коли й дібеш ся, то тебе опутає сяка-така і зробить із тебе незнатищо. Аджеж усі цивільні патріоти так роблять. Чужим перепадає ласий шматок, а свої дївчата нехай задовольняють ся долею куховарок або робітниць „Рваниці“! Може ні?! — з пересердед мовила п. Мелян'я.

— Чому якась має опутати мене? — оборонював ся Зенько.

— О, що тебе, то певно опутає, так убере тебе в хомути, що й не спостережеш ся, коли станеш цокати по ї.

— Я прецінь можу зовсім не женити ся, — відповідав Зенько.

— Мамця певно вже вигляділи собі невістку, тай боять ся, аби не постаріла ся, заким правник візьме її, ха, ха, ха — сьміяла ся Ольдзя і жартуючи нудила матір, аби сказала, котра то панночка.

І обід уже до кінця був переплїтаний подібними жартами. Зенько дивувався сам собі, що попав на такий знаменитий помисл і тримав ся його, як репях кожуха. Родичі не були задоволені його правами. Мати навіть чимало налякала ся Зеньковою постановою. Тодї загально бесїдувало ся, що між молодіжю бував радикалізм. Вона догадувала ся у Зенька того найгіршого, тому скілько ще позволяв короткий час, остерігала сина перед зіпсованою мо-

лодіжю, перед тою молодіжю, що не признає Бога, не знає віри, не хоче шлюбів — і з острахом виряджала його у Львів. П. Мелянія мала на гадці радикалів, але не вимовляла того імени, аби не викликати вовка з ліса.

Тривога п. Мелянії досягла краю, коли Зенько щось по п'ятьох тижнях з постілью і зі всіма річами нечаяно повернув до дому.

— Чи не зигнали тебе?! — з острахом повитала сина п. Мелянія.

— Ха, ха, ха — університет то не гімназія — ха, ха, ха, — сьміяв ся Зенько.

— Чогож ти приїхав?! — тривожно питала мати.

— Все гаразд, мамцю! Що коло вас чувати?! — відповів Зенько.

П. Мелянія троха заспокоївши ся підійшла до дверей другої кімнати і кликнула:

— Тату! Зенько приїхав!

— На правах нема що робити. Нудних викладів мало хто слухав. Правники клопочуть ся всім иншим, тільки не викладами. Зрештою до испиту однаково треба виучувати те саме зі скриптів. Мав я там нудьгувати, то волю сидіти дома, — маю фортеп'я, тай хата не буде коштувати — обяснював Зенько перед родичами.

Батько не похваляв сина.

— А гроші де, що ми післали тобі на прожиток? — недовірно спитала мати.

— За гроші я купив скрипта, троха музикалій, тай заплатив кілька лекцій фортеп'яну — відповів Зенько. На доказ, що він справді не пропустав гроші, похвалив ся найперше обстріпаними скриптами правничими, а опісля

показав новісінькі підручники музичні з маркою липського книгаря.

— Добре стало ся — звірювала ся п. Мелянія перед мужем. — Зенькови видко не подобали ся права. Мав він там лямпартувати ся, то лучше зробив, що приїхав до дому. Ну, ні! Зенько був і в добра дитина. От посидить дома, а на-рік піде на теологію, — мовила п. Мелянія.

Зенько не вважаючи на протест сестри зовсім присвоїв собі фортепян і мало що не ночував у гостинній. По часі став прикликати до себе дві менші сестри і братчика. Він тайком виучив їх співати хором, а одного дня порозвішував по кімнатах жартливу оповістку, що в гостинній відбуде ся великий концерт. І відбув ся той концерт. Він складав ся всего з трьох пісень: „Дівча в сінях стояло“, — „На беріжку у ставка“ і „Біла береза на ярі“, але що співачки держали ся складно, то родичі казали багато разів повторяти їх і радо слухали. При тім виявило ся, що останню пісню гармонізував сам Зенько. О. Анатоль окинув сина теплим поглядом і сказав: „Як на перший раз, то досить. Впрочім сама пісня така, що з неї годї добути що будь“. Зенько був невимовно радий тим. Він хотів обцілувати батька і всю рідню, але почував, що зробив би се вельми по дїтвацки, бо весь тремтів; тому навіть бояв ся стрінутися поглядом з ким будь і понуривши голову немилосердно мняв якийсь клопоть паперу.

— Коли вже береш ся до таких річий, то перше перестудіюй Лисенка, він митець у гармонізації народніх пісень, — мовив батько.

Зенько не відповідав нічого, але за місяць власноручно відібрав з почти спору посилку музикальній із Києва. Незадовго опісля він сам підійшов до батька і задалегідь осміхаючи ся мовив :

— Куди моя робота против Лисенкової!

І від тоді батько й син частійше бесідували про музику. О. Анатоль неначе набирав поважання до сина.

Натомісь мати часто докоряла Зенькови, що він за таким самітним сидженем здивачів, прозвала його недопеченим композитором і старала са перешкаджати йому в роботі, так що Зенько став примикати за собою двері на засувку, а в бесіді при матері не згадував про музику.

При кінці мясниць місцеві патріоти загадали були приготовляти ся до Шевченкових вечериць.

До хору запросили також Зенька і Ольдзю.

На вправах хору дехто зразу присідав ся до Зенька із за його композиторства. Він догадував ся, що з ласки сестрички всі знають про його роботу, але удавав, що навіть не розуміє, про що говорить ся. Та як йому дали спокій, тоді він сам чомусь побажав похвалити ся своїм композиторством.

І одного вечера перед вправами Зенько тремтячи підійшов до п'яніна, хвилюку побавив ся акордами, неначе тільки для примхи, а дальше загравав свій власний утвір. Гурт, бачилось, не звертав на нього уваги. Одні вештали ся по салі, інші стоячи то сидячи бесідували, жартували. До Зенька підбіг дірігент хору п. Рудницький і запитав: — А се що таке?

— От якийсь марш! — ніби байдужно відповів Зенько.

— Але ваш?! — питав дірігент.

Зенько замняв ся і непевно заперечував.

— Ей же?! таж воробці знають, що компонуєте. Не стидайте ся, щось у нїм є! — налягав Рудницький.

— Ну-ну! — відповів Зенько.

— Щось у нїм є! Тільки не гнівайте ся, він якийсь за тяжкий, неначе тягаровий поїзд — мовив дірігент.

— Ваша замітка близька правди, — признавав ся Зенько, — то мав би бути ніби марш культури на Русь.

— Господи Боже! яка тема! — дивував ся п. Рудницький і почав радити, аби Зенько вєспївував наших поетів.

Тимчасом инші члени хору, зміркувавши, що дірігент приловив Зенька на горячїм, окружили обох і на́прасно домагали ся, аби Зенько повторив свій твір. Він заграв знов.

— Славно, композитор! Великий компози-тор! Давний композитор! — славно! — вигукував гурт і бив браво.

— Не псуїте молодого чоловіка! Прошу ставати на свої місця, зачинаємо пробу! — на-кликував дірігент, та дарма, бо один горячїй-ший хорист устиг вилїзти на крісло і почав промову.

— Вп. панове і панї! — панї і панове! Зваживши, що в нашїм гуртї маємо компози-торів, дірігентів, зваживши, що маємо сьпіва-чок як маків цвїт, зваживши, що маємо сьпі-ваків як бодяків на громадській толоці.—

— Браво! славно! — знов вигукували сьпіваки і сьпівачки, тупали ногами і мало хто чув, як бесідник висловив горяче бажанє цілого гурту, аби заложити товариство „Боян“.

Ольдазя зараз розповіла дома про все мамі. П. Мелянїя приглядала ся Зенькови, як коли би вона дотепер не придивила ся йому як слїд, і дивувала ся, чому вона не пізнала ся на нїм. П. Мелянїя уявляла собі, що поети та композитори відмінні від звичайних людей. Та хоч як додивлювала ся вона до сина, а проте не знаходила на нїм нічого незвичайного і не могла набрати ся певної гадки, що Зенько справді композитор.

Всеж була якось більше рада з нього і вже не називала його недопеченим композитором.

Тай сам Зенько не давав притоки до того.

Він перестав засиджувати ся в гостинній, вигадував різні жарти, сам був веселий і веселив домашніх. В тім часі також їздив до Львова, мовляв, аби показати професорам, що він слухав їх викладів.

Повернувши зі Львова забрав ся до нової праці.

— Ого! Зенько знов напивав собі мороку, — мовила п. Мелянїя, але вже не перешкаджала йому, хоч Зенько засиджував ся що раз дужше, а часом навіть нерадо йшов до їди.

— Коли вже так хочеш, Зеньку, то компонуй собі там щось, тільки заєдно не сиди, бо то нездорово. Ти вже й так змарнів, згорбив ся, а твоя чуприна зробила ся чисто композиторська, — ласкаво мовляла п. Мелянїя при столі, вибирала з полумиска що лучший кусник і клала на Зеньків таріль.

— Що там! добре, що мені робота йде гарно! — відповідав він.

Іншим разом Зенько бував також роздразнений:

— До хріна здали ся мені всі Греки! Лучшеб були вчили мене музики, ще й як здала би ся тепер мені.

Раз знов він якийсь хмарно-радий підходив до батька, до сестри, до матери і заявляв, що Шевченка кинув геть: Шевченко мабуть за великий для мене, я тепер узяв ся до Зарваницького, того, здаєть ся, гаразд розумію, мовив Зенько.

А незадовго опісля знов жалував ся: — Або то можна що написати?! Я повинен мати так готовий матеріял, щоб тільки можна вибирати з нього до вподоби. Аджеж неможливо написати музику до поезії, коли гаразд не знає ся її духа, сьпівности. Я навіть не знаю нічого такого, чим провірював би я свої досліди.

— Компонуєш та компонуєш і вже десь маєш того цілу купу! А покажино й нам де що з того! — домавляла ся мати.

— Ні, мамцю! робота йде пиняво. Аджеж що будь не варто компонувати, до того ж я мушу переживати неначе всі ступні розвою музики. Та я вже багато підучив ся і те, що компонує, буде зовсім що инше, — відповів Зенько.

Пані Мелянія відчувала Зенькову радість і його мороку, але останнє брала на свій власний, материнський спосіб. Вона бачила, що Зенько нидіє, а його очи сьвітять ся горячковим огнем. Проте їй було жаль рідної дитини

і знов захочувало ся перешкаджати Зенькови в роботі.

З тим заміром вона заходила до Зенька, але бачучи, як він працює з таким захватом, що здавало ся, неначе його дух проникав тіло, висотував ся на зверх і сповивав його якимось сяєвом, їй знов робило ся не то жаль, не то боязко каламутити ту чарівну хвилю, і вона надививши ся на сина тихесенько відходила. І в останній час в такій хвилі Зенько при матери роздразнено кинув ся і застогнав: — Ах! те знане приходить ся добувати, як Прометевви огню!

— Коли не можеш, то дай собі спокій, — з чутєм сказала мати.

— Коби то можна, мамцю. Воно як вчепить ся, то морочить гірш усякої мороки. І я маю всю пісню в голові, знаю, як що повинно бути, тільки мене зупиняє техніка і допроваджує просто до роспуки! — мовив Зенько що разу з більшим роздразненем. Та в тій хвилі замовчав і скоро притулив до носа платок, бо показала ся кров. На платку були сліди й давнійшої крові.

— Чи я не казала?! І треба шукати собі клопоту на здорову голову?! Зараз поховай те все, бо як мене видиш, так спалю під кухнею! — рішучо наказала п. Мелянія, зробила різкий зворот і пішла до мужевої кімнати.

— Та бо скажи що Зенькови, аджеж ти на щось отець! — мовила різко.

— Що? що стало ся?! — допитував ся як з просоня о. Анатоль, придержуючи в касовій книзі ту позицію, на якій зупинив ся.

— Іди подиви ся, як із нього лє ся кров!

— Як то ле ся?! — непевно спитав о. Анатоль.

— З носа! — відповіла п. Мелянія.

— Зараз! зараз! — відповів о. Анатоль, забираючи ся кінчити роботу, але п. Мелянія не дозволила, розвівши гамір на всю хату.

— За якимись касами у тебе нема жінки, нема дітей! Як так, то не треба було женити ся! — мовила голосно і з гнівом.

Зенько тимчасом велів наймицці принести студеної води, обмив лице, до карку приложив собі мокрий ручник і поклав ся горілиць на софі в їдальні.

— Що тобі, Зеньку? — спитав батько прийшовши до нього.

— Нічого! Троха розболіла голова, тай пустила ся кров із носа.

— Так, так... Покинь ти те сидженє, ще маеш час komponувати. Тай піди до лікаря, — повторяв о. Анатоль за жінкою слова і тер рукою своє чоло.

Зенько лежав блідий; на його лиці було знати судороги.

— Я не піду! Що лікар мені допоможе? Ніби він розуміє, чого мені треба?! Як скінчу роботу, то голова сама перестане боліти — вже я знаю себе! — пручаючись мовив Зенько.

Полишили його в спокою, бо робив ся дивно вразливий. А в тім, здавало ся, все що треба, було зроблене. Не бігати-ж до лікаря за кожний раз, як заболить голова. Але в ночі Зенькови зробило ся так эле, що треба було таки зараз покликати лікаря.

— Справа поважна.... очевидні обяви пораженя мізку — уривано мовив приклика-

ний лікар, бачучи і відчуваючи страшне горе, що звалювалося на нещасних родичів. Він сам тратив рівновагу духа і конче шукав якоїсь надії.

— Я не знаходжу причин до таких наслідків, проте прошу дозволити, аби я рано покликав товаришів до поради — мовив лікар на відхіднім.

На чужім празнику.

I.

Підчас останньої кровавої боротьби польської нації в обороні свого державного життя село Салівка було осередком повстанських рухів на границі східної Галичини. Її околиця як на Поділі досить лісиста, пофалдована глибокими долинами та ярами, незгірше захищала повстанців перед краввим правительством і покривала їх рухи перед оком пограничної сторожі російської. Надто звідси кожної хвили можна було перекинути оружні ватаги повстанців поза Збруч і виконати перший задуманий плян, себто дати можливість згуртувати ся повстанцям із російського Поділя.

Салівецький парох Савин Власович відразу бачив і гаразд розумів, які зловіщі хмари громадили ся на політичнім овиді. З гомону, який долітав з далека, треба було сподівати ся грізної тучі і в Салівці, але о. Власович мав досить причин потішати себе, що з великої хмари буде малий дощ, а про лихо, яке мало окошити ся на ньому, він навіть не подумав.

В стороні Варшави текла вже щедро повстанська кров, коли в Салівці зчинився який такий рух. Инакше ледво чи навіть могло бути. В тій часті Галичини було стільки Польщі, що панські двори розсіяні одинцем по чисторуських селах. Уже через саму розкиданість дворів годі було вдержати суцільну організацію; дотого чимало панів-дідичів, не маючи надії на успіх у боротьбі, або неохочо підпирали повстанські заміри, або зовсім відцуралися від тих — як мовили — шалених забаганок. А вже найдужше спивкував роботу керманічів повстання, пригнітав її від самого нащадку старий польський гріх — острах перед руським мужицтвом, яке ще не мало навіть часу забути важке польське лихоліття.

Гомін з поля битви, захват щастям, яке в перших битвах було стануло на польським боці, овівав малодухів, усяких недовіреків, так що безпотрібно було доливати ще оливи до огню. Він сам горів ярким полум'ям і захопував найширші простори. Тоді також творене повстанських ватаг на границі східної Галичини доразу оживилося, а панські двори достарчили навіть незгіршого повстанського матеріялу. Вся мужеська служба двірська поспішила під польський прапор. Із тою панською службою склався справді химерний сутік обставин. Вона була трохи не вся руського походження і з давніх давен набиралася із зубожілої ходячкової шляхти, яка за панщизняних часів боялася брати наділи землі від панів, щоб не зійти на беззахистних панщизняників, а радо хапалася панської клямки, причім дослугувалася ріжних єрархічних ступнів і випнювала собою ту суспільну прогалину, яка

дїлила всевладного пана-дїдича від безправного хлопа. По знесеню панщини ся панська челядь опинила ся на становищі бездомних пролетаріїв. Очевидно мусїла почувати себе покривдженою і тяжко банувала за минулими добрими часами. Гадка про відбудоване Польщі оживила в двірській прислузі найгарнійші надїї. Горячійші голови з людей того крою поспішили в перший огонь. Вони не мали нічого до страченя, а сподївали ся здобути багато. Ті, що полишали ся дома, рівно охочо спішили на поклик місцевих керманчїв повстаня. Економоми завїшували на клинку гарани, гуменні кидали в кут карбовані палицї, креденсові льокаї і вся челядь хапала за зброю, аби бити ся за Польщу. Великі драбинясті вози довгими ночами відставляли повстанцїв до Салївки.

II.

О. Савин Власович жив до сього часу зі своїми панами дїдичами по сусїдськи. Приходство і двір, як добрі сусїди, завсїгди оминали рїжницї, обопільно робили собі чемности і заодно старали ся винайти щось таке, де би могли бути разом. О. Власович з відповідною уважливістю віддавав дїдичам коляторське „гомаїум“, а ті шанували о. пароха як духовну особу і все вмїли придати цїни його академічним студиям, хоч самі не любували ся в висших науках, уважаючи їх якимось швабсьим крамом, конче потрібним для тих, що не були *bene nati et possessionati*. Притім о. Власович був милий і товариський чоловік. На лицї смаглявий, із замїтними слїдами сивини на чорнім волосоу,

дещо висший понад середній ріст, заживний — виглядав поважно. Його мірний, орлиний ніс та товсті брови виявляли мужеську рішучість; притім пивні, гарні очи світили ся щирістю, а з додатками мелянхолійної ухмілки на устах, м'якого баритона в голосі надавали обличю о. Савана й цілій його духовній особі годящу м'яккість і привабність. Пани дідичі закликали о. Власовича на всяку нараду і розраду тай обі сторони просто гордили ся обопільною прихильністю і користували ся нею.

Навіть в справах споконвіку неполагоджених вони зміли прийти до ладу.

Так у справі народностній обі сторони ставили себе однаково на аристократичнім ґрунті, а руську народність представляло духовенство, неначе в заступстві недостаючої руської шляхти. В справах віри не робили собі жадних уступок, бо сходили ся разом в одній католицькій церкві.

З хвилею, як звіяла ся повстанська завірюха, ота лучність двора з приходством порвала ся. О. Власович відразу зміркував, що дідичі уважають його за чужу птицю в своїм гнізді. Він був рад тому і гадками дякував добрим сусідам за те, що вони самі догадали ся і вироуміли його погляди і почування, та полишили його в спокою.

Аджеж він Русин, вірний підданий цісаря, св'ященник — ніяк не міг причиняти ся до відбудованя Польщі. Не перечив права Полякам бити ся за свою вітчизну, в уяві навіть викрислював Польщі границі десь там між Краковом і Варшавою, та про те жалкував за добре нажитими відносинами з двором, тим

більше, що той його спокій робив ся щораз більше пригнітаючим, душним.

О. Власович не мав спокою. По селах густо увихали ся жандарми. Ще перед тим правительство, довіряючи духовенству, наказало було жандармам брати від священників потвердженя сповненої служби. Жандарми часто навідували ся до о. Власовича. Як родовиті Німці вони не могли розмовити ся з руським мужиком, проте бажали від о. Савина довідати ся, що їм було потрібне знати про дідичів, про повстанські рухи.

О. Власович якось нічого не вмів сказати. Жандарми відходили від нього здивовані, а натомісь коло приходства цікаво крутив ся хтось із арендарської рідні, що ладен був підслухати та ввідати ся, про що розмовляв жандарм зі священником.

О. Савин розумів, що він морально і фізично попадає між Сціллю і Харібду, та проте не міг викинути з серця сусідських почувань, як також не мав спромоги зректи ся особливого довіря правительства.

По тяжких днях наступали ще важкїйші, безсонні ночі.

Повстанці поки що днями ховали ся по лісах, по ярах, по двірських будинках і де хто міг, а нічю виходили на воєнні вправи.

О. Власович чував ночами брязкіт оружя, повстанські сигнали. Тоді йому уявляла ся страшна мара Польщі, що неначе пушила ся, розпирала ся поза витичені їй границі і напруго сунула ся на Салівку, на нього самого.

— Спаси Боже люди твоя! — молив ся тоді о. Власович, роблячи рукою знак хреста на повітря, щоб відігнати напасливу мару —

і майже насильно викликував такі гадки, що Австрія сильна, вона здусить жмінку відчайдухів, що Австрія в ім'я божої справедливости захоронить Русинів перед новою загибілю.

— Побіду дай Господи імператору нашому на супостати, — щиро молив ся о. Власович.

Ранком видавало ся йому, неначе нічні мари були чимось дійсним, бо полишали по собі сліди. І так у одного його парафіянина пропали барани, у другого ялівка, а там знасилувано самітну вдову. О. Власович неначе обороняв ся против дійсности, мовляв, що в часі рухавки не може бути бесіди про якусь етику, про пошановане права, — одначе його знов боляче вражало, чому його нарід неповинно терпів при зовсім посторонній справі?!

Рівночасно він дивував ся, чому власти нічого не роблять?! Але як до нього стала закрадати ся непевна відповідь, він так притишив ся зі своїми думками, як притишили ся були його парафіяни.

Салівецька громада зразу не думала потурати повстанцям. Громадяни зробили були раду, вибрали двох депутатів і вислали їх до циркулу з жалобою на повстанців. Колиж у циркулі наказали, аби громадяни вели себе спокійно, а вислана до Салівки комісія робила трусеницю неначе тільки за про людське око, то Салівчани більше не ходили жалувати ся, хоч повстанці забирали дріб, худобу, побивали мужиків і відгрожували ся панщиною, а обох депутатів нахваляли ся повісити на сухій вербі.

Салівчани зовсім оторопіли, покорчили ся та притаїли ся, як той слимак, що почувши

обірване скали, ховає свої мацки і чекає, поки скала роздавить його. Аж ось на балю у дідича по серед повстанців побачили військових і комісаря з циркулу. На другий день повстанці пірвали в ліс двох дівчат, доньок обох депутатів. Одна дівчина повернула з ліса божевільною, про другу слух загинув на все. Рідня дівчат нишком проклинала звірських напасників, але в громаді сей випадок неначе навіть не викликав особлившого здивованя.

— Нехай молоді посмакують того добра, якого ми заживали!—якось дивно злобно говорили ще живі жертви звірського ласунства з панщизняних часів.

III.

У передодень окончної розвязки цілої справи до Власовичів прибув о. Обрович. Він був у кунтуші, а рогата шапка хватєсько перехиляла ся поза вухо. Власовичови зробило ся млієно. З Обровичом він рідко здибав ся. Так несподівана поява Обровича в тій особливій декорації відразу обудила у Власовича підозріє, що гість прибув з місією в польській справі. Обоє Власовичі були похнюплені і більше слухали, як говорили. Зате о. Обрович багато говорив про схизму, що католицизм, гладко перейшов на лист від сина, що бив ся в повстаню і був ранений, а на останок порадив о. Савинові справити собі кунтуш і відїхав, бо здає ся сам відчував тяжке вражіє, яке спричинив своїм господарям.

— Вже повинен був почепити й карабелю! — мовила Савинова.

— Падлюка! Сан сьвященичий і рогац на бакир — огидно! Менї здав ся, що він заповітрав мою хату! — злісно говорив о. Власович і з тріском отворяв вікна.

— Знавш, Маню, треба довідати ся до хлопців, — по хвилї сказав о. Савин.

Савинова допитливо вдивила ся в очи мужа.

— Який пень, такий клин; який батько, такий син. Твої того не зроблять, — відповіла.

— На те не можна покладати ся. Між молодіжю крутять ся емісарії. Коли дуріють старі, то чому не можуть дурити молоді? Ще тільки того треба, аби мої діти пішли на польську ятку! — мовив о. Савин.

Савинова затреміла: — Як їхати, то їхати.

— Нинька вже запізно.

— Я не кажу про нинька, тільки хочу знати, коли, бо треба дещо приготувити.

— Відкладати також не можна, поїду завтра раненько, аби швидко вернути ся — відповів о. Савин.

— І я поїду з тобою!

О. Савин здивовано глянув на жінку!

— Хиба ні! Одно з нас мусить бути дома; аджеж час непевний, челядь як зачумлена, на кого здамо дїтвору? — питав о. Савин. — Тебе саму також не пущу. В дорозі різне може притрапити ся, а по невдалій гостинї Обровича треба таки сподівати ся чогось недоброго.

Павї Савинова задумала ся.

— Коли так, то я тебе самого не пущу!
— відповіла.

О. Савин різсьміяв ся.

— Поїдеш і мене оборониш!

— Так як ти мене!
— Я-ж мущина!
— А я жінка! нікому не заваджаю!
— Ет, їду сам і кінець!
— Отже я сама поїду!
— Май розум, жінко!
— То я вже без розуму? — гнівно кликнула Савинова і почала плакати.

— Чи я не казав, що той падлюка заповітрив мені хату. Дай спокій, Манусю, я на гадці не мав такого. Радше розповідж, як ти що думаєш, а коли добре розважимо, то сама побачиш, як небезпечно тобі їхати.

Панї Савинова плачучи відповідала: — Ти не зважавш ні на жінку ні на діти. Тебе убють, а я що з дїтьми пораджу?!

О. Савин потроха жартував з жінки, але відповідав ні сяк, ні так, бо надїяв ся, що жінка ще сама відхоче їхати.

Панї Савинова пішла в пекарню, де незабаром дав ся чути крик дробу, який наймички брали під ніж. Сю ніч Власовичі мало що спали. Савинова довго порала ся в пекарні, а Савина чіпала ся морока.

Раннім ранком п. Савинова була готова до подорожі. О. Савин з очевидним сумнівом ще в останній хвилї пробував розрадити жінку. Та дарма. Вона сердечно прощала ся з чоловіком, з дїтьми, сіла в коляску і різко звелїла фірманови: — їдь!

— Не бари ся, Мавю! — кликав о. Савин, супроводжаючи жінку затурбованим зором.

Він поглянув на годинник і пішов до покою. Діти бігали по подвірю. Незадовго на подвірє вбігла божевільна дівчина. Була вбрана,

як молода до шлюбу: в білім сідраці, підперезана волічковою фарбованою крайкою. Поверх розплетених кіс мала барвінковий вінок, обвішаний стрічками. З боку за крайкою стреміла сапа.

Діти з виском пирхли до хати. Наймички встигли ще в пору приперти двері і спинили божевільну на дворі. Вона гримала в двері і кликала: — Пустіть мене до попа, нехай дасть мені шлюб!

— Єгомостя нема дома! — відповідали наймички.

— До попа мене пустіть, мої любенькі!

— Деж твій князь? — спитали наймички за дверей.

Ба! — деж мій князь? — головонько моя бідна! Ще скажуть, що я дурна! — і божевільна побігла якимсь хитливим танком по селі питати за своїм князем. До полудня вона просто шаліла, напастувала людвй, аж пустила ся бігти в ліс до табору повстанців. Під лісом нагабала її падачка і товкла нею на загибіль.

Перелякані діти о. Власовича вже не виходили на двір, а хоч були троха розбавили ся, то обіду не хотіли їсти. Так само о. Власовича не брала ся їда. Чув утому на всім тілі, але їсти не бажав. Він поклав ся на софу в столовій, думав спочити, та не довго полежав, бо якийсь сум давив йому груди. Тому встав і ходив по кімнаті, та думав про те, що на добру справу жінка повинна бути в дорозі до дому.

Вів робив ся що рав неспокійнійший.

Вельми жалував, що пустив саму жінку з дому. Не повинен був уважати на бабські сльози — жінки часом немов діти. Себе на-

зивав чоловіком без серця, то просто безглузним дураком. Став почувати біль у голові. Він пішов до диточої кімнати, голубив їх, причім сам почував розраду.

Сонце вже добре було зійшло з полудня. Не далеко дому затупотіли коні.

— Мамця їдуть! — кликнули діти і сплеснули в долоні.

О. Власович метнув ся до вікна.

— То не мамця, а хтось із двора заїздить до нас, — сказав до дітей і пішов у ідальню, поправляючи собі рукою волосся на голові.

За малу хвилю до нього прийшов двірський економ Цінькевич з другим незнайомим панком. Прибувши бундючно назвали свої титули, які дістали від „народового ржонду“ і зажадали від Власовича народного податку. Власовича як би хто довбнею вгатив по тімю. Він відчував різночасно озлоблене і острах; хотів говорити різко, а ледво бубонів.

— Панове, я сьвященник, австрійський підданий, я того зробити не можу, ні, не можу... я сьвященник, вірний своему цїсареві — повторяв Власович те саме, що перше сказав.

— Аджеж зацний ксьондз Обрович инакше думає, — правив Цінькевич.

— В чужі справи не мішаю ся. О. Обрович відповість перед Богом за себе, а я за себе, — відповів Власович.

Оба панки осьміхнули ся на бесїду господаря.

— Мені здає ся, що „гюмосцьові“ невідомий властивий стан сирави. Прошу завірити, що Москаль побитий з „кретесем“, а Австрія нанї завтра віддасть нам Галичину без проливу крови, — пояснював незнайомий.

— Прошу зважити, як то уразить ласкавого пана колятора, а на свій дім сировадите небезпеку — говорив Цінькевич.

— Ні! Не можу виступати против своєї совісти, против вірности тронуви августійше пануючого нам цїсаря, яку вірність я яко священник тим вірнійше заховати повинен,—рішучо і мов із книжки читаючи заявив о. Власович і став значучо віддаляти ся.

— То прошу прийняти „упомінек“,—сказав незнайомий панок, кладучи на столі невеличкий клуночок, почім оба панки подали ся до відходу.

— Шварцгельб! Шизматик! — викрикували вони ввходячи.

Власовичови вдарила кров до голови. Він машинально сягнув по клуночок, розвив його і остовпів. Йому дали в „упомінку“ посторонок. Він засичав з лютоści, вхопив грубий посторонок і побіг за напасниками, щоб випарити їм хребти. В тій хвилі двірська коляса тільки мигнула з подвіря.

Власович повернув до кімнати, кинув посторонок під стіл, та сплўвши конвульсійно руки, випростував ся і загорів ся невгамованою пімстою.

— Боже, Боже! суд Твій праведний низпошли на зневажників Твого слуги! Ах! Ти бачиш мої скорби! Приклони ухо Твое і вислухай мене. Возвах всім серцем моїм, услиши мя Господи!...

Та дальше Власовичеви забракло слів. Корч стискав йому горло, що не міг дихати. Страшний біль гнітив його мозок. Він пустив ся ходити по кімнаті. Не ходив, а бігав сюди то туди без ясної думки.

В ушах шуміло, бурило ся, в голові товкло ся, як у гамарні.

Власович ходячи зачіпив чоботом посторонок і виволік його на середину кімнати. При повороті він здивовано глянув на ту сірожовтаву гадину, неначе на щось зовсім нове, і зупинив ся. Його думка стала працювати в однім виразнійшій напрямі. Він розмовляв із самим собою.

— Мужикам обіцяли ся повішати їх на сухій вербі, мені в „упомірку“ також дали посторонок. Де тут більше чемности?!

— Пропала ти, сьвята Руси! Твої діти — поневолені раби, їх рабське достояніє, то посторонок... Для раба ще найлучша смерть! По що жити?!... Аби дожити ще гіршого і однаково згинутти по рабськи...

Власовичови биль розпирав виски, карк терп. Його очі горіли зловіщим огнем, але лице робило ся мертвецьки бліде. Страшна хвиля всею вагою зсувала ся на голову Власовича, але його енергія була вже так вичерпана, перепалена, що він почував лиш одну неміч і потребу помочи. Він рукою зтер суденний піт із чола і застогнав.

— Боже, Боже мій, вскую мя оставив вси.

По сїм зібрав посторонок у звої, поклав його на столі, а сам упав на колїна перед розп'ятієм, що стояло на шафці при його ліжку. Щиро молив ся, але не чув тепла ні в тілі, ні в душі. Він добирив нїжних зворотів, вдумував ся в кожде слово молитви, але його серце було однаково студене, молитва була якась мертва.

— Боже, Боже мій! — розпучливо стогнав і знов молив ся.

— Тату, татку! Ми такі голодні,— заледіли діти входячи до нього.

— Ходіть, дітоньки, помолимо ся, — сказав Власович. Діти завагували ся. Вони розуміли, що рано та в вечір треба молити ся, а тоді зробило ся їм дивно.

— Ходіть, діточки, помолимо ся, щоби мамця скоро приїхала, — поясняв о. Власович.

Трое дівчат і чотиролітній хлопчик мізунчик прилякли при вітцєви і говорили: Отче наш — Богородице — а о. Власович молив ся за свої гріхи, за жінку, за Русь, за цїсаря.

Так при молитві застала їх Власовичева. В її очах було знати турботу, але сама вона всміхала ся. З поворотом вона всю дорогу гадала про свою провину, бо хлопцям нічого злого не стало ся, а вона своєю внертністю справді могла допровадити ще до більшого якого нещастя. Всюди стрічала повстанців. Власовичева була певна, що рідня за неї молила ся, тому її провинна робила ся ще тяжшою. Бажала розвеселити рідню і швидко заговорила.

— Гаразд! Хлопці посправляли собі козацькі шапки і що дня бють ся з товаришами Поляками за Україну! Про науку ніхто не дбає! Хлопці такі раді, що раз!

Муж і діти пішли витати ся з нею.

— Маринка, принеси клуночки з візка!
— приказувала Власовичева наймищці.

— Яким візком ти приїхала? — питав здивований Власович.

Власовичева нерадо розказала, що з нею стало ся. Вона вже їхала до дому. На хвильку задержала ся була коло Рифці, аби купити де

що для дїтїй. Там приступив до неї офіцер польских війск і забрав конї і коляску на річ „народовеґо ржонду“. Сама вона повернула з Жидом.

— Бог ласкав, чей ще спроможемо ся купити собі другі конї тай коляску, — додала Власовичева.

Власович нічого не відповів, тільки приглядав ся жінці від стїп до голови. Вона тимчасом роздягала ся з подорожною одїжі. Потім із за корсета витягла чималий домашній ніж.

— А то що? — кликнув Власович.

— Я на все була приготвила ся. Тільки трупом міг хтобуть мене взяти, — з горда відповіла вона.

Тоді Власович оповів свою приґо́ду...

— Вони дали тобі сей посторонок?! Тоби?! сьвященникови?! — закричала Власовичева. — Їх усіх вивішати! Вдарити в дзвін на тривогу! Вже досить люди натерпіли ся!

— Стамени ся, Манусю! — гамував о. Власович жінку. — Я слуга Христа, хрестом воюю, не посторонком. Крім того ми під властїю!

— Адже найменша комахка боронить ся! Проте хлопці ще найбільше мають розуму, — говорила Власовичева і окошила свою злість на посторонокви: зараз кинула його в піч.

До вечера і в вечір Власовичі мало що говорили, бо що будь загадали, все було якесь боляче, то й волїли мовчати. Мовчали і тремтіли. Обов гадали про дідича, якому повстанці теж дали посторонок в „упомінку“, а коли він не покористуєть ся ним, грозили утопити його в ставі. Вечір Власовичі зовсім не запалювали

світла. Діти збивши ся в купку на ліжку заснули без вечері і без звичайної молитви. Власовичева попримикавши замки дверей нишком у кутку плакала. Власович неначе не бачив того, щоб не виявило ся, що він те саме думає.

Острах Власовичів ще побільшав ся через гамір на вулиці. То повстанці вибирали ся в похід. Двірські і сільські підводи поспішно відставляли їх до російської границі.

Нараз кімнати Власовичів обілляло багрове світло. Власовичі обмерли.

— Ляхи підпалили нас! — страшно аж вереснула Власовичева і повалила ся на підлогу.

Хвильку стояла поражаюча мертвецька тишина. Вона неначе обудила Власовича і він кинув ся ратувати жінку.

На вулиці знов зробив ся гамір: залунав на тривогу голос церковного дзвона, було чути людські оклики:

— Двір горить! Давно була пора викурити Ляхів.

Власович цілував холодні щоки жінки і шептав їй до вуха:

- Манусю! то двір горить! Нуж, про-
буди ся!

Пожежа швидко розширяла ся на двірські будинки, на стирти зі збіжем, із соломкою, широко багрила хмари і ярко освітила Салівку.

Тоді людські оклики знов занімили. Церковний дзвін замовк, у жилах Салівчан застигла кров. При яркім світлі пожежі було видко, як божевільна дівчина в білім сіраці, в вінку зі стрічками, з розвіяними косами шалено увивала ся по панським дворі з горючим

жмутом, поки сама не пропала в страшнім полумю.

На другий день рано з Салівецького двора лишила ся купа попелу. Також рано вернули ся салівецькі підводи з пораненнми повстанцями з розбитої ватаги. О. Савин Власович молив ся і дякував Всевишньому, що дав побідителеви побіду.

Б у з ь к и.

Ранній весняний легіт знадив і моїх бузків. За довгу зиму я був неначе забув про тих крилатих волоцюг.

Вони нечаяно заклекотіли на версі моєї хати, аж мене здивували, — клекотіли і широко розпростирали крила, обнімали ними і голубили рідне гніздо, то зводили голови в гору і знов довго клекотіли радіючи.

Десь то у бузків ще знайшло ся місце на радощі! Бо привесли на собі пятно самих злиднів.

Їх полинялі крила були повищерблювані, зсічені і не держали ся в мірі. Їхні буйні шиї погинали ся в низ. Бузьки були цілі помаргані, винищені. Я щиро жалкував моїх незугарних довгоногів, милував їх і думкою сам переживав ті проби огню й води, які вони перебули підчас лютої зими.

Їх доля робила ся менї близькою, якоюсь рідною.

Саме тоді я завважав, що треба було покласти колесо під бузяче гніздо, щоб бузьки

відбудували його на міцній основі, а то хуртовини минулої зими буяли так свавільно, що з бузячого гнізда ледво слід лишився. Одначе було вже запізно тягати ся з колесом на дах. Бузьки були би радше налякали ся такої роботи і відрекли ся гнізда. Вони самі зараз метнули ся порядкувати на гнізді. А я бачив, як то у мене вийшла робота не в пору. Я було забрав ся будувати нову хату. Та я перше пішов помагати сусідам, бо надіяв ся, що сусіди допоможуть мені. Ет! — шкода споминати таке.

Мене заскочила слотава осінь і неминуча зима. От я й мусів зимувати в старій хаті. Так само якось остало ся старе бузяче гніздо.

При ласкавім веснянім леготі швидко щезали сліди минулої зими, а натомість усюди зроджувало ся нове жите. Не так ще ворушило ся саме жите, як радше буяли чарівні надії на нього, а проте стократно розкішнійші. Мої бузьки не гаяли часу. Вони мозільно двигали всячину і будували гніздо. Нарівно працювали. Я ні раз не міг розрізнити, котрий він, а котра вона. Одначе ся тяжка праця якось не знесилювала їх, а навпаки, вони бадьорили ся, яснїли. Інколи по праці вони пускали ся неначе в танець, заточували в повітря великі кола, підносили ся під хмари і нароскошувавшись орлиним летом, знов опускали ся на рідне гніздо.

Я все тїшив ся своїми бузьками і сподївав ся, що як прийде хороший май, то моя хата, хоч стара, серед зеленого садка, з бузячим гніздом буде гідна пензля хоч якого артиста-маляря.

Раз о півдні вивабила мене з хати небувала метушня на дворі. Лоціт крил, свистяче шипіне, клекіт бузьків не вгавав. То мій бузько обороняв своє гніздо перед бузьком напасником. Він гонив хижака геть, а коли той повертав, він підносив ся в гору і заміряв ся ударом дзюба прошибнути ворога. Напасник хитро виминав смертоносні удари, а кілька міг, нищив гніздо. Таки сам мій бузько в непомірнім розгоні за ворогом часто попадав у гніздо, кровавив собі груди, а ріща з гнізда розлітало ся по подвірю, по саді.

— Ах! — крикнув я, лютий на напасника і мерщій побіг у хату по ручницю. Коли я знов вибіг із хати, бузьки спочивали. Вона стояла на беріжку розбитого гнізда, а він стояв осторонь на другім кінці криші. Напасник був між ними і звільна наближав ся до неї.

— Не вжеж бій іде задля неї?! — погадав я, складаючи ся до напасника. — Не вжеж вона могла би покинути його в найтяжшій хвилі, тоді як він беть ся за неї — і прихилити ся до ворога?! — Я завагував ся і підвів курки, щоб убити напасника і зрадницю. Але мене обхопила така лютість, що я ніяк не міг зложити ся до вистрілу. При тім мені стало жаль мого бузька. Йому самому не варто було жити, зазнавши такої тяжкої зради. Але мене зовсім опустила енергія — тоді я вже не міг нікотрого з них застрілити. Опустивши ручницю я рішив ся приглядати ся, що дальше буде. Я був певний того, що мій бузько буде бити ся до загину, я бажав того і хотів любити ся його лицарською смертю. І не довго ждав. Мій бузько злетів тяжко, але рішучо кинув ся на напасника. Напасник хвацко ви-

минав удари, віддалював ся від гнізда і бачить ся дбав, аби притомити супірника. Нараз оба бузьки завернули до гнізда, перегонювали один другого, а над гніздом ударили на себе дзюбами, ногами, сплели ся крилами і покотили ся по стрісі в низ на той бік хати. За ними подала ся вона.

За недовгу хвилю з поза хати вилетів перший напасник і оглядаючи ся поза себе мчав ся крутим летом поміж будинки геть. За ним гонили обов мої. Я справді роскошував і благословив ту хвилю, коли вона станула при нїм на підмогу.

ЖОВТОДЗЮБИЦЬ.

Допавши жовтодзюба, то дівчина з ним трохи хати до гори корінєм не перевернула. Першими в тім заворушеню впали відомі любимці її, Мурко й Мурочка. Виглядає незвичайно, що найблизші серцю стали першими жертвами в сутіку химерних обставин, та на світі такого не мало.

Так Дорця допавши свого жовтодзюба, повимітувала геть коти. Старий Мурко, опинивши ся ні в сих ні в тих, потяг ся на польованє. Мурочка не те; вона лягла на порозі кімнати і муркала найніжнійшими звуками. Як тільки двері отворили ся, вона стрілою впала до середини кімнати, і завела нечуваний крик. Та се тільки їй самій пошкодило. Дорця належала до повних натур. Як любила, то любила ціло, разом з Мурочкою муркала. Тепер же вона люто вхопила Мурочку за вушко і Мурочка як птаха полетіла крізь вікно на двір. Потім Дорця побігла на ганок до матери і зі зворушенєм говорила:

— Правда, мамцю, що мені вже не випадає бавати ся котами. Воно навіть небезпечно,

Мурочка навіть уже раз драпнула його, а Мурко то зовсім непевний.

Мати на те любо всміхнула ся і сказала :

— Яка ти, доню, жовтодзюба з тим жовтодзюбом! Не на довго стане тої радості; сама, небого, його замучиш... Коти, Дорочко, забере ся в міх і вивезе ся в ліс.

Дівчина висококом побігла до кімнати, сїла на софї за столом і обсіпала свого жовтодзюба всілякими придуманими пестощами. Оба брати, Ромцьо і Славцьо, в першій одушевленю ізза такої появи стояли мовчки біля стола і вьому тільки приглядали ся. Жовтодзюб півкнув. Хлопці підбігли до Дорці.

— Він сьпіває! — кликнули всі трое.

— Ану, ану, най він ще сьпіває — мовив Славцьо.

— Зажди, аж він сам захоче, — відповів старший Ромцьо.

Жовтодзюб знов півкнув.

— На стіл його, най сьпіває! — лебедїли хлопці, тупцюючи коло Дорці.

Поставили жовтодзюба на столі. Він заточив ся в зад, але зупинив ся коротеньким хвостиком. Ще молоденький був, поверх піря видно було ще пушок. Сидів на столі, підносив голову до гори і жалібно півкав.

— Він певно голодний. Даймо йому хлїба з маслом, булки... вї, цукру! А може би молочка... — придумували діти і розбігли ся по кімнатах глядїги їди для жовтодзюба.

— Ой певнісьньо, що він хоче спати, — замїтив Славцьо, котрий зачав був звертати особлившу увагу на жовтодзюба: то розтягав йому крильця, торгав за хвостик, то пальцем тикав у око.

Пташеня опорошене дробинами хліба, булки, обмочене водою, пушило ся, жмурило очі і зівало.

— Він хоче спусті, але де йому прибрати місце? — мовила Дорця і зараз побігла в куттик коло печі, де була коробка з її ляльками.

— Мені вже не треба ляльок, у коробці постелимо жовтодзюбови, — говорила Дорця і живо вимітувала ляльки на середину кімнати.

— Славцю, принеси сїна на постіль!

— Даш мені одну ляльку?

Дорця завагала ся.

— Знаєш, хлопці не бавлять ся ляльками. Я сховаю їх для сестрички, як бузюк нам принесе, — відповіла.

Славцю побіг по сїно, але приніс сніпок соломи, бо сїна не знайшов. Солома не придала ся на підстїлку, тому Ромцю приніс кошук зеленої, мягонької травички. Жовтодзюб обстелений травою засипляв у коробці.

— Дорцю! Віддай жовтодзюби не сплять у коробках, а в гніздочках, — замітив Ромцю.

— Добре, добре, зладьмо йому гніздочко! — сказала Дорця.

Діти тільки зглянули ся і розбігли ся глядіти чогось відповідного на гніздочко для жовтодзюба. Мамин капелюх видав ся мало відповідним, так само столова пушка на тютюн. Та й чимало інших річий вони поназносили коло жовтодзюба, але все було негодаще.

Нараз Славцю метнув ся до татової канцелярії, отворив шафу з книжками і як кіт подрапав ся по полицках горі. Він держав ся одною рукою полицки, а другою шпортив понад книжками в найвисшій полицці. Так здрулив він на підлогу найперше камінь до острення

бритви, опісля отворену бритву, ремінець до обтягання, аж на останку маленький деревляний ящик, у яким отець розробляв мило до голеня.

— Є вже, є! — кричав Славцьо, скачучи на підлогу. Ящик був як би сотворений на гніздочко для жовтодзюба.

Мати почувши стукіт увійшла подивити ся, що діють діти.

— А, ви погані жовтодзюби! — сказала і заломила руки.

— Господи Боже! Най би то тепер хто чужий над'їхав! Марино, а ходи сюда, борше! — кликала мати на наймичку.

Дорця тимчасом сховала мильничку з жовтодзюбом у фартушок і побігла через ганок у садок. Хлопці поспішили за нею.

— Ходім до альтани, — радив Ромцьо, та поки що він помчав садом до горішнього плота. Славцьо доразу зрозумів гадку Ромця і ще скорше поконотів у противний бік. Вони рівночасно були верх плота і коли Ромцьо кликав у горішню часть села:

— Миколо, Касю, Стефане! ми маємо жовтодзюба! — то Славцьо голосив у долішний бік: — Ми маємо дзюбожовта!

За хвилю сусіди заповнили альтану.

Паламарів Юрцьо тільки глигнув на жовтодзюба, так зараз пізнав, що се за птаха.

— Дарма, що він має жовтий дзюб, а він називає ся трясихвостик — мовив Юрцьо.

— Чомуж він не трясє хвостом? — запитав Славцьо.

Юрцьо оглянув трясихвостика, злобно всміхнув ся і відповів:

— Бо він уже здихав!

Дорця дрогнула, взяла трясихвостика в одну руку, потім поклала його на долоню другої руки, але він тільки ще раз прутнув ся, зівнув і було по всім.

Дрібні сльози так і покотили ся по сумнім личку дівчини.

— Щож тепер буде? — сказала.

Гурт мовчав.

— Хйба погребти його? — сказав по хвилі Ромцьо.

— Нарядити і погребати, — повторив гурт.

Таке доладне слово відразу розвіяло жаль і сум.

Личко Дорці повеселіло.

— Я буду ксьондзом — мовив Славцьо.

— Ні, я, бо я старший, — мовив Ромцьо.

— Мій трясихвостик, то я буду ксьондзом — рішила Дорця і настало веселе поране коло похорону. Копали ямку під грушею, ладили процесію з кольорових паперів. Дорця убирала ся за ксьондза, всі розбігли ся, тільки Славцьо лишив ся коло небіщика. Він розпростирив йому крильця, що аж тріщали, розводив померклі очи, зазиравав у дзюбок, покрутив шийку, та зломивши небіщикови ніжку — пустив ся було втікати, але ще завернув ся. І знов узяв пташеня в руку, потряс його хвостиком і преспокійно виніс ся з альтани.

Незадовго розпочав ся похорон. Дорця як ксьондз мала на голові татову папафію, а на раменах мамин іранатовий фартушок з білими стяжками. Юрцьо ніс трясихвостика в ящику. Все було в порядку, тільки Славцьо мивив — як казали — в хорі. Він своїм „гопомилуй“ та „свїтядзюбожовгик“ перекичував усіх, за що його троха потурбували. Але остаточно всі зго-

дили ся на його прім, гучно відьспівали „о здравієм о спасенієм“ і заплескали над трясихвостиком землю.

— А Лиско випорпає трясихвоста, — сказав Славцьо.

— Закликати мого Лиска, най він зараз порпає, — наставав Ромцьо.

— Ну, ні, випорпаймо самі і даймо його моїй Мурочці, — мовила Дорця.

Весілля.

Михайлів Івась женив ся з Фесною Марисею.

Інші дівчата, также Івасеві сусідки, вельми бажали стати побіч Івася в весільнім вінку. Вони зовсім явно торгали, щипали одна другу, взаємно відтручували ся від Івася, щоби тільки самим стати поруч нього. Але-ж Івась не надумуючи ся взяв Марисю за руку і рішучо заявив цілому гуртові: „Марися буде моєю княгинею!“ Так зараз очам видно, що Івась і Марися вже давнійше були полюбили ся.

Я допевне не відаю, коли почала ся та любов шести-чи семилітного Івася, до пяти-чи шестилітної Марисі. Мабуть воно стало ся в одній хвилі, на провесні. Івась і Марися сусїдували з собою тільки через дорогу. Скоро поплили перші леди, Марися босоніж вибігла з хати на двір, та простуючи по під хату, попри плоти, дібрала ся аж до стовпа біля воріт. Дальше годі було йти. На дорозі розливалось море не болото.

На супротивнім боці дороги, ізза стовпа Михайлових воріт виглянув Івась.

— Марисю! — кликнув Івась.

— Івасю! — відповіла Марися і обоє за-німіли. Вони тільки дивилися на себе і всмі-халися з надміру щастя.

Скоро у Фесі скрипнули хатні двері, Ма-рися крутнула ся на пяті, аж її жовті патли розвіяли ся по повітрю, і підобравши спід-ничинку побігла на правці болотом у хату.

Івась рівночасно підскочив на одній нозі, крутнув головою як цапок і плескаючи босими ногами по болоті покопотів до своїх сіний.

Опісля вже, як соненько боже троха про-сушило землю, Івась і Марися разом ловили жовті та червоні мотилі, що стрибали з одного подвіря на друге і щезали між будинками. Літом Марися бігала до Івася, несучи в по-долку зелепуги грушок, сливок, яблук, — бо у Фесі був чималий сядок, за те Івась прова-див Марисю в мамин мак..

Михайлиха додивила ся, куди вони утоп-тали стежечку поза перелазом.

— Ти, дідоведе! мов собі ще раз попро-вадити свою кохану мені в мак! — грозила ку-лаком Михайлиха своєму Івасеві, кілька раз виходила з дому.

Та се ні троха не змінило коханців, хіба тільки, що Івась і Марися зробили ся більше обережними. Вони заїдали зелепуги, як перед тим, та закусували молоденьким, гіркуватим маком, але в грядки заходили вже з против-ної сторони, від межі.

Так Івась остав ся вірним до кінця. Ма-рися-княгиня чула себе щасливою. Поки Івась розпоряджав, хто і чим має бути в весільній

дружині — він звичайно верховодив на вулиці — Марися нахилила свою головку до його рамени, весело підскакувала і влесливо зазірала в очі свого князя.

Ціле весіле відбувалося шумно. Голамозів Сень був зі скрипкою і зі своєю чорною Жучкою. Танцювали на серед Фесного подвіря та присьпівували:

Скажіть, мамко, татунькови,
Щоб мене женили;
Я бим сказав, тай ся бою,
Щоб мене не били...

Усе відбувалося в ладі, а весільна дружина вже заладилася була відпровадити княгиню до князя, тобто Марисю до Івася.

Голову Марисі покрили білою плахтою, поверх плахти наложили високу, з сивого смушка шапку, потім дали барвінковий вінок, обвішаний стрічками з косички і китицями торічної посвяченої калви. Івась на той час був у солом'ян'ї, крисатім капелюсі, як решето. Він провадив свою княгиню за руку і сьпівав:

Ой сніг іде, мороз буде,
А я в капелюсі,
Та я собі погуляю,
Як богач в кожусі — у-га!

Серед дороги весілля зупинилося. Знов танцювали і присьпівували:

Ой прийшов я до дівчини,
Вона пече пляцки,

Як ми дала лопатою,
Аж-ем полїз рачки... у-га!

Дружки та свахи сьпівали свої:

Ой там в лісі при пасїці
Вісім кур, вісім кур,
А девята чубатенька,
А десятий каплун!

Сень умів відразу підхопити мельодию піснї і грав такої, якої сьпівали. Жучка сидїла на задних лапках против Сенья, водила очима за рухами смичка і без упину виводила під саму мельодию: а гу-гу-гу!

Вся робуча челядь була в полї при роботї, тож нїхто й не колотив дїточої забави; танок плив усякими вихиласами, Жучка заодно вила.

Нараз упала на дорогу, побіч танцюючих, добра грудка воробцїв. Воробцї зверещали цїр-цїр-цьвір, розскочили ся, взяли самичку в середину, а самі самчики танцювали наоколо неї. Як же ж котрий самчик занадто наблизив ся до самички, вона торгала його по голові, по волю, а одного над міру влїзливого вона боляче дзюбнула в крило, так що він скричав цьвір-черрр-ча-ча-ча-цьвір, напруго вирвав ся з обїймїв самички і втік на плїт. Інші самчики дальше пробували щастя з самичкою, стелили крильця перед нею і цьвірівкали.

Дїти не полошили воробцїв, неначе не бачили їх; як жеж воробцї за довго не вступали ся і просто котили ся весїльним під ноги, Івась не втерпїв; завернув химерно головою, вхопив у жменю грудок і верг у воробцїв. Вони звїяли ся і посїдали на Михайлову грушку, що стояла неподалїк на тоці.

Саме в тій хвилі нечайно та досадно гримнуло над головами танцюючої дівчорі:

— А, так, то ти панському воробцеві вибив око!

Скрипка і Жучка відразу замовкли. Діти оглянулися.

Біля них стояв двірський гуменний у кашкеті, із стрепіхатими вусами, і показував здоровою черешнівкою на грушці того панського воробця, що йому Івась вибив око.

Вся весільна дружина глянула на грушку, де була жертва страшного злочину. І хвиля зробилася страшна. Івась задрожав як осиковий лист, кинув свою княгиню і дав ногам знати. Тай по цілім весілю тільки закурилося.

Гуменний сьміючися пішов далі своєю дорогою. Жарт, якому очевидячки були вітчиною давно минулі панщизняні часи, вдав ся йому гаразд.

Пташенята.

Розвиднювало ся дуже повільно. Пізною осіню вже й так не скоро вибирало ся на днину, а то ще налягла на місто сїра мряка — густа хоч зачирай.

Полїцай, що сторожив на Панській, зупинив ся на розї, де схрещували ся ще дві вулиці. Було тихо. В ринві легко дзюрчала вода, що збирала ся з осадженої по даї мряка. Полїцай збочив хідником по-при публичний огородець ід Руській. Ступав повільно, на сухійших місцях хідника вдаряв сильнійше ногами і здригав ся цілим тілом. Його проймала дрож; його плащ, автономічна рогата шапта, стрепіхаті вуса і брови були нанизані крапельками роси. Був сїрий, як і мряка. Уйшов зо 50 кроків, а проти високого поставника сьв. Теклі, що стояв по противній сторонї дороги, завернув ся. На перехрестю вулиць стояв довше і старав ся збагнути, що де дїе ся.

На одній із примезних вулиць зарисувала ся постать муцини. Полїцай зігнав з повік росу, витягнув шю і силував ся розпізнати

лице пішохода. А в тім зробив зворот і подав ся в глуп Панської. Рівночасно із-за поставника сьв. Теклі виховзнуло ся двох дівчат. Босоніж перебрили болото, що розілляло ся по дорозі таки грубою верствою, та хідником спішили панови на зустріч. Пан випередив їх і звернув на Панську. Дівчата побігли на здогін. Старша нечайно вхопила пана за руку і похилила ся цілувати. Пан почувши студений, слизький дотик, здрігнув ся, нагло зупинив ся, а вириваючи руку ненароком ударив дівча по лобі.

— А то що? — скричав.

— Змилосоудіть ся, паноньку, ми бідні!
— залебеділа дівчина.

— А! — сказав пан, перебігаючи цілу скалю.

Дівча хотіло знов ухопити його руку, але пан держав уже руки в кишнях.

— То твоя сестричка? що? Гм, гарні личка, хоч брудні. Як підростете, прийдете до мене, — так собі говорив пан, потім із притиском засьміяв ся і поплив ходою сальонового льва. Дівчата переглянули ся.

— Ото! — сказала старша тремтячим голосом.

Вернули нї з чим, звідки прivityшли. Старша дівчина, може десятилітня, снерла ся плечима до ступня поставника, впустила кінці вповалої плахти, що нею вкривала свою голову і клуночок на плечах, та засукувала руки. Менша, найбільше шестилітня, причакнула коло неї, обгорнувши заболочені ноги спідничиною. На голові мала малу, забрукану, мальовану хустинку. Поліцая не спускали з очей.

У клуночку, за плечима у старшої, щось заворушило ся і замаявало. Дівчина вхопила кінці плахти, притисла сильно до грудий і стала підкидувати ся до гори. Маяканє притихло. Полїцай тим часом вернув на ріг Панської. Пішоходи хоч іще рідко, а все вже вештали ся сюди й туди. Полїцай розглядав кожного вже здалека. Перепустив кількох панів підносячи руку до дашка шапки, та сам подав ся за ними. Дівчата вдруге побігли на перехресте і натрапили на муляря. Сей не зупиняючись уткнув щось старшій у руку. Менша швиденько вхопила сестричин кулак і рсавела його; побачивши там крейцар повела очима на сестру, при чім показала дрібонькі зубки — оттак як заголоджена собака, коли побачить у руках чоловіка кусник хліба.

Муляр зробив добрий початок. Як раз вертали — понайбільше жінки — з равнього богослуженя. Сестрички розщибали ся. Бігали вперед, завертали ся, бродили по болоті, похрамували, ховзали ся на хіднику, але не могли нарікати. Перепадало дещо в їх дрібні руки. Та нараз сполошив їх якийсь поважний горожанин.

— Що то за порядок?—визлобив ся він.— Діти вчити жебрати? Полїцай, нагнати їх геть!

Полїцай справді застукав підковами об хідник і побіг за дїтваками. Діти сховали ся за сьв. Теклю. Полїцай не вступав ся вже з рога Панської. По якимсь часі обійшов здалека городцям сьвяту Теклю і наблизив ся до дівчат.

— Ну, маєте дещо? — заговорив.

Старша вітворила кулак і пальцем другої руки пересуваючи гроші по долони, говорила :

— Отсе Жидови за нічліг, то дитині на молоко, а ті два мамі на булочку.

Потім подивила ся на меншу так жалісно.

— Для нас знов нема нічого, — додала.

— Робіть, що знаєте, — сказав поліцай, — а на Панську не ходіть, там уже вв'язаний буде.

І пішов своєю дорогою. Дівчата не знали, куди собою вдарити. На Панській справді явив ся вв'язаний сторож „безпеченства“. От вони пішли в публичний огородець, що тягнув ся здовж Панської. Під деревом біліли ся порозсипувані дробинки булки. Менша нахилила ся і вибирувала їх з болота просто в рот. Кришки падали десь з дерева. Старша підвела голову і побачила, як два чи три воробці пробували сісти на полчку, що була прикріплена до дерева заввишки хлопа, вдарили ся крильцями і поспала ся булка.

— Ганю, ходи-но сюди, — сказала до меншої. — Я тебе підсажу, а ти подиви ся, що є на дощинці.

Ганя звела рамена як би до лету, а сестра на силу піднесла її до гори.

— Самі кришки, — сказала Ганя.

— Позмітай у подолок! — радила старша.

Отсе вони попали на спорт пана бурмістра. Він зробив ся в місті навіть популярним. Пан бурмістр, член товариства охорони звірят, подбав, щоб у відповідних місцях городця поставлювано полчки, і сам ранками зимою порою насипав на полчки, як він виражав ся, пташенят на їду. Того ранку пан бурмістр розпочав отсе свою діяльність. Обтулений в довгу бунду, в глибоких кальошах обходив він огородець, черпав рукою з паперового мі-

печка дробинки булки і сипав на полицки. Рівночасно зазирає за пташками і приманює їх найлюбійшими словами.

Вже був упорав ся, коли спостеріг, як здоровенна ворона скакала з гілї на гілю, все низше й низше, потім сіла на полицку і пажерливо заїдала булку. Пану бурмістрови то не подобало ся. Зігнав ворону. Придлила йому гадка подивити ся, що дієть ся на иньших полицках. Адже ж таких ворон тепер без ліку по місті. Йшов і йому робило ся якось ніяково. На кінці городця, від сьв. Теклі, став і зачудував ся. Дітвак держав дітвака в повітрі, а той обкрадав пташенята. Зробив пару кроків і зловив дітваків. Був лютий, такий лютий, що не знав, як то назвати.

— Поліцай! — крикнув.

Залякані дівчата стояли тихо, як зловлені пташки; здавало ся, що не дихають. Поліцай надбіг.

— На поліцію! Добре держати! Сам стягну протокол, — важко дишучи приказував бурмістр.

І поліцай пігнав їх на поліцію.

— Феральний день! Бідні пташенята! — буркотів пан бурмістр, поспішаючи до бюро.

До протоколу приставив дівчат знаний з досвідку поліцай.

— Як називає ся ваш отець? — грізно питав пан бурмістр. Дівчата мовчали.

— Злодійське насїне, говори! — лютив ся бурмістр.

Поліцайови стало жаль бурмістра, він не був лихий чоловік.

— Отець їх помер перед двома тижнями, — відповів.

— То мати десь є!

— Де мати? — звернув ся поліцай до старшої дівчини.

— В шпитали, — відповіла.

Очи бурмістра все ще бігали, але він пятав уже притишеним, не зовсім певним голосом: — На що ви крали булку?

Старша дівчина зложила ся до плачу і ледво промовила:

— Ми від двох днів нічого не їли.

В тім у клуночку глухо замаявало.

— Перешукати! — гнівно чи здивовано повелів бурмістр поліцайови.

Поліцай здіймив з плечій дівчини плахту з клуночком і поклав на підлозі. Бурмістр оторопів. Він чув, як у самім верхку його лисої голови щось рушило ся і сунуло ся геть на очи. Аж присів на кріслі. Його долішня губа звисла в низ, а широко отвореними очима дивив ся на голу майже дитину, що лежала перед ним на лахах, з очима без кліпок, з побабченим, загновним тільцем, зо стрепіхатим, скуйовданим волосем... Зрозумів. Він глянув у бездонну пропасть нужди, дістав завороту голови і млости і — відвернув ся.

— Випустити геть! — сказав безрадним тоном.

І дівчата, як пташенята, опинили ся знов на волі.

Останній бій.

I

Настали спеки. Сонце розливало ся промінєм у безкрає горяче сяєво, обхоплювало землю і гнітило подільські колосисті лани. Лани мінили ся. Срібляста зелень потахала. Хвилюване збіжя, що пригадувало величаве море, відпливало з вітром безповоротно. Червоні маки до разу погасли. Ще тільки опізнений блаваток, як блудний огник десь-не-десь сьвітив ся. Лани жовкли, неначе золотом обстигали.

По селах оживляв ся рух. Люди порядкували по дворах, оглядали свої хліборобські знаряди, що попсоване направляли самі, або йшли до майстрів. Денеде направляли дорогу та доїзди. В олійнях поскрипували ступи, від часу до часу важко гупав таран. Ковалі працювали в кузнях від ранку до ночі, загарливо били молотами в такт, немов викувували якусь мелюдию. Млини мололи на всі заставки, а люди суятили ся при кошах, аби млино скорше відходило. Так у всім. Звичайно повільний та

все правильний хід хлїборобських занять порвав ся, змінив ся якимсь поспїхом, якоюсь нетерплячкою.

Петро Кавун ішов з кісятем по-при хату і витягав зо стрїхи ще не цїлком витесанї зубці до грабель.

— Час у поле, — сказав.

От як парить! — відповіла Настя, Петрова жінка, і повела очима по овидї.

— Чей Бог ласкав, — відповів Петро і пішов між будинки.

Настя підбілювала з надвору хату. Наймичка, Марикїцева Анна, що-йно вернула з глиняників і розробляла перед порогом хати глину на піч. Анна була не молода вже дївка і довгий час тримала ся Кавунів. Місила глину і пригадала собі, що мати казала їй приходити до дому, бо стала жати за сніп у Придивуса, — не буде кому робити.

— Деж би я тебе пустила! Адже-ж жнива, сама знаєш, який то час, — відповіла Настя.

— Ще казали, що я все по наймах, та й посивію дївкою, — трохи з жалем мовила Анна і таки зараз стала немов обороняти ся за таку свою бесїду. — Заманюють мене, бо нікому робити, а по роботї знов у найми. Порозносили би й те, що я заслужила.

Замовкли. Настя допитливо позирала на дївку.

— Шкода, що я не пішла за Печїлюльку! — відізваля ся Анна.

— А ти-ж годна би періщити його, як Магда?

— Таке то вже мов щастє! Як сватали добрі люди, відрадили через те, що були бідні;

за таких, що иньшим поспадали зо стола, самій не хотїло віддавати ся, а тепер прийдеть ся сивїти дївкою!

— Бог з тобою! Славити Бога, ти не крива, не слїпа; кождому відомо, що ти дївка до людей, — уговорювала Настя.

— Як би було придане!

— Або я мала яке придане? Просто з заробітків пішла за газду.

Настя говорила правду. Небіщик старий Кавун мав землі досить, а потребував робучих рук. Він казав Петрови сватати Настю, бо видів спосіб у її руках. Анна не перечила газдинї. Знайшла рискаль, шурнула ним у піч, вистругала печину, а палениско зілляла водою. Засьвітила каганець, набрала глини і полїзла в піч. У печи зробило ся темно і глухо, Аннї зашумїло в ухах. Накладала піч глиною і присьвічувала тим каганчиком. А на душі робилось їй щораз то гірше. В грудях було повно чогось. Анна хотїла його видихнути, коли-ж бо хапало ся серця і боляче стискало, мов кліщами. Голови чїпала ся морока. Гадки напливали самовільно, спотикали ся з собою, як би бороли ся. Аннї повидїло ся, що сьвіт перед нею стїснював ся і глух в отїй печи. Її огортав темний смуток. Пробувала не піддавати ся сумовитим гадкам. Адже ж у Кавунів їй добре. Пригадувала собі, чи не скривдили її коли чим, і не пригадала нічого. Зробила ся якась безсиьльна, аж заплакала. Щиро бажала, щоб хто приязно заговорив до неї.

Колись бувало мати погладить її по голловцї, приговорить і вона веселїла, забувала біль. Та тепер і мати не та стала. Задля своєї користи пуджала її сивою косою. Ніхто не за-

говорить — вона сама на сьвітї. І ще прилила їй гадка, чи не сама собі винна? Адже-ж сама держала ся осторонь від людей! На забави молодїжи не знати від коли не ходила, а вже два роки, як була на весїлю. Яке її житя? Знала лише роботу, відпочивала, коли їла, короткі ночі пересипляла. Гіркий сьвіт! Згадала те весїля! Інші, молодші, таки підрустки танцювали, дихали повними грудьми. В їх ясных очах палала розкіш, любо всьміхали ся уста, а вона — Анна — в кутику переступала з ноги на ногу, бо її дусило в горлі, пекло в грудях. Або ті жарти хлопцїв! До тамтих молодших дївок були хлопцї ласкаві і не насьмілювали ся так, як до неї. Давнїйші хлопцї, її ровесники, не були такі погані. Як буде, так буде, але в гурт тих недопечених парубцїв вона не піде. Хлипала. Гадки налїгали ровм, аж стратила над ними владу. Каганець став пригасати — і зашкварчав. Анна стрепенула ся і шукала опори як потопуючий. Хопила ся Настиної правди, що дївка вона до людей, а отсе йдуть жнива, вона покаже, яка з неї робітниця. Дрібні камінчики та грудочки твердої глини давили Аннину долоню, але вона ще дужче притискала глину, немов бажала заткати жерело своїх сумних гадок.

II.

Сходило сонце. Крайчиком глянуло зпід обрїю і звільна виринало як сьвітляне коло. До заходу посувала ся і щезала по ярах ледво замїтна прозрачна опона. Дрібні кучеряві мов піна хмарки поплили в гори Карпати. На ли-

стю дерев по стрісі заблисели краплі роси — деякі мов перли покотили ся до долу. Богаті подільські лани стояли спокійно. На кінчиках колоса тремтіли краплі нічної роси. Було тихо. Коники ще не чиркотіли, часом перекликали ся перепелиці. В ввідали плигнув у повітрі крогулець, затріпав крилами як метелик і потонув у збіжю. Женці займали постаті і врізували ся в лани. Збіжє пручало ся, шелестїло. Падаючи роса займала ся против сонця самоцвїтами; здавало ся, що то скапувало богацтво лавів. Женці напливали відусіль. Прибували пішо, то возами, підкочували рукави, засукували руки, поблискували зубленими кривими мечами, а потім немов тонули в збіжевім морю. Десь колись тільки виринала біла намітка жіноча, мужичий капелюх, або майнула по верху червона стрічка, кінець дівочої коси, і зникала. І знов тихо.

III.

Петро Кавун піднімав снопи, немое важив їх у руках, обережно закидав на плече, зносив у сторонки, потім складав у полукішки. Важкі снопи в'їдали ся в його рамена, на шиї набігали жили, але він не квапив ся. Часом вибирав що гарнійші колоски, приглядав ся їм, або й лічив зерна. Був задоволений. Анна жала в першій постаті. Вивязала ся по молодичьки, щоб коса не сікла в очи; тїла збіжє серпом, перехиляла ся на лівий бік, немов скручувала ся в стані і складала жмені позад себе в снопи. На віделоненій білій шиї подзвонював металевий хрестик о дрібні коралики.

— Гей, люди! А чия то молодиця заблукала ся поміж нас? — закликала Прокопиха. Челядь підвела ся. Їх звичайно буденні лица виглядали гарно, сьвяточно. В очах палав огонь. Анна ніби відмолоділа. На лиці легко запаленіла, при чім білі вічки видавали ся ще білійшими, чорні брови геть-то чорнійшими. Анна зміркувавши, що се до неї петь ся, голосно засьміяла ся і подала ся дожинати снопа.

— То якась нетутешня! — озвав ся хтось з гурту. — Дуже швидка! — поперчив другий, против того, що Анна скоро жала. Женці таки добре притомили ся, поспішаючи за нею.

— Чи не Марикіцева то Анна? — піддержувала бесіду Прокопиха. — Та либонь. Гарна була би молодиця. Вже давно пора.

— Аякже, по жнивах тай під вінець. Ручники, дівонько, чи готові?

— Нема сватаців, не треба й ручників! — відповіла Анна.

— Яка-ж бо ти, дівонько! В осени прийде з війська Придивусів Василь, будемо сватати. — Женці сьміяли ся.

— Гадаєте, що не дала би путя в його богацтві? — вступила ся Настя.

— Я то й кажу! — прикидала ся Прокопиха. Челядь ще дужше сьміяла ся.

— Куди ви взяли ся! Хто-ж буде брати богацькі дівки? — ніби співаючи заговорила одна зі жниць.

— Най сивіють! — рішила Прокопиха. Женці хвалили собі стару. Вона знала таке вигадати, що женці насьміяли ся і не чули втоми від тяжкої праці.

— Кумо Прокопихо, ви будете знати, що давнійше якоесь инакше було на сьвітї. Не до-

питували ся, чи дівка богата, чи бідна — дивили ся, аби здорова, роботяща, огорнена, тай сватали! — розказувала Настя.

— І добре було — була газдиня. А сьогодні що? Ще не підникне, не второпав завязати узла на нитці, а вже дружать, аби тільки мастки! — відповіла Прокопиха.

— Відай тому, що ґрунту обмаль, — завважила котрась мелодиця.

— Біса там обмаль! Дучка хиба голоден на поле, а взяв собі невістку, — адже-ж знаєте яку, — тому тільки, що з полем.

— Говоріть, тїтко Прокопихо, хто би не лакомив ся на поле? Таже відповідно до мастку шанують людей. Нинька зробіть руки по лікті, а нічого не доробите ся.

— Аякже, богачі най дїлять ся між собою, а бідним ніколи нічого не перепадє, немов богачі злїплєні з иньшого тїста. Видимо, що й бідні трудять ся на богацькім ґрунті, — сердито воркотїла Прокопиха.

— Бо й є! Бідному щораз тїснійше на сьвітї. Заробить що, зараз проїсть, а з дїтьми що хоч роби. Ще в кого хлопці — хлопці якомсь скорше примістять ся на сьвітї. А в мене пять дївок, чиста загибїль, ніхто й на жарт не спитає, чи в мене дівки є. Була я оногди на торзї — кажу вам — що там тих мамок, — а всі з села, — розказувала мати пятьох дївок.

— Що мають бідні робити? Міркує собі не одна: зазнаю сорому та покрию сиву косу, — доказала Прокопиха.

— Який то сьвіт нерозумний, — почала співуча мелодиця. — Чому би то бояти ся сивої коси? Таже дівкою тільки будь та жий! Нинька в богацтві чи в біднотї — робити треба.

А дівці що? Наробить ся через день, то має ніч спокійну; переспить ся на кулаці, має голову легку. Бігме, що правда! Не обходить її ні миска, ні лижка...

Зробило ся тихо, тільки серпи чанч'ан-чанч'ан.

— Чи віддавались би ви, як би знов були дівкою? — спитала друга молодиця.

— Чому би ні, — відповіло кілька голо-сів. Перша молодиця зальотно крутнула головою.

— А я скажу, чому, — вирвав ся Кавунів парубок Стефан, — бо грейцар не гроші, коза не худоба, а дівка не людина.

Женці сьміяли ся, аж перестали жати.

— Ей ти їнипику, ти то знаєш по своїому, — корила Настя сина, сама заливаючи ся сьміхом. Дівки поза плечима старших погро-жували Стефанови кулаками. Анна не мішала ся до розмови. Вона не раз чувала таку бесіду і сьміяла ся разом з иньшими. Сим разом не сьміяла ся. Бояла ся відізвати ся, аби не ска-зали їй просто в очи, що то про неї річ. На силу слухала бесіди, що вся звалювала ся на її голову і боляче вражала серце. Не хотіла лишити ся старою дівкою. Бажала жити як иньші люди. Вжала ся в свою постать, немов утікала від гурту і думала пробити ся крізь лани до бажаної долі. Кавун теж підійшов до гурту і був рад послухати, чого вони так сьмі-ють ся. Був утомлений. Боліли кости, але й го-лова була тяжка. Бо чого тільки він не пере-думав?! Він же-ж був тагда, що у всьому мав дати розпорядок. Розважав сподіване і неспо-діване, важив шанси удач і невдач, із усіма їх подробицями.

— Може би ми пополуднували, — сказав до женців, при тім поглянув по ланах. Тут то там стояли полукупки мов сироти. Здивовано та сумовито виглядали зпоміж збіжя ті перші плінники. Женці поквапно дожинали снопів, по чім старші присідали на снопах, а молодь бігала по стерни ловлячи одно одного. Анна тимчасом поставила сторчаком кілька снопів, а в їх тіни розкладала полуденок.

IV.

Важку працю коло жнив переривали деколи святачні дні. В повітрі стояла погідна тиша. Хмари бовваніли страшною біло-жовтою масою далеко на заході, та при зближеню сонця щезали. Землю опустошувано щораз дужче. Сонце припікало широкі стерні, земля де-де розпадала ся, повітре розпалювало ся, спека ставала щораз прикрійша. Женці розгортали ся, розстягали сорочки, відслонювали рамена та плечі. На подув вітру підставляли свої спітнілі груди, при чім примикали очі і витали його як найбільшу роскіш. Піт спливав брудними пасмами по лицах, по карках, заливав очі, уста, та про те женці працювали без ушину, підточували золотисте руно до краю. Завзяте горіло як лїтнє сонце. По просторих стернях люди бродили ключами мов гуси. Дожинали постатій, здоровкали ся з жєнцями сусідами, та заходили свіжі постаті. Де-де гомоніла гуртова пісня... Згодя виходили косарі. Косили то поодинокю, то більшими гуртами, складно замахували косами, туго запинали ся ногами об землю, так що вичовгували рівці,

і рубали безпощадно. На очах мов летюча армія застелювали лани покосами. Бій розгравався на всіх місцях. Дожинали, косили, гребли. Буйні лани замінилися на безкраї стернища густо заставлені копами.

— Зовсім збила-м ся з сил, — говорила утомлена Настя.

— Хвалити Бога, було при чім, — завважали женці.

— На те, що перебуло ся, мало волової сили. Нераз лягаючи спати я гадала, що не дожию рана, а християнин переспався на кулаці, рано розвів кости і десь брала ся сила. Але здається мені, що й силі вже край, — жаліла ся Настя.

— Таке мовите, хоч ви молодші, а що я стара? Та чей нинька буде вінок. Воно то так, що як треба, то й сила знайдеться і коли би ще раз такі лани були, всі зібрали би ся, — поважно говорила Прокопиха. — По правді, як то Бог дав — десь люди в жнива не хорують, не мруть. Нема коли! Чи чули ви, що Онисько цілі жнива робив? А вмирав! По жнивах піде туди, куди був наставив ся.

Було видко, що не лінують ся, а робота йшла пиняво. Женців покидала енергія. Анна не вибивала ся вже з гурту, а ледво що тягала ся. Ноги ставляла як колоди. З ран від стерні, з пропуклин між пальцями сливила кров і обсихала струпами. Руки поперевазувала в сугавах, щоб не пухли та щоб затерпав біль. Набряскле, спіжової краски лице покривали чорні остуди. Очи світили ся з глибоких ямок, як би крізь скляну поволоку. Всі були втомлені і поводили ся як маняки. Стара Прокопиха зісхла на тріску. Тільки шкіра як дубова кора

та грубі набучнявілі жили держали старі кошти в ладі. Петро Кавун ходив якомсь боком і жалував ся на біль у хребті. Чорний волос на його голові порудів, як травиця при дорозі.

— Уважаєте? Дучкові плетуть вінок! — заговорив хтось із гурту.

— І нам недалеко! — сказала Прокопиха та почала пісню. За Прокопихою заспівали всі, а від піснї, як від бойової трубки, походили ся сугави, затерп біль, де не взяла ся сила, і женці жваво добивали ся вінця. Настя вже роздумувала, який вони сего року Анні дадуть дарунок за вінок. Анна все приносила Кавунам вінок, бо котра-ж дівка була лучша робітниця, котра була гіднійша нести вінок?

Як плели вінок, то Анна співала найщирїше, вибирала до вінка найчільнійші колоски, а все примірювала до своєї голови, щоб не зсував ся, як буде його нести до дому. Як уплели — то вінок повандрував по руках женців і опинив ся на голові иньшої, молодшої дівки. Анна зойкнула і заніміла. На хвильку окинула здивованим поглядом гурт женців, потім спалені і потріскані її уста задрожали, блиснули очі і вона напрасно кинула ся на супірницю — відбирати вінок. Але гурт перепинив.

— Анна пішла в стовп, де їй до вінка! — говорили дотепні і сьміяли ся з дурної старої дівки. Анна опустила руки і мов п'яна пішла хиткою ходою поміж полувіпки.

V.

Голосно співали Кавунові женці, йдучи з вінком до дому. Шпаркі коні бігли чвалом. Великий, драбнястий віз котив ся з женцями

мов під такт пісні і волік за собою густу хмару пороху.

Погаду воза майже на розворі обіруч держачись драбини Їхала Анна і в міру як хитався віз, вЇби пританцьовувала. Вона не співала. Їхала в хмарі пороху і до женців якомсь усьміхалася. По обох боках дороги стояли полукишки, як величня, в хвилі повних рухів непроглядна армія. То був образ з'ужитої сили й енергії.

За короткий час хлібороби позвозили свій добуток у села. Поля зовсім занїмили. Тільки Дідурова Гандзя окутана в лахи як мара порола стерні торбою і збирала полишані колоски.

На вакаціях.

I.

Микола Михайлович вертав з гімназії під рідну стріху. Їхав із батьком. Дорога стелила ся закрутами через буїні лани достиглого вже жита, золотистої пшениці та білої як молоко, медом пахучої гречки. Батько часто тикав бичівном десь у особливий лан і розпочинав бесіду, а Микола заєдно мовчки головою притакував вітцю, жував стебло і снував мрії. Він постановляв ужити вакацій. При тім його морочило прикре почуване, що вже давнйше не урядив ся так, як належало ся йому, інтелігентній людині. А то працював цілі вакації як кождий мужик і просто змарнував красний стілький час.

Микола поглянув на свої сильно розвищені руки і вони видали ся йому справді медвежими лабами, чим так часто дразнили його шкільні товариші. Се від праці! Але на віщо йому таких рук?! Сильної голови йому треба, от що! Саме тоді пригадала ся Миколі замітка

професора льогіки: „Ти, Михайлович, покинь рілю братам, а сам перенеси ся в ширший сьвіт, твори преміси з области математики, фізики, геометрії“ — казав професор. Микола не забув, як він силував ся задоволити професора, але се йшло йому пиняво. Все звертав ся до рілі. Сеж не що иньше, як тільки та груба праця, яку виконував, приковувала його до рілі. Хоч постанова, яку Микола мав виконати підчас вакацій, була для нього ясна і невідмінна, та він усе ще підкріпляв її доказами з минулого; а чим більше вдумував ся в своє минуле, то воно виринало перед ним як щось вороже, що пригнітало його духа, спинювало його лет на ширший сьвіт. Але що він так пізно спостеріг ся?!

Микола відгребав в своїй памяти ще одну геть-то давнійшу подію. Стало ся при нагоді задачі: описанє приемностей вакаційних. Професор заявив Миколі, що в нього нема ні трошки полету, а при тім гайдамацькі помисли. Потім рванув Миколів зошит, скоро переглядав стрічку за стрічкою, нагло зупинив ся з жестом „геврека“ і читав: ... „Оралисьмо. На полудне посідавши на коні чвалувалисьмо в ярк до води. Коні стояли в воді, а ми викупавшись збирали в лісі сухонькі гильки, розкладали огонь і пеклисьмо на вільнім огни солонину“. В клясі зробило ся тихо, хоч мак сій. Миколові товариші штовхали один одного попід лавки на побудку, сподіваючись, що буде можна вкрасти професорови багато часу і охоронити ся від злих нот. — „Орати не є жадна приемність — говорив професор, — а солонину на вільнім огни пекли гайдамаки. То є описанє в вашій поезії, як, розумієть ся, поезія і ціла ваша літера-

тура в гайдамацька“. Ученики гикнули сьміхом, як переладована батарея. „Михайлович медвідь, гайдамака“, притишено глузували деякі товариші. Миколі каламутило ся в голові. Почував, що йому випадало против того щосьто зробити. В тім дістав стусана в бік і засьміяв ся з цілої сили своїх здорових грудий. В класі нараз усе затихло. Сам Микола притаїв дух, тільки його сьміх нїби не втихав. Професор почервонїв, розвів безрадно руками та махав головою. Хотїв щось говорити, але витягши зпоміж зошитів задачу Тадзя — „Прочитай на голос!“ — сказав до автора задачі і сїв у катедру. Ах, яка гарна була Тадзьова задача! Микола зітхнув. Може щоб затерти попереднє прикре почуванє, він силував ся пригадати собі Тадзьову задачу як найвірнійше. Задача мала вступ, опис присьмностей і закінчена. У вступі — повитанє Тадзя через рідню і двірську челядь, при чім Тадзьо дістав від вітця в подарунку куца. А там — забави... прогульки... купелї... польованє з хортами... плаванє човном по ставі... іменини бабки... Хороша була задача.

Підчас того Микола часто зітхав. Він про себе такого і гадкою був би не збаг. Отець довго приглядав ся синові з боку, остаточно не втерпїв і спитав: — Чи не слабій ти, сину? Микола схаменув ся немов із просоня. — Ні! — відповів нїби невічливо. Батько здвигнув плечима і більше не зачіпав Миколу. Оглянув ся раз і другий раз позад себе в те місце, де була скринка з Миколовими книжками. Скринка видала ся йому ще зовсїм доброю — звичайно, роблена на уряд і добре окована. Справив її зараз потім, як злодій закрав був у нього покладні гроші. Хвалити Бога, гроші вернули

ся. Тоді саме порадив сьвященник дати Миколу у школи. І як воно пішло?! Скринка валяла ся без грошей — а він узяв тай відвіз її Миколі на книжки. Великі пішли за Миколою гроші. А що ще піде? Старий важко зітхнув бо видів, що через Миколу і в гаадівстві потісно стало. Тим часом приплила йому ще гадка, чи могло би то бути, що другі діти відкликали би ся до його батьківської справедливости? А Миколова пайка давно перебрана!

Віз котив ся дорогою вкритою грубо порохом, неначе-б то плив. З міста до дому не було далеко. Михайловичі за важкими гадками і не спостерегли ся, коли опинили ся в ровах над рідним селом Убічею.

II.

Убіч — невелике подільське село. В ньому загороди попритулювані до високої збочи, неначе ластівлячі гнізда. На весні, як розцвітуть ся садки, Убіч гарна. Не так то ще давно був у підніжа збочи великий став, від півночи і полудня росли чималі ліси. З того була людям усяка вигода. Згоді як став і ліси зробили ся панськими, як зо ставу вода утїкла, а ходити в ліс шкодило і псови, то Убічани опинили ся на найгіршому місці. Убіч обминали всякі дороги. До села мало коли навідував ся чужий чоловік.

Крім малої придорожньої каплички в Убічи не було не то школи, а навіть двора, не було коршми. Скапарили ся обі сї інституції. Убічанські поля простирали ся за ровами далеко на захід. У жнива Убічани навантажували вози

хлібом-сілю, бочками з водою, поміж те розміщували дрібну дїтвору, коліски, і фіра за фірою волікли ся своїми ровами звільна під гору. Поза ровами розпирхували ся по ланах, як пчоли. В селі зіставали ся хіба на припонах пси, та де-чия дїтвора пильнувати садків. Тоді Убіч прибирала вигляд непривітної пустки.

Микола додержував постанови. Вся домашня челядь що дня зі сходом сонця Ухала в поле. Микола сам зіставав ся дома. Алькірик, що був для матері підручною коморою, переробив на свою кімнатку. Під вікно, що виходило на гумно, заладив столик, побіч столика ліжко, аби міг лежачи читати. Над ліжком прибав до стїни полицку, де примістив невеличке гіпсове погрудє Шевченка, до бочків полицки прилякував сернячі ріжки. І був задоволений. Раннім ранком, як челядь метушила ся, біг купати ся. Вертав з купелі, як дома не було вже нікого. Тоді покріпляв ся і засипляв. Звичайно з полудня наставала нестерпна парня, а очі самі заплющували ся, то й Микола мусів спати. За те вечерами і довго в ніч читав.

Старий Михайлович звичайно засипляв десь по середині гумна. Хотів і у-ві сні мати все перед очима і бути неначе серцем газдівства. Одного разу, як обернув ся сонними очима до алькіря, привидїла ся йому пожежа. Схопив ся і побіг до сьвітла. Крізь вікно бачив, що Микола лежав на постелі і читав; при тім часто здрігав ся, копирсав ногами і руками. В алькірі шумїла мухва. Миколів батько поглянув ще по будинках і пішов спати. На другу чи третю ніч знов приснила ся батькови пожежа і причув ся крик. Зірвав ся на рівні ноги, поглянув по обійстю, але нічого не було

видко, тільки Микола ще сьвітив. Пішов під вікно алькира. Рівночасно крізь хатні двері веунула ся до алькира заспана голова матери. А Микола не то бігав, не то присідав по алькирі, то простував ся і знов хапав ся за черево та присідав, а сьміяв ся, аж пищав. —

— Що тобі сину? — спитала мати.

— Я... я... ха-ха-ха... таве сь..сь.. хі-хі-хі... сьмішіе прочитав... — ледво на силу відповів Микола.

Голова матери зникла в темряві хати. Батько ще довго туманів під вікном і ніяк не міг собі з'ясувати, чи се Микола з буйности виробляє, чи — хорони Господи — яка слабість на нього. Може то з великої науки? Став пригадувати собі, чи не видів він такого де на кім. Згадав громадського секретаря, що приходив до громади з десятого села, уявляв собі всіх комісарів від податку, та иньших знайомих панів, а в результаті виходило, що кождий пан пошиблений, кождий часом щось таке гаркне, що не знав, чи він при розумі. Певнісінько то з великої науки. А про те пани панами!

Микола тимчасом задув лампу. Батько потяг ся на свою постіль, заспокоївшись тим, що на Миколу зайшла лише та панська слабість. На другий день рано мати збудила Миколу і солодко питала, чи не поїхав би він з ними в поле? — А що я там буду робити? — відповів. Мати не відходила. З того Микола догадав ся, що він не до ладу відповів. — Я щось нездоровий! — поправив ся Микола. Мати вдарила ся по полах. Вона того догадувала ся. Адже-ж Микола від пару днів мало що їв і на виду змінив ся. Пішла з алькира, бо її гірко занудило коло серця. Микола таки зістав

ся сам дома. Соромив ся, що сказав матери таку брехню, але було добре, щось иньшого годї було видумати.

Глибоко на душі ворушила ся гадка, що повинен був послухати матери, бо дальше вже годї так самітно жити. А там на полях жарти, сьміх, гомін піснї в суміш з важкою працею. Що до него, то не потребував би тяжко робити, його до того ніколи не силували, от робив би десь щось для розривки, при тїм розказав би ріднї чи одно, чого вони не видїли, не чули... Але ні! То самодурство! Як би він тільки трошки спустив зі своєї постанови, то пропало би все! І Миколу обхопила злість із-а того, що Убіч цілим сьвітом забутий кут, що пакістлива доля судила йому в тїм куті не жити, а нидїти. Серед таких обставин заснїтив би ся найбільший генїй! — проречисто рішив Микола. В тій хвилї він відчував своє мужицьке походження як осоружне клеймо, що тяжіло на нїм як первородний гріх і було причиною, що давнїйше марнував ся через просту, грубу працю, а тепер через недостачу всего того, що йому як інтелігентній людинї належало ся. Від кількох днів чіпала ся Миколи така нудьга, що страва не йшла йому в рот, а ночами нападувала безсонниця. Тому то Микола постановив поки що в день не спати. Мав ще обдумати, як перебути не спавши довгу днину. Коли-ж бо нависні мухи десь із половини сьвіта злетїли ся до алькира, аби його непокоїти. Перенїс ся до невеличкого садка. У воздуху була мертвецька тишина. Співуча пташня неначе вивтїкала. Деревя стояли німо, як заворожені, тільки павуки стрибали по розвішених своїх сїтях і обмотували зловлену добычу. Ми-

кола вибрав у садку що найтітніший куток. Сував ся зпід сливи під грушу, зпід груші під яблінку, але за хвильку сонце все знаходило собі між листом прогалини і мов розжареними дротиками пекло Миколу як не в лице, то в шию, або крізь одіж де попало. Коло полудня сонце просто палило. В сусідстві завив із нудьги пес. Інші пси по селу стали гавкати. Микола підвів ся і розглядав ся, чи не видно дечого. Як сусід замовк, то відозвали ся два інші пси — один старий, другий молодий. Вили жалібно, аж за серце хапало. Гавкітня не вгавала. Неначе філя відпливала в один кінець села і знов завертала. В хвилях, коли притихали пси, протяжно кудвудакали кури. Миколі робило ся таки ніяково. Ходив по садку і мимоволі вдвлював ся в позаростані бзинами сутичі, немов там було те, із-за чого вили та гавкали пси.

— Най то перррун трісне! — сказав розлючений Микола і пішов у хату.

В алькірі було парно. Микола сїдав, то лягав, але не міг прибрати собі місця. Остаточно розгорнув ся, скинув обув і ляг на ліжко. Мухи сїдали йому по голові, по руках, по ногах. І не кусали, ні, лише скоботали. Скоботали в волося, скоботали крізь одіж, скоботали, коли перелїтали побіч. Микола мусїв без перестанку обороняти ся. Бив ногами і руками. З часом станув навіть у офензіві до мух, власне завважив, що коли добре помахав ногами, то мухи робили в воздуху млинки. І так став пакостити мухам. Замахував ногами під саму стелю і гаразд сьміяв ся, тим більше, що так дешевим способом поправив свій гумор.

— Як би так хто підглянув мене! — подумав Микола, і замахнувши ногами глипнув понад голову в вікно. В тій хвилі стратив пам'ять. Прийшов до себе, коли вже був став одною ногою на землю. Лице стискав сильно руками, але не знав, що з ним стало ся. Чув тільки, що його голова на самім чолі розколена, а по лицях і долонях текла кров. Згорбившись волік ся на помацьки до хатнього зеркала. По дорозі, як прийшов до сил, віддер від чола руки і правдиво счудував ся, коли побачив, що кров на руках не була червона. Потер рукою по чолі, але розколени не намацував, а навпаки висше носа поміж бровами знайшов чимадий горб. Зеркалом упевнив ся, що його голова була навіть більше як ціла. Микола ще не мав певної гадки. З ним діяло ся все, тільки не те, чого він сподівався. Опустивши руки вернув до алькіра.

На долівці лежала полечка, осібно ріжки і кусні з Шевченкового погрудя. Зрозумів. Але того було вже за багато, щоб стати не то пригнобленим, а навіть аби увірити в фералізм, фаталізм, спиритизм і т. в. філософічні системи. Справді Миколі видало ся в першій хвилі, що Шевченко ожив і шпурнув на його голову полечкою. Що правда, Микола був тоді зовсім не настроений до філософованя, а навпаки, попавши в круг фізичних об'явів спиритизму, піддавався їм із педагогічною уягливістю. Миколі зробило ся невимовно соромно перед духом Шевченка. Без найменшого навіть льюального протесту прятая черешки, полечку та роги і бажав чим скорше вискочити зі свого зовсім незавидного положеня. Убрав ся, замкнув хату і пішов долів селом.

Почував себе як делінквент на волі. Його думки зроджували ся свобідно, їх не оковувала вже ніяка постанова, а як свобідні діти буяли по вільнім просторі, линули гень на широкі лани і манили самого Миколу тамтуди, до рідні.

Микола не супротивляв ся. Опинившись по середині села завважав, що гурток дїтїй вертав із облати в чужий сад. Старші дїтваки обладовані райським добром, обережно переправляли ся поверх плота, а малі ледво пересували ся дїрами попід пліт. Дїтвак, що перший спостеріг Миколу, крикнув: „Лях іде!“ Всі діти як стадо воробців пирхнули в загін копалень і скричали: „Злодій! Злодій! Злодій!“ Пару кроків дальше з бічної вулички вибігло на дорогу двох иньших дїтїй, та побачивши Миколу з жахом покопоїли назад у вуличку кричучи: „Злодій! Злодій!“

Микола вже ладен був сьміяти ся, але в міру як вслухував ся в той дїточий клич, прикладав його до себе як зовсім заслужений. — „Діти в праві! — думав Микола, — бо все, що здатне до праці, на полях, а село зістало пусткою, тільки злодій в таку хвилю міг блукати по селу за наживою“. Він справді злодій, бо коли найблизша його рідня купала ся в горячій потї головно тому, щоби своєю працею придбати на стілько добра, аби вигідно удержати його в школах, він побажав роскошій, їхню працю уважав чимось негідним і от от мало що не прокляв свій рід.

Микола хоч збентежений, ступав бадьоро, як по щасливо відбутім „saltum mortale“. Мав

стати паразитом, але він пізнав себе самого. Гарзд! — *Γνώθι σεαυτόν* — також щось варта! Однакж із чого то все пішло? — спитав себе Микола, натягаючи капелюх як можна на чоло. В місці, де дороги розходилися, звернув на ту, що стелила ся під гору і провадила ровами на лани, до його рідні.

Народна школа.

I.

В зелений понеділок по скінченім Богослуженю віт Максим Куртий вийшов із церкви скорше, як инші люди, і чекав серед невеликого громадського майдану, що стелив ся по-при церкву. Церква стояла на горбку між розкішними липами. Побіч горбка по одній стороні майдану стояла школа, по другій — коршма. Він чекав на людей. Люди виходили з церкви спершу по два, по три, а опісля натовпом ринули доріжкою навскісь горбка на майдан. Зпоміж людей вихоплювали ся діти і стрімголов збігали з горбка, вимахуючи руками немов крилами. Майдан скоро заповняв ся людьми і гомонів. Максим Куртий розглядав ся по громадянах, а побачивши котрого радного кликав по імені:

— Куме Іване, куме Василю, тай ви, Юрку, — не відходіть, маю щось сказати!

Декотрі радні приходили самі і ставали коло свого голови в кружок. Віт відкашельнув значучо і став казати:

— Прийшло до громади письмо, що 20 с. м. відбудеться організація нашої школи!

Саме в тій хвилі зайшла між жіноцтвом якась голосна справа. Громадський присяжний Юрко Лисик зіпнявши ся на пальці крикнув: — Тихо, баби!

Війт говорив даліше: — О 10-тій годині приїде делегат! Всі радні мають бути при тім!

На майдані зробило ся зовсім тихо, але війт більше нічого не говорив. Уся громадська старшина подала ся до школи, а люди розступали ся з пошаною. „Певно приїде декан або хто з консисторії“ — поясняли собі громадяни війтове оголошене. Гамір ставав щораз голосніший, а війт і радні оглядали школу і радили, який зробити коло неї лад, аби громаді не було стыду.

В Окуньцях із давна була школа. Вона переходила з покоління на покоління так, що в громаді і память померкла про її початок. Окунецька школа була за консисторських часів, не переводила ся і згоді, як школами став піклувати ся край, хоч про окунецьку школу край нічого не знав. Окуньчани все самі дбали про школу, про вчителя, аби їх діти набирали ся просвіти. До шкільної науки Окуньчани мало мішали ся. За хліборобськими орудками не було коли, а також могли спустити ся „на мудрійшу голову“ — на священика. Впрочім мали й свої власні вуха та й очі. Кілько їхали чи йшли по-при школу, то чули, як дівтора читала, аж відгомін ішов. В неділі й свята учитель співав зі школярами в церкві, а батькам серце радувало ся. Довгими зимовими вечерами любили слухати, як „шкільник“ плавно читав дещо з Біблії та иньших книжок. Часом

при роботі нечайно запитували школяра: „Рече безумен в серці своїм ність Бога!“ — Школяр поясняв, а вони додавали: „Так, так, і ми того вчили ся!“ Окуньчани не мали потреби мішати ся до шкільної науки.

В Окуньцях учителював Павло Апостол. Матері часто прозивали його Головкою, а то ізза того, що вмів дати собі раду з їх пустіями.

— Чекай! чекай! Підеш ти до школи, дасть тобі вчитель, що попамятаеш! — грозили матері неслухняним пустіям.

— А со буде, як я буду добре вчив ся і тихо сидів?

— Тоді не буде бив!

— А соз?

— Ціп дасть образок!

Справді Павло Апостол усе вмів із пустіями полагодити ся. Він насамперед трібував по добру; як не помагасо, давав погрозу, як і то не помагало, тоді заявляв вітцєви, що з тої муки хлїба не буде: Бог не дав дїтвакови талану до науки! Батьки завсіди згоджували ся з таким поглядом Павла Апостола.

Дуже часто родичі самі догадували ся, що у їх дїтий нема талану до науки. „Силуваним конем не доробиш ся, а дїтвак дома здасть ся!“ — звичайно говорили такі родичі. Правильно учнями Павла Апостола зіставали тільки „мало ізбранні“. Примусу шкільного Окуньчани зовсім не знали. Так учителював Павло Апостол уже довгі роки. Він походив із мужиків десь на третьому селі. В Окуньцях Павло Апостол одружив ся, придбав дещо поля, але все пороздавав дїтям. Де й які школи покінчив, про се він сам не міг розказати. Цікавим на те Павло Апостол звичайно відпо-

відав: „Дав Бог такий талан, тай годі!“ Він змалку любив тулити ся коло даків і від них переняв науку. Як в Окуньцях умер старий учитель — Павлови Апостолу було тоді 18 років — Окуньчани звернули ся до нього з бажанєм, аби пішов до них учателювати. Він не почував ся на силах, та за честь, яку йому Окуньчани тим зробили, він згодив ся. Початок був трудний. Всеж таки Павло Апостол перемиг себе, а з літами навіть утворив собі власну методи. Як букварів ще не було, він по-вимальовував на куснях грубого паперу букви, брав такі букви між пальці, підноси в їх у гору, а діти в один голос відчитували. Вивчивши так букв та складів, зараз приступав до читання псалтирі. При тим свої поясненя і висновки він робив на взір, як священник викладав у церкві екзегезу. Важніші місця повтаряв з дітьми, аж витвердили на пам'ять.

Павло Апостол мусів раз приймати новість до своєї методи. О. парох приніс до школи букварі, роздав дітям, а Павлови приказавчити з букварів. Тоді повторила ся з ним історія, де він за таке діло добровільно був би не брав ся. Коли-ж скінчив читати з дітьми букви писані, завважав, що давнійше на те потребував багато більше часу і труду. Гадками дякував незнаному винахідникови буквара. З кріпкою вірою забрав ся до друкованого. Ішло яко-тако. Павло Апостол не тратив надії, коли приступав до уступів. Читав про коні, корови, про коти, про миші і т. и. Діти стали робити ся якісь свавільні. Апостол почав оживляти науку розговорами. Не йшло, бо діти підносили такий вереск, відступали від предмету і опісля лише з великим трудом можна

було спровадити увагу дїтїй на властиву стежку. Як Павло Апостол розказував про корову, то дїти говорили, що вівця також має дїйки, а курка нї, що у Червонюка нема корови, а дївка Гринькової носить його дитинї молоко, миш також має дїйки. Павло Апостол мусїв понехати розговори, а дїти зачали бавити ся всячиною, щипати ся та бити ся. Павло Апостол не знав, на яку дорогу ступити. Лютив ся і карав дїтїй. Одного разу він читав з дїтьми уступ про домашню птицю. Щоб дїтвору зневолити до уваги, він нечаяно стрїляв запитаннями :

— Що робить како, он, глабл, ук, твердо? — спитав Павло Апостол дїтївака.

Ученик замняв ся, але відповів. По хвилї, гїркій хвилї Павлови видало ся, що з його очей зсунули ся якісь полуди і він прозрів. Зміст буквара не міг зацікавити дїтїй. В букварі була бесїда про кури, коти, корови, пси, що дїти самі добре знали, а про божеські рїчи там мало що говорило ся. Павло Апостол зробив так, як люди кажуть: „Богови свїчка, а чортови огарок“. Він послугував ся від тоді букварем, доки дїти вчили ся пізнавати букви. опісля приступав до божеських книг. Одинокий і всевладний його настоятель парох о. Церкович нї разу не робив йому за те докорів. О. Церкович мешкав на другім селї, в Осою, то й не міг стежити за кожним учнем Павла Апостола. Коли навідував ся до школи, то основно перепитував дїтїй із молитов і катехїзму, заставляв школярів читати апостола, співати церковні піснї, а чи учитель послугував ся букварем, чи псалтирою, в те він не вглядав. О. парох був задоволений, що дїти вмі-

ють те, чого Павло Апостол був в силі навчити.

Окуньчани помічали, що Павло Апостол старів ся. Се показувало ся звичайно при годині, як ось на весілю, при хрестинах або поминках. За молодших літ Павло Апостол любив забавити ся. Без нього не обійшов ся ні один родинний празник. Коли на празнику був о. Церкович, Павло Апостол сидів на другім місці; як о. пароха не було або був трудний і скорше опускав празник, тоді Павло Апостол засідав перше місце, його лице розпромінювало ся, очи запалювали ся, і він вітхнено розказував щось зі св. Письма, найчастійше з улюбленого всіма Откровенія Іванового. В міру хвилі й настрою він послугував ся також апокрифічною літературою, як „Лист Божий“, „Ходження Богородиці по муках“ і ин. Чим дальше, то лице Павла Апостола покривало ся крапельками роси і він цілий робив ся як губка намочена в плині, але ніколи не ослабав. На старости-ж літ його очи скоро меркли і він хитав ся. Громадяни тоді з пошаною випроводжували Павла Апостола в затишний кутик, де він просипляв ся. Однакож у шкільній науці Окуньчани не виділи жадних змін, не добачували ніяких недостатків. Вони уважали, що Павло Апостол учить так само, як за молодих літ, і так само добре, як учать усї вчителі по широкім світі; а щоби була потреба заводити в школі якусь організацію, такого Окуньчани не збагали.

II.

Окунецька громадська старшина, війт і радні в св'яточних огортках вичікували коло школи делегата, що мав тої днини організувати їх школу. Юрко Лисик бігав навколо шкільного будинка і притовкав граблями нові сніпки, що були повшивані тут то там по стрісі, та дуже їжили ся. Пропуклини в стінах були позалплювані жовтою глиною і позабілювані вапном, ізаа чого стіни виглядали здалека як розвішені географічні карти. Радні поспиравшись на новий пліт гуторили.

— Наша школа така сама, як співають у пісні: „Захотіла стара баба молодою бути!“ Скільки хоч пристроюй, а старе старим! — мовив Максим Куртий.

— Вікна геть повидували ся; леда вітер, і повисипають ся! — завважив радний Іван Гладкий. — Не мають чого тримати ся, зруб чисто спорохнавів! Старий уже будинок! Мій дід приказував, що на місці рубаний!

— Або то правда?! — сперечали ся радні.

Павло Апостол змозолений виглянув крізь вікно. Він повторив з дітьми молитви, поперепитував увесь катехізм, уже й утомив ся. Радні догадували ся, чому вчитель зазирає в вікно. Вони також поглянули в ту сторону, звідки повинен був над'їхати делегат. Дивили ся на дорогу, то на ярке сонце і міркували, який то вже час буде.

— А може делегат уже в вітомостя? — завважив хтось із радних.

— І то може бути!

— Юрку! чи їхав хто нинька або вчора на Осій?— запитав віт присяжного. Присяжний заперечив.

— А чи говорив хто з в'юмодем про ту справу, може в'юмость нічого не знають? — спитав Юрко Лисик радних.

— Ей, люди, як би не знали! Кому-ж перше знати, як не в'юмодеви! — рішили радні.

— Служби Божої мабуть уже не буде!

Радні знов дивили ся на сонце. Вони всюгядку мали, що делегат буде духовна особа. і приїде зі Службою Божою.

Недалеко за хатами затуркотів віз. Радні стали бадьорити ся. За хвильку ізза хат показав ся парокінний візок.

— Комісарь їде! — крикнув Юрко Лисик.

— Яквй комісарь? — відворкнув віт.

— Справді комісарь, в комісарській шапці! — потверджували радні.

Тим часом окружний шкільний інспектор Бобовський в'їхав на майдан, а порівнявши ся з радними спитав:

— Є тут віт?!

Максим Куртий побіг до візка.

— Ви віт?

— Так, прошу ласки пана комісара!

— Рада громадська є?

— Є, прошу ласки пана комісара!

— Гаразд, будемо брати ся до роботи! — сказав Бобовський і жваво вискочив із візка, взяв свою теку з актами і пішов просто до школи. Віт поспішав за інспектором. Бобовський отворив двері, та побачивши дїтий, ніби завагував ся.

— То наша школа тай наші пан, учитель!
— поважно рекомендовал війт.

Бобовський і Павло Апостол змірили себе очима.

— Розігнати той хайдер! — гукнув Бобовський.

Павло Апостол стояв у найдальшій кутку і тремтів як звірюка загнана в тенета.

— Ідіть дітвоньки до дому! — сказав війт.

Діти злепотіли як сполошені кури і вибігли на майдан, полишаючи за собою хмару пороху і запах квасного житнього хліба. За дітьми висунув ся й Павло Апостол.

— Як бачу, у вас є якась школа! — промовив інспектор до радних, що входили до школи і ледви-ледви розміщували ся в вузьких лавках. — Однакож така школа до нічого! За вашу сю школу я нічого не хочу знати! Тепер край заводить нові, добрі школи, і я приїхав з'організувати у вас таку школу! Пришлю вам укваліфіковану силу, т. є. уздібненого вчителя, тільки ви мусите нинька декларувати ся, чим будете причиняти ся до коштів з'організованої школи? Таке мясо пси їдять, а за добру науку треба добре заплатити!

Бобовський говорив твердо та різко, як пристало на енергічного чоловіка.

— Розумієте? — считав кінчачи бесіду.

Очи радних звернули ся на війта. Максим Куртий важко зітхнув і відповів:

— Прошу ласки пана комісаря, наш учитель учить нам діти як Бог приказав і громада з нього задоволена! Другого вчителя нам не треба, бо громада бідна, двох учителів не в стані виживити! Бог сьвідок, що нічого не можемо дати!

Інспектор крутнув вусом.

— Недаром ваше село називається Окунець! Край хоче зробити вам добро, а ви ставте против того окунем! — пострікнув він радних.

Настала мовчанка.

— Як же-ж буде? — спитав інспектор.

Радний Іван Гладкий відповів:

— Черепрашаємо — соненько боже, день білий, тії стіни, тай пана комісара — вільно панови комісарови нас ганьбити, коли ми того варгі! Воно має бути ніби так, що за то, що Павло Апостол цїлий свій вік вірно служив громаді, громада пошив йому торби і на старість пустить між люди, а не инакше, як за прошеним хлібом!

Бобовський зрозумів ситуацію. Вияснене ледви могло що допомогти. А в тім він приїхав не пояснити, а організувати школу, про те постановив іти просто до цїли.

— Так ви задоволені своїм учителем? Гарно, коли громадяни зміють оцінити працю свого учителя! Скільки-ж ви йому платите? — спитав Бобовський.

Радні оповідали, а Бобовський записував собі дещо на папері. Громада давала свому вчителеві хату з огородом і по стілько й стілько збіжя озимого та ярого. Бобовський счислював гарци, замінював на кірці і оцінював на гроші.

— Виходить, що скупо платите вчителеві! — завважив він.

— Ей, не скупо! Учитель має з живого і з умерлого, щось капне за „паси“, за по-смертні картки, щось прийде з коляди, перед великоднем наскладають діти покладків — має з чого жити! — поясняли радні.

Бобовський старався вельми тому надати грошеву вартість, потім счислив з попереднім.

— Отже громада платить найменше 300 зр. ! — сказав Бобовський і вдивив в радних.

— Безпечно платимо ! — потверджували радні, раді, що можуть показати, як вони вміють шанувати свого вчителя.

Бобовський узявся писати протокол. Писав скоро, десь колись загомонів сам до себе, а радні мовчки вслухувалися, як скрипіло та посвистувало по папері перо.

— Зараз буде кінець ! — озвався Бобовський і прочитав написане. — Прошу підписати те, що ви чули ! — сказав Бобовський наставляючи вїттові перо.

Радні зацукалися. Бобовський ще раз прочитав протокол і святав радних, що їм не подобається, і за чого не хочуть підписати ?

— Ми нічого не перечимо. Як давали доси, так далше будемо давати, що вчителєви належиться, а про наші підписи може обійшлося-б ! — відмовлялися радні.

— Так щож вам шкодить підписатися на правду ? Зрештою як хочете : не підпишете, не будете мали школи ! — гнївно гримнув Бобовський.

— Підписуймо, панове радні ! Адже-ж то не хто будь, а пан комісарь ! — озвався врешті вїт і радні підписали акт організаційний школи в Окуньцях.

— Хто знає, що то ще з того буде ! — говорили потім ідучи до дому.

— Нічого не буде, панська забавка тай годі ! — відповідали инші.

Остаточнo всі згодилися на те, що з того нічого не буде і старалися про все те забути,

аби нічого не було. Та ба! Ся організація почала товкти ся по сьвіті, як проклятий Марко. Бобовський полагодивши конче потрібні формальности, подав до суду о інтабуляцію будинка й огорода на річ школи в Окуньцях. В табулі огород був записаний на ерекцію, тож суд відніс ся з запитанєм до прокураторії скарбу. Нараз о. Церкович дістав два несмачні письма з прокураторії і з консисторії. Консисторський референт писав: „Во виду того, що через нерадивість парохів багато церковного имінія, так званих дяків, перейшло на фонди шкільні місцеві, приказуєть ся о. пароху під совістю і відвічальністю боронити ерекцію, хоч би то було сполучене з особистою стратою матеріальною...“

О. Церкович таки добре налякав ся. Тепер він догадував ся, чому то Окуньчани тайком перепроваднили організацію школи і не вміли нічого сказати, коли він про се розпитував їх. О. Церкович постановив мати ся на бачности перед окунецькими парохіянами, а до дїла взяти ся за-горяча. Він метнув ся між правників. Опісля покликав Павла Апостола, довірочно розповів йому цілу справу, потім оба підписали добровільну умову, силою якої Павло Апостол, як попередніми роками, так і в біжучім році бере від о. пароха ерекціональний дім wraz із огородом до власного ужитку, а за те з'обовязуєть ся служити церкві, обучати дїтий парохіян у церковнім пінію і помагати о. парохови в господарстві.

В тім самім часі о. Церкович за власні гроші наняв столяра і казав вставити в окунецькій школі нові вікна.

Невече крізь ті нові вікна організація стала продирати ся і коренити по селі. Спершу загуртили свояки Павла Апостола, що вїйт і ціла рада підписали ся, аби Павла Апостола вигонити зі школи, але вони не діждуть ся того. Вість оббігла Окуньці і вернула ся з тим приростом, що Павла Апостола вже незадовго будуть гонити зі школи, бо для нового вчителя вже вставили нові вікна. Хоч Павло Апостол, бачилось, не дуже тим гриз ся, а про те його свояки заворушили ся. Вони зачали пильно вивідувати ся між людьми про організацію окунецької школи. Допитали ся того, що їх родича неминуче вигонять, а громада буде платити більші податки, бо на таке підписала ся громадська старшина. В Окуньцях зашуміло. Жіноцтво проклінало і лихословило всіх і вся. Сини зворохобили ся против батьків.

— Добре вам було підписувати ся на більші податки, як ви вже недовго будете жити, але що ми тай наші діти! — докоряли сини батькам-радним.

Радні божили ся, цілували сьвятий хрест, що вони на ніщо таке не підписували ся.

— А нові вікна що?! — глумили ся сини батькам-радним.

Радві стали звальювати вину на вїйта. В громаді витворила ся опозиція. Молоді газди злучили ся против старших і заходили ся скидати вїйта, раду і взяти керму громадських справ у свої руки. В опозиції вів перед Василь Загуменний і він мав зістати вїйтом. Максим Куртий чекав, чекав, коли справа сама роз'яснить ся, та коли їй не було кінця, він пішов до о. Церковича на пораду.

— На крутарства у мене нема поради!
Бувай здоров, Максиме! — гнівно відправив о.
Церкович війта.

Максим Куртий зовсім збився з пантелику. Ходив як сновида. Про Максимову авдієнцію у о. Церковича довідалися Окуньчани. В селі ще дужше загуло. Громадяни слідили кожний війтівський крок. Юрко Лисик занюхавши, звідки вітер віє, став тайком вислугувати ся „молодим“. Усякі письма, які приносив з пошти, давав прочитувати опазиці. Та про те молоді не мали в руках ні одного конкретного факту. Люди говорили багато, але більше доказів не було, тільки що нові вікна в школі.

Днем перед Успенієм Юрко Лисик вертаючи з пошти перекрадав ся в село що найкрутішими стежками. Крадькома зайшов до Василя Загуменного і показав йому кореспонденційну картку. Загуменний прочитав. Якийсь Сапогівський писав до війта, аби він вислав по нього підводу. Він буде в Окуньцях учителем і приїде в день по Успенію. Підвода нехай чекає коло староства. Загуменний затер руки і кореспондентки присяжному не віддав. Ще тої самої ночі відбула ся довірочна нарада молодих. На Успеніє, коли люди виходили з церкви, Василь Загуменний з важкими думками стояв серед майдану. Коло нього ставали товариші „молоді“.

Максим Куртий вийшов із церкви між останніми і простував краєм майдану до дому.

— Чого ви так бокуєте та прокрадаєте ся, пане начальнику наш? Вам тяжить щось на серцю? А ходіть-но сюди, ми зробимо вам по-

лекшу! — гукнув Василь Загуменний і підніс кореспонденційну картку в гору.

Куртий завагував ся.

— Не стидайте ся, пане начальнику, ходіть ближше! — вигукувала опозиція.

Радні громадські понуривши голови спішно виносили ся з майдану. Максим Куртий збен-тежений став перед Загуменним.

— Тепер заперечуй, що все неправда, що люди говорять! Ба, не заперечиш, бо он тут сьвідок! — кричав Загуменний і потрясав карткою над головою війта. — Ти хруню! Юдо Іскаріотський! Зараз зрікай ся вийтвіства, бо ти не варт бути вийтом! — ревів Загуменний.

Куртий закусив зуби, затис кулаки і „замалював“ Загуменному з обох боків. Здавало ся, що цілий майдан затряс ся і занімів. Загуменний подав ся в зад, капелюх зсунув ся йому на лице. Він поправив капелюх, засичав і напруго кинув ся на Куртого. Та в тій хвилі його вхопили сильні руки за оба рамена і здержали. Загуменний шарпнув ся в зад, вирвав ся з рук і побіг до шкільного плота. На майдані счинив ся крик:

— Що робиш? Спамятай ся! Беріть війта до коршми! Ото раз урочисто!...

Загуменний виломивши кіл пустив ся за вийтом до коршми. Двері були вже замкнені. Він гримнув пару разів у двері, але вони не пускали. Тоді він шарпнув коликом по вікнах. Почувши бренькіт скла трохи схаменув ся.

— Де той вийт? де він? Нема війта?! — викрикував Загуменний.

— Дай спокій, Василю, май розум! — уговорювали його люди.

— Нема віта! Тепер я буду вашим вітом!
— репетував Василь і ходив поміж людьми.

Надбігла жінка Загуменного і кликала його до дому:

— Ходи, Василюню, до дому, ходи, ходи!
Будеш вітом, тільки ходи до дому!— лебеділа кривь зльози жінка і тягла Василя за рукав до дому.

III.

Укінчений кандидат учительської семінарії Василь Сапогівський їхав з повітового міста до Окуниць на першу свою посаду. Він раненько полагодив невеликі свої орудки, на хвильку забіг до староства зложити службову присягу, опісля наняв жидівську однокінку і пустив ся в дорогу. Спішив ся, бо як твердив Жид-візник, до Окуниць був шмат дороги. Сапогівський розпитував по місті за окунецькою підводою, але не дуже то й дивував ся, що підводи не було; адже-ж він знав, що в сю пору хлібороби ніяково відривати тягло від роботи. Так Сапогівський мусів їхати з Жидом, та всеж не тратив надії, що може в дорозі зустрине й окунецьку підводу.

Днина була погідна. По полях галайкалі пастухи, покрикували погоничі при плугах. Хлібороби звозили чорну ярину, орали, сїяли. Поля були сумні, опустошені. Над цілою природою вже тяжіло щось важке. Тільки ранні озимини грали против сонця розкішною зеленю і манили око.

Сапогівський жалував, що не їде з окунецьким громадянином. Він був би розпитав його про Окуньці, про школу, про місцеві відносини і се могло-б йому дуже придати ся. Пробирав розпитувати візника, але нічого не довідав ся.

Дорога робила ся нудна. Сапогівський їхав сам зі своїми думками. Ріжне думав. Ось він у перше вступає в ряди суспільних робітників; його становище буде не видне, а про те дуже важне. Мільони селян, саме ядро руського народу, оповила несвідомість себе самих, свої ваги та сили і зробила цілий руський нарід неповоротною, безсильною масою. Руському селянству дати хоч дрібку просвіти, аби воно зрозуміло свою вагу, пізнало свою силу, а тоді цілий руський нарід просто своєю елементарною силою двигнеть ся і спадуть самі від себе тисячлітні окуви... Сапогівський не гадав замикати ся в школу, він думав просвічувати молодих і старих. Чув себе вельми щасливим, що вже може працювати для рідного народу, що може віддячити ся братам-селянам. Адже-ж коли він учив ся в школах, його брати й сестри, також селяни, працювали на нього, він жив їх працею. Працюючи в Окуньцях він буде працювати для рідні і цілого руського народу. Дарма, що він одиниця; праця мільонів і для мільонів, се праця тільки одиниць.

Сапогівський вдивлював ся в кожду стрічну фіру і запитував візників, чи вони не з Окуньців. В половині дороги заплющив очи і полунув гадками до Окуньців. Задумав заложити шкілку овочевих дерев, розвести пасіку і провадити взірцеву управу огородини. Коли розглянеть ся в місцевих відносинах, зараз зало-

жить читальню, позичкову касу, хор, та запровадить аматорські вистави. Те все виконає, хоч би в селі не було ні одного письменного чоловіка. За одну зиму він вивчить пів села читати і писати. Тільки не жалувати сил і не боятися праці, то все можна зробити. А він бажав собі праці, праці громадської, і чув себе гаразд підготовленим до неї. Хоч у школі не належав до визначних учеників, та про те багато читав, розправляв з товаришами, приглядався до реального життя, через те задалегідь виробив собі ясний погляд на завдання свого життя...

Було добре в полудня, як Сапогівський під'їздив до Окуньців. Він розглядався по нивах, вдивлювався в людей, що працювали тут то там недалеко дороги, напружував зір, щоб уловити зверхній вигляд села. На дорозі біля крайньої хати побачив гурток селян. Жид-візник став дужше підганяти коня і вони скоро були коло того гурту. Візник потряс важками, гукнув „війо“, але селяни не чули, що коло них діяло ся, не дивилися в ту сторону і не вступали ся з дороги. Шкапа впхала голову між селян і стала на всі чотири ноги.

— Слава Богу! — гукнув Сапогівський.

— Слава на віки! — підповіли селяни.

— То Окуньці?

— Окуньці! А пан далеко їдуть?

— До вас! Де тут війт?

— Війта нема, але ми скажемо те саме, що й війт!

— То кажіть! — зажартував і взяв ся лазити з візка, щоб розпростувати трохи кости.

— Ади! вже глузує! — гнівно завважив хтось із селян.

Сапогівський схаменув ся.

— Я не глузую, мене призначили до вас на вчителя і я рад з вами познайомити ся! — мовив трохі заклопотаний.

— У нас, хвалити Бога, є свій учитель, а пан не мають по що дальше трудити ся, громада вас не потребує! — промовив з гурту Василь Загуменний.

Сапогівському вдарила кров до голови, ноги під ним задилькотіли, а груди йому сперло мов стисками. Він скорше сподівав ся грому з ясного неба, як такої відповіді. Чув, що не може і не має що на те сказати. Машинально виняв з кишені пачку тютюну і недоладно крутив папіроску. При тім зачав розуміти, що громадяни заздальгідь заладили ся против нього. Вони всі були з палицями. Сапогівському зробило ся лячно і соромно. Не вже-ж вертати ся?! Окуньчани бачили його вагана, тому аби справу приспішити, звернули ся до візника.

— А-ну, Жиде, навертай! та їдьте з Богом, звідки приїхали!

— Що то значить навертай? Нинька вільна дорога кождому, я маю інтерес до арендара, я голоден і кінь голоден... Як то може бути навертай? — розкричав ся візник.

Сапогівському подобала ся Жидова бесіда. Так з місця завертати ся ніяково, ще й по хребті легко дістати. Йому приплила гадка хоч підступом дістати ся в село, а там є якийсь учитель, війт, може й священник. В селі покажуть ся, що то за ковінька, тай буде безпечнійше. Сапогівський на силу розсьміяв ся і промовив :

— Люди добрі! Я вам нічого не винен, а ви мені також! Жид каже, що він голоден! Гадаєте, що я не голоден? Пустіть мене в село, нагодуйте, а опісля гоніть!

Окуньчани поглядали одні на одного і всіміхали ся.

— Щож, боїте ся мене, такого харлака? — говорив Сапогівський і розвів руки, щоб Окуньчани йому добре приглянули ся.

— Нема вовка, нема чого бояти ся, а нам громада наказала пана не пустити в село! — відповіли селяне.

— Згляньте на Бога, я голоден! — лебедів Сапогівський.

Окуньчани заметушили ся, радили раду.

— Зрештою нехай пан ідуть з нами!

Сапогівський ішов селом, приглядав ся загородам, обсервував супроводжаючих, стріляв запитаннями і ані разу не міг збагнути, за що впала на нього така халепа. Загороди виглядали статно, стрічали ся садки з цвітниками, від людей не воняло алькоголем. Нараз якась погана бабище, що стояла серед подвіря, взявши ся під боки так заверещала: „Кійом заволоку!“ Сапогівського обхопила лють. Заразом йому було жалко і соромно за самих селян. Він любив селян, знав, що вони не такі осоружні, а однакеж його поразила їх грубість. Його запровадили до школи. Він назвав себе перед Павлом Апостолом і попросив пояснити йому, що се все значить ся. Павло Апостол замияв ся, бубонів, що він нічого не знає, ні до чого не мішаєть ся, то громада зайшла собі щось з війтом.

Сапогівський добув гроші і звернув ся до Загуменного, аби роздобув для нього дещо з'їсти.

Загуменний оглянув гроші і звернув їх Сапогівському.

— Чей між людьми знайдець ся дещо і без грошей! — відповів Загуменний, вийшов на двір і переказав до своєї газдинї, аби зварила яєць і прислала з хлїбом до школи.

Коло школи стали збирати ся селяни і дїтвора. Жінки брали дїтваків на руки, входили до сїний і крізь відчинені двері оглядали Сапогівського; потім показуючи на нього дїточою рукою приговорювали: „Отой, отой, видиш, який!“ Газди входили до середини. А в середині йшли розпити. Окуньчани випитували Сапогівського, звідки він родом, куди їхав, як то далеко і т. и. Сапогівський рад, що може розговорити ся, щиро розповідав, що він хлопський син, має ще родичів, братів, сестер... Коли старші дїти попідростали на робітників і родичам зробило ся лекше, то його наймолодшого дали до шкіл. Він учив ся в семінарії у Львові і сього року скінчив науку. Окуньчани запитали Сапогівського, чому він не сьвященник, коли вчив ся в семінарії? Сапогівський пояснив, що вньша семінарія для сьвященників, а вньша для учителїв. І він був би вчив ся на сьвященника, але родичі не спромагали. Окуньчани знов спитали, хто йому поміг доступити таких високих шкіл, адже-ж хлопських дїтїй там не приймають, хиба якого круглого сироту, що ним заопікують ся милосерні пани.

— Хто вам таке казав, той ваш ворог! — аж скрикнув Сапогівський. — Вашим дїтям вільно вчити ся у всіх школах, разом з панськими дїтьми! Хлопським дїтям вільно вчити ся на вчителїв, на сьвященників, судіїв, адвокатів і на все, що кому подобаєть ся!

Сапогівський говорив плавно і почав горячити ся. Селяни так і впили ся в нього очима.

— І вже багато хлопських дїтей покінчило високі науки! Сама хлопська справа вимагав того, щоб як найбільше хлопських дїтей кінчило високі науки! — проречисто говорив Сапогівський і знесотя попав на зміст свого відчиту: „Наука і Русини“, який він читав у кружку товаришів. Він не сподївав ся, що той відчит так йому придасть ся. Сапогівський з жаром виголосив цілий відчит з пам'яті, обясняв його прикладами з життя і спостерігав, що вражає слухачів. В тім до кімнати увійшла молодиця з дитиною на руці, поклала на стіл бохонець хлїба і кілька яець, а сама відступила ся до порога. Павло Апостол поклав коло хлїба сіль та ніж і попросив Сапогівського покріплати ся. Сапогівський їв, а селяни торочили на ново те, що розповідав Сапогівський.

— Уважаєте?! Ми на те все дивили ся і нам здавало ся, що инакше не може бути! — гуторили громадяни.

Сапогівському було любо прислухувати ся. Тим часом Павло Апостол почав сопїти, віддудув долїшню губу і сував клапчастими бровами. Він завважив, що вода плине не на його млин і почав показувати, що в тій хатї він пан. Дальше здіймив з полицки товсту книгу і попросив Сапогівського, аби він показав, як то у Львові в семінарії свївають ірмолой. Сапогівському зробило ся сьмішно і прикро, що з тим старим, безвинним чоловіком приходиться йому гризти одну кістку, але він мусїв — був визваний. Він розумїв ся на ірмологію:

вибирав що найгарнійші партії, відповідні до свого півбаска, і співав. Окуньчани влєсливо гляділи то на Сапогівського, то на вікно, як коли-б забренїла шiba.

Сапогівський перестав співати, перейшов ся кілька разів по кімнатї і зупинив са коло молодиці, що принесла для нього їду.

— Чий ти синку? — спитав хлопчика, що його держала молодиця на руці. Хлопчик відвернув ся і приляг до мами.

— А вже-ж, що татів! — відповіла молодиця.

— То Василїв! — відповідали люди, показуючи на Загуменного.

Сапогівський узав хлопчика за руку і мовив:

— Не бій ся мене, дитинко, а послухай, що я тобі скажу! Я дякую твому таткови, твоїй мамочці, вашим курочкам — чорненькій і чубатенькій за те, що мене нагодували і не дали з голоду вмерти!

— Господи сохрани! — крикнули селяни.

— Як виростеш, синцю, то вчи ся на сьвященника, на адвоката, судію, а на вчителя нї, бо тебе в село не пустять!

— Не ріжте нас, пане, без ножа! — скрикнув Загуменний. — Чоловік темний і дурний, то собі рівня! Признаю ся перед вами і перед цілою громадою, що я найбільше накоїв вам лиха, а тепер навіть не знаю, чи сьмію просити, аби ви зістали ся в нас! Що було, те минуло, а пан най таки зістають ся з нами!

Всі присутні заворушили ся.

— А прошу... я нічого... менї нічого до того... прошу спитати ся ще о. пароха! — бубонїв Павло Апостол.

— Як що робити, то зараз! Нехай пав-
йдуть до в'омостя, ми даємо зараз підводу! —
говорили газди і розходили ся до дому.

IV.

Минув рік. В Окуньцях стояла нова з це-
гли побудована школа. Першого вересня мали
її посвятити і розпочинати в ній шкільну на-
уку. Громадяни з гордощами поглядали на сю
червону палатку, що стояла між солом'яними
стріхами як райська птаха, а сторонським лю-
дям залюбки пояснювали, що вона стоїть на
місці коршми. Насупротив стояла стара школа
з новими вікнами. Нові вікна захоронили її для
Павла Апостола. Коли Сапогівський удав ся до
о. Церковича, переконав ся, що йому не судило
ся вчителювати в Окуньцях. О. Церкович із
причини правної природи не міг відступити Са-
погівському стару школу, а иньшого будинку
придатного на школу в Окуньцях не було. Са-
погівський від'їхав.

Кілька день опісля Максим Куртий дістав
урядове письмо з приказом, аби громада без-
проволочно постарала ся о шкільний будинок
з огородом, до чого вона актом організаційним
зобов'язала ся.

— Ще мало лиха! — пацькала громадська
старшина і рада в раду рішила піти всіма до
в'омостя, а як в'омость не поратують, то
ввидко громаді суджено загинати. Куртий ви-
слав до о. Церковича старшого брата цер-
ковного, аби промостив справі дорогу. О. Цер-
кович переконавшись, що Окуньчани і гад-
ки не мали присвоювати собі ерекцію,
взяв ся до діла з серцем і розумом. За його

почином громада сторгувала у дідича коршму і прирадила намість неї будувати школу.

Господи! Яка радість запанувала в Окуньцях. Жінки витягали в сувоях полотна заховані свої ощадности і з ухмілкою віддавали мужам, аби зараз заплатили за коршму, бо „лихий не спить“. Окуньчани заплатили дідичови гроші і виписали йому в усіх руських часописях подяку. Парохіяни зачинали кожду справу з о. Церковичем подякою за те, що dokonав такого діла. Вони-ж бороли ся з коршмою предовго, шлюбували в церкві на сьв. Євангеліє, підносили руки на місяцях, закладали братства, раз символічно погребали коршму і поставили над нею хрест, і ніщо не помагало. Коршма дальше стояла собі обік церкви і здавало ся, що до суду-віку стояти-ме. Аж ось і ні! Гримнула непоборна твердиня деморалізації.

— То пішло з в'гомостевої легкої руки,— мовили окунецькі парохіяни. На місці коршми станула школа; такої слави завидували Окуньчанам доохресні громади.

Інспектор Бобовський заздальгідь умовив ся з о. Церковичем, що 1 вересня відбудеть ся посвяченє нової школи, урядованє комісії колявдаційної і впровадженє вчителя в його чинности.

— Буде то красна форма, котра Окуньчанам будь-що-будь належить ся! Окуньчан трохи притиснуло ся, але вони добрі людиська! — казав Бобовський.

Посвяченє відбуло ся величаво, як народне сьвято. Також урядованє комісії і відданє ключів учителеви Адамови Тисю мало вид сьвяточний.

При тім Окуньчани згадали інспекторови про Сапогівського, але інспектор відповів, що Сапогівського зовсім нема в його округі і він дає їм учителя досвідного. Окуньчани подякували.

— Сапогівський чи Тисло, все одно — всі вчителі вчать ся в одній школі! — говорили Окуньчани.

Адам Тисло, родом міщанин, був середнього росту, молодий і ще нежонатий. Хоч уже кілька літ учителював на селі, одначе село не вабило його. Натура тягне вовка до ліса. Він не розумів сільського супокою, ані того безупинного і мозильного порпаня землі, не розумів гусий ні сірих воробців. Він не видав надії дістати ся до міста, а тимчасове своє житє на селі вважав якоюсь карою за свій пустий розум, що його колись пересадив із гімназії до семінарії.

Тисло зараз забрав ся в Окуньцях до роботи. Дітей, що були в шкільнім віці, поділив при помочи Павла Апостола на два степені. На перший ступень вписав усі діти, що зовсім не ходили до школи, на другий ступень призначив ті діти, що вчили ся під Павлом Апостолом. Він ще заміряв по часі утворити й доповняючу науку.

— Як школа, то нехай буде школа! — говорив сам до себе Тисло, складаючи каталоги, реєстри, викази. Він післав Юрка Лисика з виказом дітей по селі, щоб оповістив хата від хати, котрі діти мають ходити на щоденну науку, та аби в означенім дни родичі приводили діти до запису. Тисло бажав тим способом піднести вагу школи і запізнати ся

з людьми. Громадян чимало здивувало, що вчитель так скоро розвідав ся, які в кого діти.

— Громадське діло, треба йти, коли кличуть! — бесідували батьки йдучи до школи. Декотрий отець провадив дитину, а більше йшли самі. До школи входили гуртом. Тисло сидів на катедрі при столі. Він розпитував і вишукував імена прибувших у своїм реєстрі, брав за перо, щоб зазначити впис їх дітей, але багато батьків заявляли, що вони не будуть посилати дітей до школи, бо нема за ким. Тисло став пояснювати, що так не можна. „Як кождий мусить ставити ся до війська, так кожда дитина мусить ходити до школи!“ — говорив він. Батьки зглядали ся один на одного, відступали ся, а сьвіжо прихожі приступали до катедри. І знов те саме. Одні батьки не могли посилати дїтваків на науку, бо вони були дома одинокі, иньші тому, що не мали пістунки для молодших дїтвй, иньші радо посилали би діти до школи, коли-б у них були хлопці, а то були дівчата, а дівці письмо непотрібне.

Тисло поясняв з початку і з кінця, та громадяни немов не розуміли його, а деякі ще дужше впирали ся та не хотіли посилати дїтвй на науку. Ті, що були вже відійшли, завертали ся і сьвідчили ся цілою громадою, що вони бідні, не мають за що справити огортки, обуви на дїтвй, або що їх діти „такі“, що не годять ся до школи. Тисло аж тратив рівновагу в тій суятні. Та ось над'їхав по-при школу Василь Загуменний з обірником. Він пригадав собі, що треба би записати старшого хлопця на науку, зупинив коні серед дороги і поступив до школи.

— Прошу пана вчителя записати мого Петруся, аби він учив ся на сьвященника! — сказав Загуменний.

Люди всьміхнули ся. Тисло видивив ся на босого, замурзаного Загуменного, на його довжезний батіг і просто скипів.

— Ви строїте собі зі школи жарти, а я не люблю і не маю часу на такі забавки! Памятайте, аби завтра всі діти були в школі і будьте здорові! — сказав розлючений Тисло і перестав дальше записувати.

— Як же-ж там? — питали громадяни батьків, що вертали зі школи

— Йому клади лопатою, а він усе своє торочить! — відповідали батьки.

Тиждень опісля до Окуньців прийшов гайдук за кару на тих, що не послали дітей до школи. Війт приказав Юркови Лисикови опровадити його по селі.

— Ади, які жарти любить наш пан учитель! Таке у нас ще не водило ся! Що він собі гадає?! Хиба над нього вже нема нікого старшого?! Ходім до в'омостя! — викрикували обиджені батьки і пішли валкою на друге село до о. Церковича. Деякі більше догадливі громадяни поспішили до вчителя. Вони поодинокі заходили до кімнати Тисла і заявляли, що як би пан учитель потребував коли підводи, вони кожної хвилі дадуть, що в їх газдинь незгірші курчата, певно не обійдець ся пан учитель без масла... На останку висловлювали своє бажанє, аби вчитель не почитував у школі їх дїтваків, бо про одного дїтвака школа буде школою і про се ніхто не довідаєць ся.

— Якийсь дуже великий пан той наш учитель! — казали ті, що пробували щастя.

— Ніби великі пани не люблять дурвички! Нова мітла добре мете! — відповідали нявші.

Вернули ся ті, що ходили з жалобою до о. Церковича. Вони чекали коло школи, бо о. Церкович обіцяв ся прибути і поговорити з учителем. Коле чекане видало ся їм трохи за довге, вони пішли всї до вчителя і різко зажадали, аби він повиписував їх дїтий зі школи, а незадовго прибудуть вїгомость, то з ним поговорять!

— Як то, що поговорять?! — гнївно допитував ся Тисло.

— Що нам до того, що ви будете собі говорити! — відповіли селяни.

— Вашому вїгомостеві до мене зась, як менї до вїгомостевої церкви! Забирайте ся і не перешкаджайте менї! — заверещав подразнений Тисло.

Окуньчани подали ся. Богатші газди поплатили шкільні карі грїшми, а бідні мусїли відсиджувати їх у повітовім арешті. В Окуньцях ніхто не вірив у можливість такої карі. Бідаки почувши засуд на арешт, уважали його за невдатний жарт і скоро забули про нього. По часї одначе явили ся в селї жандарми і пігнали всїх засуджених батьків до судових арештів.

— Ми гадали, що хоч бідному чоловікови та треба бути чесним, отже нї, дожили ми такого, що про нищету бідний мусить валяти ся по криміналах! — голосили арештанти йдучи селом і плакали без сорому навіть перед дрібними дїтьми. Між Окуньчанами пішов пополох. Вони мали собі за честь, що не конче знали, котра стежка до суду, а тим часом нї з сього нї з того могли попасти ся там „на склад“.

За те Окуньчани стали додивлювати ся, що то за птаха Їх новий учитель. Від разу впало їм у очи, що вчитель не співає з школярами в церкві. Вони часто ставали коло школи і надслухували, що там діють діти. Звичайно в школі було тихо, хоч мак сій! Окуньчани уважали те за недобрий знак. Дальше батьки почали перепитувати школярів з молитов. „Отче наш“ та „Богородице Діво“ діти вміли, а иньші молитви баламутили, або й позабували. В селі почало варити ся. Громадяни прирівнювали Адама Тисла до Павла Апостола, при чім показувало ся, що Тисло не варт був за один волосок з голови Павла Апостола.

Одної неділі, як о. Церкович мав службу божу в Окуньцях, громадяни обступили його на цвинтарі і почали домагати ся, аби зробив у школі лад, бо як дальше так піде, то хіба всі батьки мусять гнити по криміналах, а діти стануть німаками.

О. Церкович пробував успокоїти парохіян, та коли гурт почав дужше викрикувати, він заявив, що після нового права сьвященники нічого не мають до школи, а він тим більше не хоче в ту справу мішати ся, бо його вже й так окричали ворогом школи. І поїхав до дому.

— Як то може бути, щоби перше мали право, а тепер ні? То баламуцтво! Очи видять, що вони вже знюхали ся як лисі воні! Коли так, то даваймо собі самі якусь раду! — вигукували Окуньчани!

Вони стали ще дужше підзирати кожний крок Тисла, випитувати дітей, про що вони читали у школі, що говорив вчитель... Тисло

був із справами рільного господарства не конче добре обзнайомлений і для того при науці трафляли ся йому заключки. Громадяни взяли його за те на сьміх. Глумили ся з Тисла між собою, а ще дужше перед школярами. Тисло завдав дітям з другого ступня пару краковячків вивчити на память, Діти не розуміли ні слів, ні виговору завдання. Вони лазили по всіх усюдах і як поцугаї машинально повтаряли: „Краковячік цїя“, то „На Вавіль, на Вавіль“ в найріжнійших змінах. Родичі покмітили се.

— А недочекане його, аби наші діти ломили собі язики якимись його циганськими виребеньками! Рушай, лобуре, до роботи! — І родичі зі злістю відбирали у дітей книжчини і ховали до скрині. Від того часу Окуньчани звичайно ховали книжки під ключ, а видавали їх дітям тільки до школи. Тисло завважав зміну на дітях. Перше вони робили в науці поступи, аж нараз усі зробили ся якісь тумановаті. Тисло зразу грозив, а дальше карав дітий прутом. Батьки обставали за дітьми, коли-ж не помагало, вони загрозили Тислови кіями. Тисло спровадив собі револьвер і оповістив про се громадян кількома вистрілами в повітря. В школі ні трохи не пішло лучше. Часто покарані діти втікали зі школи до дому. Громадяни стрінувши на дорозі гурток школярів говорили:

— Як там учитель... який він учитель... як він вас бити-ме, то ви, дітоньки, втікайте зі школи і верещіть здовж селом!

Положене Тисла робило ся щораз прикрійше. Йому остогидли Окуньці, його серце накинпало злістю.

Одної днини Тисло вдарив дїтвака Івана Гладкого пару разів по плечех. Хлопчище стрілою вилетів зі школи, біг селом і кричав; „Аяй, аяй!“ При тім ніхтями драпав собі плечі, а коли прибіг до дому, одно його рамя було ціле в крові.

Іван Гладкий зараз заладив коні і повіз сина до суду. По дорозі він зупиняв людей і просив подивити ся на покровавленого дїтвака. Тисло зажурился. Він уже не довіряв сам собі, припускав, що в злости за сильно вдарив дитину і протяв прутом шкіру. Окуньчани зраділи. Трафив свій на свого! Вчитель певно піде до криміналу, — загально говорило ся в громаді. Тисло перестав побивати дїтий. Але-ж діти робили ся нестерпно здуфальні. Тисло мусів оглядати ся за способами против того, які давали-б і йому захорону перед правом. Він задумав покористувати ся параграфом із шкільної інструкції, що допускає тілесну кару, яку міг виконати на дитині рідний отець в присутности членів шкільної ради місцевої. Тисло удав ся з тою справою до о. Церковича. Він пояснив своє невідрадне положенє і просив помочи.

— Питанє, чи я тепер можу вам помогти! Зараз на початку я радив вам, як трохи досвідний чоловік і як обзнайомлений з місцевими обставинами, щоб ви не потягали до школи всіх дїтий! Ви покликували ся тоді на закон і на свою присягу! Що-ж закон?! *Nulla regula sine exceptione!* А при тім наш шкільний закон не зовсім ідеальний і скажу вам правду в очі, що при вашім строгім приложеню його за сьвіжа в Окуньцях він вийшов для людей пакісливим. Люди були не приго-

товлені до нового ладу, і за того заходила ко-
нечна потреба поробити виїмки! Пан Тисло
потисли!

— Бо Тисла тисли, о. добродію! — пе-
ребив Тисло бесіду о. Церковича.

— Погодіть! Я не хочу робити вам при-
крість своєю бесідою! — говорив далше о.
Церкович. — Позвольте тільки мені виговорити
ся! Вашу школу треба би захвалити! Я знаю,
що ви маєте широкі відомости і можете чогось
більше навчити, як Павло Апостол, однакож
по за строге приміненя закона, ваша школа не
показала навіть таких зовнішних успіхів, які
давала школа Павла Апостола. Коли я спро-
бую захвалювати вашу школу перед мужиками
як таку, що колись пізнійше дасть користи,
то мое захвалюване буде виглядати як грушки
на вербі. Далше ви, добродію, пошкодили собі,
що не провіривши справи відмовили мені пу-
блично перед селянами всякої інтеренції до
школи. Через сю вашу похопність і через те,
що стало ся на цвинтарі, я вийшов перед
людьми вашим сторонником. Мішаючи ся в
ваші справи так, які вони сьогодні є, я на-
певно викличу у парохіяян ще більшу нехить
до себе і не тільки що вам не поможу, а ще
гірше поспею свої духовні справи. Коли-б я
нинька міг упевнити Окуньчан, що маю над
вами право і покарав вас хоч на макове зерно,
гадаю, що цілу вашу справу полагодив би я
одним махом. Та поки що, таке полагоджене
справи неможливе!

О. Церкович перестав говорити і засьмі-
яв ся.

— Проповідь була гарна, тепер картайте мене, отче! — зажартував Тисло і оба сьміяли ся...

— Кажіть, пане учителю, як вам допомогти, бо я сам нічого не придумаю! — озвав ся о. Церкович.

Тисло жалував ся, що від коли перестав послугувати ся прутом, від тоді з його школи щезла всяка дисципліна.

— А вже зі всіх дітей найгірший Щурів хлопець. Мов справдішний щур, він лазить по під лавки, забирає дітям хліб, щипав за ноги, а діти пишуть, кричать, скачуть по верх лавок. По тім, що зайшло з Гладким, я бою ся карати тілесно, а про те бачу, що без того не обійдеться ся! І скільна інструкція допускає тілесну кару!

При тих словах Тисло виняв із кишені свиток паперу, прочитав дотичний параграф і говорив дальше:

— Не инакше, як у присутности о. добродія і віята, як членів ради шкільної місцевої, Щур мусить покарати свого хлопчиська, а то буде пострахом для дітей і для старих, бо як я вже трохи вивідав ся, батьки самі давали дітям потугу до сваволі.

— Штудерно зложено лікарство, той ваш параграф, нема що казати, коби лише воно не було за сильне! — мовив о. Церкович.

— Іншого виходу нема! — мовив Тисло.

— Я сам то виджу, а всеж може-б ви могли обійти ся без мене при сій операції! Та остаточно згоджую ся на вашу гадку, аби ви не думали, що я ваш противник...

На другий день о. Церкович поїхав до о-кунецької школи на науку релігії. По науці Тисло пустив усі діти до дому, тільки малого Щура задержав у школі. Незадовго до шкільної кімнати вийшов Максим Куртий з старим Щуром. Тисло дуже поважно пояснив ціль, із за якої вони всі зібрали ся, прочитав з інструкції потрібний параграф і завізав Щур-батька, аби зараз покарав сина. Хлопчина розплакав ся.

— Не вже-ж я став на заваді цілому сьвітови, що на мене першого така кара? — здивовано питав старий Щур.

— Все хтось мусить бути першим! — відповів Тисло.

Щур поставив питанє яснійше:

— Як то, при в'гомостеві і при всіх вас я маю бити свою власну дитину?

— Адже-ж ви чули, що каже параграф! мовив Тисло.

— І в'гомость так кажуть?!

О. Церкович нічого не відповів.

Старий Щур здригнув ся, вхопив сина за обшивку від сорочки, перевалив його поперек лавки і як мав у руці черешневу палицю, лише заплював у руку, так став нею обкладати дїтвака. Дїтвак крикнув пару разів: „Тату! Татусю!“ — і замовк. О. Церкович і Куртий зміркували по очах Щура щось недоброго і незамітно вийшли зі школи. Тисло здеревів і зачїнів. Він то піднімав руки, то спускав у долину, аби вхопити кінець палиці, але не встиг зловити.

Нараз Щур пустив сина на підлогу, обернувся і потяг палицею Тисла по голові через

віс. Тисло втік. Щур замахнув ся палицею в ту сторону, де стояв о. Церкович, та бачучи що в школі нема нікого, немічно опустив палицю і заломив руки над сином. Він підняв зомлілого хлопця на руки і йшов до дверей. У дверех зіткнув ся Щур з Тислом, що з закровавленим носом біг зі своєї кімнати до школи з наладованим револьвером. Їх очи зустріли ся над запомороченим школярем. Тисло не кажучи ні словечка завернув ся до своєї кімнати, а Щур ронячи сльози пішов на дорогу. На дорозі він розглянув ся, немов міркував, де він, прочитав напис на школі: „Народна школа“ і поволік ся до дому, несучи на руках тяжко скараного дїтвака...

Д о о қ а.

Любицький пристроїв ся на останній гук і нетерпляче вчікував свого доброго сусіда, лісничого із сусідного села, Кавнянського, з яким він як раз мав їхати в гості. Між ними була умова на 4. годину. Справді до означеного часу не ставало ще добрих 15 минут, але Любицький міркував, що сусід повинен був уже приїхати, бо годинник міг де-що опізнити ся. Він вийшов на двір і знов повернув у кімнату та ставши перед зеркалом водив рукою по гладко вибритваних щоках, по підборідку, то укладав свавільні волоски своїх козацьких вусів, але не таких товстих, обвислих, що надають лицу старечий вигляд. Любицький вибирав ся в гості з поважними намірами. Він був молодий удовець. Троха муляло його те вдовецтво, та всеж не тратив надії, бо знав, що мущина він пристійний і статно збудований, високого росту, бльондин із живими, синіми очима.

Жіноцтво поза очи виявляло острах перед Любицьким, немов то він навіває якийсь

чар; натомість Любицький бачив, що те жіноцтво при нїм було ласкаве й миле. Із за того він мав ще сильну віру в себе самого, а проте й не меншу надію. Дальше вичікуючи на сусїда нипав по всїх кутах свого мешканя, — десь щось поправив, иньше тільки окинув поглядом і почував самозадоволенє.

Зовсім не те було, коли він перший раз женив ся. Тоді не то що не було того всього, але він навіть мало догадував ся, чого треба жонатому чоловікови. Тепер же-ж у нього було гніздочко гарно умебльоване, тільки не доставало... тої чорнявочки.

При тїм Любицький весь час поводив ся так, неначе був на очах задуманого товариства, чи вірнійше кажучи, він задалегідь виробляв собі настрій, який повинен мати кандидат на мужа, бо за час, як був жонатий, ся прикмета якось злиняла з нього.

— Треба держати ся тактики: з добродїєм слівце про господарку, з добродїєю два слова про моди, а там з панночкою про справи сердечні, — весело гомонїв собі Любицький.

Нараз він стягнув брови, неначеб його хто вколов шпилькою. Йому прийшло на гадку: що, як би панна схимерувала?! Та він гонив таку гадку геть, щоб вона навіть не навертала ся.

-- Вона не першої краси, — мовив до себе Любицький з міною строгого судїї, та мабуть щоб знов не скривдити себе самого, зараз додав з ухмілкою:

— Всеж панночка... Посагом не потребую журити ся. Буде його мати, то для себе. А я?! — дістав підвисшенє платні на 1000 кор., додати до того вільне помешканє, опал, рему-

нерацію за доповнюючу науку, там придуть п'ятилітні додатки — вистане за платню урядника... якої то ранги?! — запитав себе самого перериваючи на хвилюк свої вираженки.

— Моя школа добре розвиває ся і вже потреба другої сили. Зараз дістала би посаду, а тоді моя пенсія, жінчина, додаток за управління, за ручні роботи... справді, як то все гарно скледає ся! — задоволено зупинив ся Любицький і поглянув на годинник. Добігала четверта година, а недоброго сусіда все ще не було. Знов вийшов на поріг шкільного будинка і поглянув на дорогу. Не було видно ані чути щоб хто їхав, тільки Тишко наближав ся.

— Той хлописко певнісінько знов до мене правцює! — завважив Любицький. — Випиши йому дитину зі школи! Тут треба дбати, аби школа розвивала ся, а він усе своє торочить. Дурний хлописько, а який упертий! Навіть не хочу видіти ся з ним, — і Любицький пішов до кімнати.

За хвилю почув у сівнях кроки: чалап, чалап, і кашель під дверми. Пізнав по ході Тишка. Він розлютив ся, швидко отворив двері до сінній і випростувавши ся на весь ріст на порозі, гукнув носовим наголосом, вїби то до своєї наймички.

— Насте! скажи тому чоловіков, що мене нема дома! — тай злісно затріснув за собою двері. Добре йому так! Нехай не лїзе, як оса до очий! Тепер буду мати сьвятий супокій! — розважав Любицький свій учинок.

Підчас того йому причуло ся, що по пришколу хтось поїхав. Чей не Кавнянський, той прецінь поступив-би!

— Чверть на п'яту, чому його нема? Старий завжди був словний! — збентежено, та голосно розважав Любицький і ще дужше став сумнівати ся, чи його годинник ходить добре. Догадував ся, що годинник поспішив як звичайно з полудня.

— Старий невинуче приїде, бо як би зайшла яка важна перешкода, дав би про се знати!

Кавнянському не прислужувало імя „старий“ із за його віку, і його називали тим іменем тільки ближші його знайомі за те, що він був уже „старий кавалер“.

Любицький очікував Кавнянського то післанця від нього до п'ятої години. Коли ні одного не було, він післав наймичку в село на розвіди. Наймичка швидко вернула.

— Пан Кавнянський давно поїхали! — мовила Настя задихавшись від бігу.

Любицький остовпів.

— А старому що сіло на ніс?! Зійшов, з глуздів, чи що?! Я-ж його не розсердив, бо просто не було часу на те. А прецінь щось є! — гадеував Любицький і в його уяві стало зроджувати ся підозріне, чи старий не загадав сам копірнути ся до його панночки.

— Старий лис! Він намовляв мене, щоб тільки вивідати мою гадку, тай обіцяв ся взяти мене на свою підводу, аби перебити мої заміри.

— Ха-ха-ха! Почекай, помір'ємо ся, старий хитруне! — злобно засміяв ся Любицький і покликав Настю.

— Махай на село і вертай з підводою — зараз! — повелів.

Він ще раз передумав учинок Кавнянського і почував себе обидженим.

— Приставлю я тобі стільчик, приставлю, — але де та Настя?! Певнісінько — зійшла ся з тим своїм кирпатим. Пів до шестої! За той час знайшов би я сто підвод.

— Тебе посилати по смерть, то ще був би якийсь хосен. Підвода де? — гнівно питав Настю, коли ся прийшла з села.

— Ніхто не хоче їхати! — відповіла вона.

— Як то ніхто не хоче їхати? — люто закричав і затупотів ногами вчитель.

Настя й собі розсердила ся і відповіла крізь сльози: — Бігме! Таки ніхто не хоче їхати. В кого я не була, кождий відповів, що в нього сьогодні також сьвято.

Любицький нічого не кажучи зачинив ся сам у кімнаті і ходив пригноблений сюди то туди. Нічого не думав. Бо що мав думати, коли все виходило поза границі можливого?

Третої днини пізнійше Любицький і не рушив ся з кімнати зустрічати доброго сусіда, хоч добре видів, що Кавнянський заїхав до нього на подвіре. Кавнянський також здивував ся.

— Пан дома? — запитав Настю, що пустила ся була бігти по воду, але він завернув її, аби з порожніми коновками не переходила йому дороги.

— Заховав ся, як медвідь у гаврі! — жартував Кавнянський отворивши двері, та побачивши Любицького.

— Що?! — мовив Любицький, звільна наближаючи ся до гостя. — Такого по вас я не сподівав ся! — мовив дальше піднесеним голосом.

— Чого не сподівався? — питає Кавнянський.

— Таке, яке ви оногді зробили зі мною, зробить хіба той, що не хоче, аби його мали просто за чоловіка! — терпко та з насъшішкою відповів Любицький.

— В окроші купаний! Зимної води на нього! — все ще пробував жартувати подразнений суєд. — Таж вас не було дома! — оборонявся Кавнянський.

— Не хитруйте як лис, бо то ні на що не придасться, а я готов заявити вам, що не хочу з вами говорити. По що видумувати якісь викрути? Аджерж я ще маю здорові змісли. Як я не був дома, коли я був дома? — га?! — так зовсім безпощадно добирався Любицький до свого гостя.

Кавнянський спаленівши вибіг на подвір'є і покликав свого фірмана:

— Біжи і поклич мені того чоловіка, що ми його оногді здибали на порозі школи! — знаєш котрий?

— Знаю, він недалеко мешкає, — відповів фірман і побіг.

Незабаром появився Тишко.

— Їхав я оногді попри школу? — питає його Кавнянський.

— Та їхали.

— Питає я вас, чи пан професор дома?!

— Та питали, чому би ні! — відповів Тишко поморгуючи вусом.

— А ви що відповіли?! Кажіть зараз тут до ока! — остро наставляв лисничий.

— Те, що сам чув. Пан учитель веліли наймичці повісти, що їх нема дома. Настя

жива, тай пан учитель нехай посьвідчать, чи говорю неправду — мовив Тишко.

Любицький мовчав.

— Тепер не знаю, чи я маю здорові змисли! Що то все значить?! — питав зачудований сусід. Тишко догадав ся, що він уже непотрібний панам і пішов геть.

— В ласці божій оставайте, панове! — мовив на відхіднім.

З М І С Т.

	стор.
Композитор	3
На чужім празнику	41
Бузьки	58
Жовтодзюбик	62
Весіле	68
Пташенята	73
Остатній бій	79
На вакаціях	91
Народня школа	102
До ока	138

4.3)

01

02

03

04

05

06

07

08

09

10

11

О п о в і с т к а

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ вийшли :

Ціна в короновій вал.

1. С. Ковалів. Дезертир і інші оповідання	1.60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1.60	„
3. О. Кобилянська. Покора і інші оповідання	1.40	„
4. Гю де Мопассан. Дика пані і інші оповідання	1.30	„
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповідання	1.40	„
6. Н. Кобринська. Дух часу і інші оповідання	1.60	„
7. Кнут Гамсун. Голод, роман	2.20	„
8. Лесь Українка. Думи і мрії. Поезії	1.60	„
9. С. Ковалів. Громадські промисловці, опов.	1.60	„
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1.80	„
11. Генрик Понтоннідан. Із хат. Оповідання	1.40	„
12. Богдан Лепкий. З життя. Оповідання	1.20	„
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1.60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1.60	„
15. У. Шекспір. Приборкана гоструха	1.40	„
16. Панас Мирний. Лихі люди	1.40	„
17. В. Короленко. Судний день	1.20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1.60	„
19. К. Гуцков. Уріель Агоста	1.40	„
20. У. Шекспір. Коріолан	1.80	„
21. М. Яцків. В царстві сатани	1.60	„
22. Панас Мирний. Морозенко	0.90	„
23. Лесь Мартович. Нечитальник	1.60	„
24. М. Коцюбинський. По людському	2.00	„
25. В. Оркан. Снапаний сьвіт, драма	1.00	„
26. Василь Стефаник. Дорога, новелі	1.60	„
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1.60	„

28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3-60	К.
29. К. Гавлічек-Боровський. Вибір поезій	1-60	"
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина	1-80	"
31. І. Франко. Коваль Бассім	1-60	"
32. У. Шекспір. Антоній і Клеопатра	1-80	"
33. Е. Тимченко. Калевала	3-00	"
34. О. Катренко. Пан Природа і ин. оповідання	1-40	"
35. У. Шекспір. Багато галасу з нечевля	1-60	"
36. Іван Франко. Сім казок, новелі	1-40	"
37. Сидір Воробкевич. Над Прутом, поезія	1-60	"
38. Уїлліам Шекспір. Ромео і Джульєта	1-80	"
39. К. Сроковський. Оповідання	1-40	"
40. А. Бринський. Пальмове гілля, (3-00)	2-00	"
41. О. Кошицький. Молодий вік Макс. Одинця	2-00	"
42. Гю де Монасан. Горля і инші оповідання	1-30	"
43. В. Кравченко. Буденне житє. Оповідання	2-00	"
44. Уїлліам Шекспір. Король Лір	1-80	"
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00	"
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц	1-20	"
47. І. Франко. Захар Беркут (брош. 1-20) К. опр.	1-60	"
48. У. Шекспір. Міра за міру	1-40	"
49. М. Кецюбинський. Поєдинок і ин. опов.	2-00	"
50. О. Стороженко. Марко проклятий, поема	1-40	"
51. С. Ковалів. Ри�олова	2-00	"
52. Марко Вовчок. Народні оповідання. т. I. (1-60)	2-00	"
53. П. Мирний. Серед степів. Оповіданє	3-00	"
54. Е. Ярошинська. Перекинъчики	2-60	"
55. В. Винниченко і В. Деде. Повісти й оповідання	3-00	"
56. А. Мартович. Хитрий Панько	1-50	"
57. В. Вересаєв. Записки ліжаря	3-00	"
58. М. Вовчок. Народні оповідання. Т. II. (1-60)	2-00	"
59. М. Горький. Мальва і инші опов.	2-50	"
60. М. Дерлиця. Композитор і инші опов.	2-00	"
61. Ю. Заср. Легенди	2-40	"
І. Франко, Воа Constrictor (дружеть ся).		

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій серії „Науковій Бібліотеці“ вийшли :

1. Кароль Кавці. Народність і її початки	0-60	"
2. Фр. Енгельс. Людвіг Фасрбах	0-50	"
3. Фр. Енгельс. Початки родини	1-50	"
4. Ш. Сенъбб. Австрія в XIX столітї	0-80	"

5. В Будзиковський. Хлопська посілість брош.	2-40	Б.
оправлена	2-40	"
6. К. Флямарион. Про небо	2-00	"
7. М. П. Драгоманів. Переписка, т. I.	1-80	"
8. С. Степняк. Підземна Росія	3-00	"
9. Адріан. Аграрний процес у Добростанах	1-00	"
10. Г. Тен. Фільософія штуки	1-00	"
11. Інґрем. Історія політ. економії	4-00	"
12. Ферріер. Дарвінізм (друкується)		

Брошур другої серії не опрацьовується.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли :

1. М. Грушевський. Б. Хмельницький	0-20	К.
2. Курній Руф. Фільотас	0-20	"
3. В. Наумович. Величина зоряного світа	0-15	"
4. Панас Мирний. Лови	0-06	"
5. І. Пулюй. Непропаща сила	0-20	"
6. М. Грушевський. Бех-Аль-Джугур	0-10	"
7. І. Раковський. Вія нашої землі	0-10	"
8. А. Чехов. Каштанка	0-15	"
9. М. Драгоманів. Мик. Ів. Костомарів	0-15	"
10. Е. Золя. Напад на млин	0-20	"
11. І. Пулюй. Нові і перемінні звізди	0-15	"
12. Г. Квітка. Маруса	0-50	"
13. М. Левицький. Умова для селян. спілок	0-20	"
14. П. Куліш. Орися	0-06	"
15. М. Бистяковська. Іван Гус	0-20	"
16. О. Стороженко. Оповідання. I.	0-20	"
17. В. Барвінський. Досліди з поля статистики	0-20	"
18. В. Короленко. Ліс шумить	0-20	"
19. І. Франко. Шевченко в польській рев. легенді	0-40	"
20. В. Гіґо. Кльод Іе	0-25	"
21. Е. Еґан. Руські селяни на Угорщині	0-25	"
22. П. Мирний. Лихий попутав	0-40	"
23. А. Д. Уайт. Розвій географічних поглядів	0-30	"
24. Ів. Франко. Украдене щастє	0-50	"
25. С. Сфремов. Національне питанє в Норвеґії	0-30	"
26. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (1 пісня)	0-30	"
27. М. Драгоманів. Два учителі	0-40	"
28. Е. Золя. Повінь	0-30	"
29. С. Томашівський. Київська козаччина 1855 р.	0-10	"
30. П. Ніщинський. Гомерова Іліада (2 пісня)	0-35	"
31. Т. Масарик. Ідеали гуманности	5-35	"
32. Люкіян. Юпітер у клопотах	0-30	"

33. М. Костомарів. Письмо до ред. „Колокола“	0-20	К.
34. М. Гоголь. Вій...	0-40	„
35. І. Раковський. Вулкани	0-20	„
36. Г. Фльобер. Іродіада	0-30	„
37. О. Терлецький. Москвофіли й народовці	0-30	„
38—39. І. Тургенєв. Ася	0-40	„
40. Л. Боровиковський. Маруся	0-25	„
41—42. Данте Алїгері. Пекло, пісня I—X	0-40	„
43—45. В. Олехнович. Раси Європи	0-70	„
46—48. Л. Толстой. Крайцерова соната	0-90	„
49—50. О. Бодяньський. Українські казки	0-50	„
51. Е. Золя. Смерть Олівіє Бекайля	0-25	„
52. А. Уайт. Розвій астроном. поглядів	0-45	„
53. Гомер. Іліада (3 пісня)	0-25	„
54. А. Міцкевич. Лист до гал. приятелів	0-45	„
55—56. Л. Толстой. Смерть Івана Іліча	0-55	„
57. В. Врайтенбах. Біологія в XIX в	0-25	„
58—59. М. Горький. На дні життя	0-70	„
60—61. М. Верн. Біблія	0-40	„
62—63. Г. Кляйст. Маркіза О...	0-40	„
64. Барєв М. Філософія історії	0-25	„
65—67. Ф. Достоевський. Грач	1-50	„
68. Ш. Сеньобб. Міжнародні революційні партії	0-40	„
69—71. І. Тургенєв. Весняні води	1-30	„
72. А. Д. Уайт. Розвій поглядів на лихву	0-30	„
73—74. П. Куліш, Українські оповідани	0-90	„

Можна набувати теж повість М. Яцкова: **Огні горять** — по 2-50 кор.

Хто купує за готівку нараз усі книжки видані доси, дістає 25⁰ рабату.

АКОРДИ, антольоґія української поезії від смерти Шевченка до найновіших часів під ред. д-ра Ів. Франка, з ілюстраціями Ю. Панкевича, люксове виданє, по ціні 6, 7.50, 8, 8.50 і 10 кор.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Українсько-руська Видавнича Спілка

видала своїм накладом отсі друки, які
можна тільки в неї замовляти:

Контракти купна і продажі:

	Ціна лібри
1. Ва. I. На білім папері	1.— К.
2. " II. " " "	1.— "
3. " III. " " "	1.— "
4. " I. На сірім папері	0·80 "
5. " II. " " "	0·80 "
6. " III. " " "	0·80 "

Табулярні друки:

7. I. Б. Табулярний скрипт	0·80 "
8. II. Б. " " " "	0·80 "
9. I. Б. Рубрум до таб. скр.	0·40 "
10. II. Б. " " " "	0·40 "

Друки до процесу:

11. I. Повновласть до процесу	0·40 "
12. II. Повви дрібні	0·60 "
13. III. " о нак. заплати	0·80 "
14. IV. " о екзекуцію на движ.	0·80 "
15. V. " " " " " недвиж.	0·80 "
16. Рубрум до повзу II.	0·40 "
17. " " " III.	0·40 "
18. " " " IV.	0·40 "
19. " " " V.	0·40 "
20. Рахунок із канцелярії адвоката	0·40 "

1872
SIKRA-OLA. CITE 74

